

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Avhopparverksamhet

Ungdomsstyrelsens analys och förslag på
hur samhället kan stödja unga avhoppare

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Avhopparverksamhet

Ungdomsstyrelsens analys och förslag på
hur samhället kan stödja unga avhoppare

Förord

Regeringen gav den 17 december 2009 Ungdomsstyrelsen i uppdrag att undersöka verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål (Regeringsbeslut IJ2009/2331/DEM).

I undersökningen har externa utredare anlitats för utvärdering av Exit och för kartläggning av förekomst och behov av avhopparverksamhet. Utredarna, vars rapporter återfinns i Bilaga 1 och 2, står själva för sina resultat och slutsatser. I denna rapport redogör Ungdomsstyrelsen för sina slutsatser gällande undersökningens resultat samt för sin analys av behovet av avhopparverksamhet i Sverige. Ungdomsstyrelsen lämnar också i enlighet med uppdraget, förslag och rekommendationer gällande stöd och finansiering för verksamhet som stödjer unga att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

Rapporten har sammanställts av Torgny Sandgren och Fredrik Wikström på Ungdomsstyrelsen och i nära samarbete med konsulterna David T. Hallal och Ida Thomson.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

1	Uppdragets bakgrund och genomförande	7
1.1	Bakgrund	7
1.2	Genomförande och metod	7
1.3	Rapportens disposition	9
2	Resultatanalys	10
2.1	Ungdomsstyrelsens sammanfattande bedömning.....	11
3	Behovsanalys.....	12
3.1	Ungdomsstyrelsens sammanfattande bedömning.....	13
4	Ungdomsstyrelsens förslag	14
	Bilaga 1 - Utvärdering av Exit	17
	Bilaga 2 - Kartläggning om förekomst och behov av avhopparverksamhet	19

1 Uppdragets bakgrund och genomförande

1.1 Bakgrund

Regeringen har gett Ungdomsstyrelsen i uppdrag att undersöka verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar våld och hot för att nå politiska mål och som stödjer personer som har lämnat sådana grupper.

Uppdraget syftar till att bidra med ett kunskapsunderlag för att kunna bedöma behovet av denna typ av verksamhet, inte enbart inom vit makt-miljön, utan även inom andra miljöer som främjar våld och hot för att nå politiska mål. Givet att behov av avhopparverksamhet kan identifieras ska även Ungdomsstyrelsen ge förslag på hur sådan verksamhet i framtiden kan stödjas och finansieras.

Uppdraget innebär att Ungdomsstyrelsen enligt Regeringsbeslut IJ2009/2331/DEM ska:

1. Utvärdera Exit Fryshusets avhopparverksamhet.
2. Kartlägga, beskriva och värdera annan genomförd och pågående verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar våld och hot för att nå politiska mål samt stödjer personer som har lämnat sådana grupper, i Sverige och i några andra länder.
3. Bedöma behovet av verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar våld och hot för att nå politiska mål och stödjer personer som har lämnat sådana grupper i Sverige.
4. Lämna förslag på hur verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar våld och hot för att nå politiska mål och stödjer personer som har lämnat sådana grupper kan stödjas och finansieras, om sådana behov bedöms finnas.

1.2 Genomförande och metod

Ungdomsstyrelsen har valt att låta utvärderingen och kartläggningen göras av externa utredare. I deras rapporter ges utförligare metodbeskrivningar. Undersökningarna (som återfinns i Bilaga 1 och 2) har i stort utförts genom intervjuer med intressenter och experter, enkätundersökningar och med hjälp av befintliga analyser och forskning. Polismyndigheter, lokala Brå-representanter, klienter, forskare och andra experter är exempel på respondenter som ingått i undersökningen. I kartläggningen har både en analys av förekomst och behov av avhopparverksamhet gjorts. Exempel på verksamhet, som av olika respondenter i kartläggningen har uppfattats vara närliggande sådan verksamhet som uppdraget avser, har i viss mån inkluderats. Kartläggningen har även innefattat en utblick mot internationella exempel på avhopparverksamhet och tagit del av generella lärdomar och slutsatser avseende verksamhet som stödjer unga personer att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

I både nationell och internationell diskurs används en mängd olika begrepp för att beskriva avhopparverksamhet och de företeelser som sådan verksamhet syftar till att motverka. I undersökningen har den definition av avhopparverksamhet som getts i uppdragsbeskrivningen ”personer som vill lämna eller har lämnat grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål” i största möjliga mån använts. Syftet har varit att i så liten utsträckning som möjligt styra respondenterna till vissa miljöer, verksamheter eller grupper i sina associationer och svar. I svensk kontext finns det ett dilemma i användningen av företeelsen avhopparverksamhet då det, för de som känner till Exits verksamhet, styr föreställningen om vad som kännetecknar just en avhopparverksamhet. Med anledning av bristen på empiri gällande avhopparverksamheten i Sverige har undersökningen i hög utsträckning fått lita till kunskapen, synpunkterna och erfarenheterna hos respondenterna i utvärderingen och kartläggningen. Slutsatserna gällande behov bygger därmed i hög utsträckning på upplevda, snarare än faktiskt belagda behov. Ett annat sätt att också bedöma behov är ifall en efterfrågan på en specifik verksamhet finns.

Till uppdraget har en expertgrupp med forskare och andra experter kring området bjudits in. Deras uppgift har varit att bidra med kunskap och kontakter, och att analysera och kvalitetssäkra resultat, behov och förslag. Expertgruppen har haft fem avstämningsmöten under uppdragstiden och bestått av följande personer.

Nihad Bunar, forskare på sociologiska institutionen vid Stockholms universitet (ungdoms- och skolforskare med ett visst fokus på segregering).

Aje Carlbon, forskare på institutionen för socialt arbete Malmö högskola (forskning kring bland annat politisk islam och mångkulturalitet).

Mattias Gardell, forskare på teologiska institutionen, Religionshistoria vid Uppsala universitet (forskning kring spänningsfältet religion och politik till exempel politisk islam och vit religiös rasism).

Gunno Gunnmo, vice ordförande för Delegationen för romska frågor, före detta länspolismästare (arbetat för att utöka mångfalden inom polisen).

Helén Lööw, forskare på historiska institutionen vid Uppsala universitet (specialiserad på svensk historisk nazism).

Magnus Ranstorp, Forskare vid Centrum för Asymmetriska Hot- och TerrorismStudier (CATS).

Utifrån utvärderingen och kartläggningen samt med avstämningar med expertgruppen har Ungdomsstyrelsen utarbetat följande slutrapport.

1.3 Rapportens disposition

Slutrapporten inleds med Ungdomsstyrelsens analys av resultatet från utvärderingen av Exit och från kartläggningen. Därefter följer Ungdomsstyrelsens samlade analys av behovet av verksamhet som stödjer unga personer att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

Rapporten avslutas med Ungdomsstyrelsens förslag avseende framtida stöd och finansiering av verksamhet som stödjer unga personer att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål, och insatser som kan stödja unga som vill lämna andra grupper de upplever som destruktiva.

2 Resultatanalys

Nedan följer Ungdomsstyrelsens resultatanalys från utvärderingen av Exit samt kartläggningen avseende förekomst och behov av avhopparverksamhet. Analysen bygger både på nationella och internationella resultat och erfarenheter. I myndighetens bedömning av resultaten har också dialogen i expertgruppen varit vägledande.

Kartläggningen som genomförts inom uppdraget visar på att Exit är den enda organiserade verksamheten i Sverige med ett uttalat fokus att stödja avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. De studier som gjorts i kartläggningen om förekomst av avhopparverksamhet kan inte identifiera några erfarenheter eller exempel på organiserade verksamheter med fokus att stödja avhoppare från andra grupper än från vit makt-miljön som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

Utvärderingen visar att Exits tjänster är efterfrågade både av avhoppare och av andra professionella som kommer i kontakt med avhoppare. Alla klientsegment tycks vara nöjda med den verksamhet som bedrivs. Verksamheten har saknat långsiktig finansiering och brister i administrativa strukturer, systematisk styrning och uppföljning har påtalats.

Kartläggningens internationella utblick ger exempel på flera olika insatser syftande till att minska förekomsten av grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Många insatser genomförs lokalt. De utmaningar som hanteras är relaterade till en social och politisk kontext som i många hänseenden ligger långt från situationen i Sverige. Flera exempel på lokala insatser, riktade mot ungdomar som befinner sig i "riskzonen" för att dras med i olika typer av destruktiva miljöer, har framkommit i undersökningen. På kommunnivå är inte den politiska dimensionen avgörande i de insatser som görs (främst preventiva) mot olika typer av kriminellt agerande. Flera kommuner anger att de driver eller tänker initiera verksamhet som syftar till att motverka organiserad brottslighet och nyrekrytering till kriminella gäng, snarare än verksamhet som motverkar förekomsten av grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Lärdomar från annan verksamhet som stödjer ungdomar att lämna olika typer av destruktiva situationer grupper eller miljöer kan vara av nytta för verksamheter som stödjer avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål och vice versa. Forskning som lyfts fram i kartläggningen visar på att de sociala och psykologiska aspekterna för ungdomar att gå in i eller lämna destruktiva miljöer ofta är de samma oavsett sammanhang. Det avgörande är sällan gruppens ideologi utan snarare den spänning och känsla av grupptillhörighet som kan erbjudas.

För att minska förekomsten av grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål uppfattar flera respondenter att preventiva insatser är mer effektivt än avhopparverksamhet.

De undersökningar som gjorts inom ramen för uppdraget visar att förmåga att skapa legitimitet och förtroendefulla relationer är en avgörande faktor i alla typer av insatser riktade mot grupper som främjar hot och våld för att nå politiska mål. Brukare, det vill säga personer som tidigare varit medlem i en grupp som främjat hot och våld för att uppnå politiska mål, kan vara särskilt framgångsrika i att skapa förtroendefulla relationer till avhoppare från samma grupp eller miljö.

Ett viktigt resultat från utvärdering och kartläggning är att civila aktörer är väl lämpade att bedriva avhopparverksamhet, men att samverkan med offentliga aktörer är nödvändig för att avhoppare ska kunna stödjas på ett så heltäckande sätt som möjligt. Föräldrar och vänner kan också vara viktiga för en persons motivation och drivkraft att lämna en grupp som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

Genomgången av forskningen som har gjorts i kartläggningen pekar på att avhopparverksamhet sällan ensam kan påverka förekomsten av våldsamma, destruktiva grupperingar eller de grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Men en kombination med både kortsiktiga insatser och långsiktiga preventiva insatser kan minska förekomsten.

2.1 Ungdomsstyrelsens sammanfattande bedömning

- Exit är sannolikt den enda organiserade verksamheten i Sverige med ett uttalat fokus att stödja avhoppare från vit makt-miljöer och från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.
- Det finns sannolikt inte några andra erfarenheter eller exempel på organiserade verksamheter med fokus att stödja avhoppare från andra grupper än från vit makt-miljön.
- Den befintliga avhopparverksamhet för personer som vill lämna vit makt-miljöer saknar långsiktig finansiering och det finns brister i administrativa strukturer, systematisk styrning och uppföljning.
- Internationella erfarenheter av avhopparverksamhet ger begränsad vägledning i hur avhopparverksamhet i Sverige kan byggas för personer som vill lämna grupper som använder hot eller våld för att nå politiska mål.

3 Behovsanalys

Behovsanalysen genomförs med utgångspunkt i utvärderingen av Exit och kartläggningen. Ungdomsstyrelsen har också sedan tidigare kunskap och erfarenheter om ungdomar i riskmiljöer samt framgångsfaktorer i preventivt ungdomsarbete och olika aktörers betydelse för att möta ungdomars behov.

Det finns många faktorer som kan få unga att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Ökad mognad, jobb och bildande av familj är exempel på faktorer som visats kunna påverka avhopp. Det är därför svårt att med hög precision säkerställa behov av särskilda insatser och det kausala sambandet att en specifik avhopparverksamhet och den verksamhet som där bedrivs faktiskt leder till ett avhopp. Som tidigare nämnts har undersökningarna i studierna i hög grad baserats på kunskap, synpunkter och erfarenheter hos respondenter som intervjuats och svarat på enkäter. Slutsatserna gällande behov bygger därmed i hög utsträckning på upplevda, snarare än faktiskt belagda behov. Vidare kan behovsanalysen byggas på att studera efterfrågan på olika verksamheter.

Ungdomsstyrelsen kan utifrån undersökningen konstatera att Exits verksamhet har varit och är efterfrågad och att tillfrågade respondenter anger att det finns ett behov av stöd till avhoppare från vit makt-miljön. Då det inte i kartläggningen har kunnat identifieras någon avhopparverksamhet inom några andra miljöer som främjar hot eller våld för att nå politiska mål är det svårt att uttala sig om efterfrågan eller behovet av sådan verksamhet. Här kan behovsbilden vara mer komplex. Merparten av respondenterna i den kartläggning som myndigheten har låtit genomföra har dock inte angett att de ser ett behov av organiserad verksamhet som specifikt ska stödja avhoppare från andra grupper än vit makt-miljön som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

Under arbetet med uppdraget har flera respondenter, exempelvis från polisen, kommuner och Exit, pekat på likheter mellan avhopparverksamhet med sådant fokus som definieras i det här uppdraget, och andra verksamheter som ger stöd till ungdomar som vill lämna olika miljöer som de upplever som destruktiva. De pekar på likheten mellan sådan verksamhet som Exit bedriver och exempelvis organisationer som stödjer avhoppare från religiösa sekter eller kriminella gäng och personer som vill lämna en hotfull eller våldsam familjesituation. Flera av utredningens respondenter anger att offentliga aktörer såsom skola, socialtjänst, polis, vård och omsorg kan tillgodose de behov som en person har när han eller hon lämnar en destruktiv miljö. Det civila samhället tillskrivs emellertid också en viktig roll. Aktörer inom det civila samhället kan många gånger ha unika förutsättningar att nå ut till avhoppare som vill lämna destruktiva miljöer som främjar hot och våld. Dessutom kan de erbjuda ett nära, personligt stöd och hjälpa avhopparen i hans eller hennes väg tillbaka till en ”normal” vardag med tillexempel vänner, sysselsättning och drogfrihet. Det är myndighetens erfarenhet att civila aktörer ofta är framgångsrika när det gäller att utveckla metodik och förståelse för klienters reaktioner och sociala behov – kunskap som är betydelsefull för andra aktörer som möter ungdomar i utsatta situationer.

3.1 Ungdomsstyrelsens sammanfattande bedömning

- Ungdomsstyrelsens bedömning är att det finns ett behov av fortsatta insatser för unga som vill lämna grupper inom vit makt-miljön som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.
- När det gäller behov av särskilt stöd till avhoppare från andra grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål kan myndigheten för närvarande inte med säkerhet uttala sig. Vidare studier kan behövas. Myndigheten gör vidare bedömningen att behovet av kunskap om stödinsatser riktat mot de olika grupper som främjar hot eller våld för att nå politiska mål bör rymmas inom polisens eller Säpos ordinarie uppdrag.
- Det finns ungdomar i andra destruktiva miljöer, som inte har ideologiska eller politiska förtecken, som är i behov av att få stöd att komma ur eller hoppa av ett sådant sammanhang. De preventiva insatserna av såväl offentliga som civila aktörer har här en stor betydelse för avhoppare från olika destruktiva miljöer, också de som har politiska mål.
- Myndigheten bedömer därmed att kvaliteten i avhopparverksamheten kan förbättras genom en ökad samverkan mellan olika typer av verksamheter som hjälper unga att lämna miljöer som de uppfattar som destruktiva.
- Det sammantagna antalet unga som befinner sig i miljöer eller situationer som de upplever som destruktiva motiverar förnyade insatser från olika aktörer såväl som från civila som kommunala och statliga.
- Ungdomsstyrelsens bedömning är att avhopparverksamhet i civila aktörers regi kan stärka förutsättningar för unga att lämna destruktiva grupper eller grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Myndighetens bedömning är vidare att aktörer i det civila samhället har unika kvaliteter och förutsättningar för att bedriva sådan verksamhet.
- Avhoppares behov av stöd är komplext och kräver insatser från olika instanser och typer av professionella grupper. Ungdomsstyrelsens bedömning är att en avhoppares behov bäst tillgodosöks i en tvärsektoriell samverkan mellan olika civila aktörer, civil och offentlig sektor och olika yrkeskategorier såsom psykologer, poliser, pedagoger och andra professionella ungdomsarbetare. Det civila samhället har dock unika kvaliteter och förutsättningar för att möta de specifika behoven som personer har som vill lämna destruktiva grupper.

4 Ungdomsstyrelsens förslag

I Ungdomsstyrelsens uppdrag anges att om behov av avhopparverksamhet finns, ska även förslag på hur sådan verksamhet kan stödjas, ges. Myndigheten har konstaterat att det finns behov av stöd till avhoppare från grupper inom vit makt-miljön som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål och har även kunnat visa på att aktörer i det civila samhället är väl lämpade att bedriva sådan avhopparverksamhet. Myndigheten bedömer vidare att det finns behov av stöd till aktörer som hjälper unga ur andra destruktiva miljöer, exempelvis kriminella gäng och sekter av olika slag samt insatser för att främja samverkan dem emellan. Myndigheten anser även att det finns behov av preventiva insatser för att motverka att unga hamnar i destruktiva miljöer, både med och utan politiska förtecken. Detta har också konstaterats i utredningen om rekrytering till kriminella gäng (SOU 2010:15) samt utredningen som belyser avhopp från sekter (SOU 1998:113). Det förslag som lämnas i utredningen om kriminella gäng, ”Projekt pojke”, ansluter också i hög grad till Ungdomsstyrelsens förslag om insatser för samverkan och det civila samhällets betydelse. Inom det civila samhället bedrivs betydelsefull social verksamhet inom ramen för befintligt folkrörelseanslag men myndigheten bedömer att ytterligare riktade insatser är befogade. Ungdomsstyrelsen lämnar här fyra förslag om hur statligt stöd kan riktas till avhopparverksamhet. Förslagen är ganska generella till sin karaktär och syftar till att ge regeringen en möjlighet att ange inriktning och ambitionsnivå.

Går regeringen mot en förhöjd ambitionsnivå gällande stöd till avhopparverksamhet föreslås myndigheten ges i uppdrag att i samverkan med lämpliga aktörer inom både civil och offentlig sektor, närmare utveckla och etablera formerna för en sådan lösning. Erfarenheter från både internationella och nationella aktörer bör då beaktas.

Förslag 4 avviker från andra mer traditionella stödformer. Därför utvecklas här motiven och inriktningen närmare.

Förslag 1 – Avhopparverksamhet inom vit makt-miljö

Ungdomsstyrelsens bedömning är att det finns ett behov av riktat statligt stöd till avhopparstöd för unga som vill lämna vit makt-miljöer. Myndighetens bedömning är att sådan verksamhet inte bör stödjas via projektstöd utan genom mer långsiktiga stödsystem. Ungdomsstyrelsens bedömning är att insatserna är förhållandevis specifika och avgränsningsbara vilket betyder att ett upphandlingsförfarande kan vara en lämplig form. Tidsramen bör vara tre år för att säkerställa exempelvis kontinuitet, uppföljning och dokumentation. Ungdomsstyrelsen föreslår därför att myndigheten får uppdrag och resurser för att upphandla stödjande insatser för unga som vill lämna vit makt-miljöer samt utarbeta former för det.

Förslag 2 – Behov av utvecklingsstöd för att främja samverkan

Ungdomsstyrelsens bedömning är att det finns ett behov av ökad samverkan mellan aktörer som bedriver olika former av avhopparverksamhet. Myndigheten bedömer att det finns behov av riktade utvecklingsinsatser för att främja sådan samverkan. Detta genom ett nytt projektstöd som främjar exempelvis erfarenhetsutbyte, metodutveckling, fortbildning eller andra mer tillfälliga utvecklingsinsatser. En möjlig väg som kan provas

är omfördelning av befintligt stöd till civil sektor eller genom omprioriteringar inom befintliga stödformer. Eller att ett nytt projektstöd inrättas som främjar samverkan mellan aktörer som bedriver avhopparverksamhet för unga som vill lämna vit makt-miljöer och för unga som vill lämna andra miljöer de upplever som destruktiva.

Detta förslag innebär att ett nytt projektstöd (alternativt omprioritering av befintliga) inrättas i syfte att främja samverkan mellan avhopparverksamhet och att Ungdomsstyrelsen får uppdrag och resurser för att i samråd med berörda parter etablera en sådan stödform.

Förslag 3 – Behov av utvecklingsstöd för att främja förebyggande arbete

Ungdomsstyrelsen ser behov av att främja preventionsarbete som syftar till att motverka att unga hamnar i vit makt-miljöer eller andra grupper de upplever som destruktiva. Ungdomsstyrelsen föreslår en att ett nytt projektstöd inrättas. Syftet med stödet är att stärka föreningslivets förebyggande arbete för att motverka att unga fastnar i destruktiva miljöer. Stödet kan exempelvis prioritera insatser för metodutveckling, uppföljning och kompetensutveckling för ungdomsarbete, kartläggning av behov eller olika former för samverkan inom området med exempelvis skola, fritidsgårdar eller polis.

Förslag 4 – Statligt stöd till en nationell plattform för avhopparverksamhet

Ungdomsstyrelsens bedömning är att det finns goda skäl att samla erfarenheter och kunskap från organisationer som stödjer unga att lämna grupper som de upplever som destruktiva. Vår bedömning är att volymen på den avhopparverksamhet som specifikt är inriktad på att stödja avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå just politiska mål är för begränsad för att borge för långsiktig kunskapsuppbyggnad och effektiv resursallokering. Syftet med plattformen är att skapa större möjligheter för aktörer som vill bedriva avhopparverksamhet, eller aktörer som har behov av stöd att hantera problematik kopplat till avhopp, att ta del av befintlig kunskap och erfarenhet inom området.

Förslaget innebär att ett nytt statligt stöd utgår till en plattform i syfte att stärka avhopparverksamhet från grupper inom vit makt-miljön som främjar våld och hot men också för att främja andra avhopparverksamheter som stödjer unga som vill lämna miljöer som de anser är destruktiva. Den nationella plattformen kan vara ett partnerskap mellan olika organisationer exempelvis Exit, Hjälpkällan, Passus och, KRIS (föreningen Kriminellas revansch i samhället). I stödet till plattformen bör inledningsvis finansiering säkras för sådan verksamhet som stödjer avhoppare från grupper inom vit makt-miljön, där det i dagsläget påvisas ett behov. Staten bör ställa krav på att behovsanalys inom området utvecklas och kan redovisas och rapporteras.

Plattformen ska inte ses som ett nationellt centrum med ett i huvudsak operativt ansvar för att ge stöd till avhoppare. Den ska istället samla de organisationer som var för sig arbetar mot sina respektive målgrupper, och stärka de deltagande organisationerna i sina förutsättningar för att förbättra sin avhopparverksamhet.

Förslagen om en plattform tar sin utgångspunkt i utredningens centrala resultat:

- Lärdomar från annan verksamhet som stödjer ungdomar att lämna olika typer av destruktiva situationer, grupper eller miljöer kan vara av nytta för verksamheter som stödjer avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Forskning pekar på att de sociala och psykologiska aspekterna av att lämna en sluten gruppering ofta är desamma oavsett gruppens ideologi. Därmed kan en nationell plattform kring avhopparverksamhet i vid bemärkelse etableras dit lokala, regionala och nationella organisationer och instanser kan vända sig.
- En långsiktigt finansierad verksamhet med syfte att stödja avhoppare från vit makt-miljön bör stödjas. Ett sådant stöd bör ställa krav på att den ska bistå och samverka med andra aktörer som kommer i kontakt med avhoppare, exempelvis inom skola, polis och socialtjänst. Givet resultatet från utvärderingen av Exit bör ett framtida stöd till avhopparverksamhet vara mer långsiktigt än tidigare. Långsiktighet skapar möjligheter att utveckla och följa upp kvaliteten och effekterna av verksamheten. En mer långsiktig verksamhet kan också bygga upp bättre samverkansstrukturer med olika aktörer i exempelvis offentlig sektor.
- Kunskapsutveckling gällande mål och indikatorer för, och kvalitetsutveckling och uppföljning av, verksamheter som stödjer unga avhoppare bör stärkas. Verksamheter som ges statligt stöd måste tydligt kunna uppvisa hur resurser nyttjas och vad deras olika typer av insatser leder till. Sådana underlag har saknats i undersökningen. För att en kvalitativ verksamhetsuppföljning ska vara möjlig behövs ett stöd i att identifiera målformuleringar och indikatorer samt stärka den kontinuerliga datainsamlingen i befintliga och eventuella framtida avhopparverksamheter. En plattform med sådana uppgifter ges möjligheter att bygga kunskap kring avhopparverksamhet som kan vara värdefull för såväl civila som offentliga aktörer.
- Utredningen har visat att behovet kring avhopparstöd inom vit makt-miljöer varierar över tid, geografiskt och i styrka. En nationell plattform skulle innebära större möjlighet att allokera resurser och möta behoven där de för tillfället finns. En nationell plattform skulle även i större grad barga för kontinuitet än endast regionala och lokala initiativ som tenderar att försvinna när behovet inte är lika aktuellt.

Sammanfattningsvis pekar resultaten i utredningen på att det kan finnas synergivinster att göra genom inrättande av en nationell plattform för avhopparverksamhet. Den nationella plattformen kunde bland annat ansvara för: kunskapsuppbyggnad, erfarenhetsutbyte, uppföljning och utvärdering, kompetens- och kvalitetsarbete samt administrativt stöd.

BILAGA 1

Utvärdering av Exit

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Utvärdering av **EXIT**

- Fryshusets avhopparverksamhet

Delrapport kring insatser för unga som vill lämna grupper som
använder våld och hot för att nå politiska mål

Förord

Regeringen gav den 17 december 2009 Ungdomsstyrelsen i uppdrag att utvärdera Fryshusets avhopparverksamhet för unga som vill lämna vit makt-miljöer (IJ2009/2331/DEM).

Ungdomsstyrelsen har anlitat en extern utredare, Anna-Lena Lodenius, för att beskriva och bedöma verksamhetens inriktning, omfattning och effekter. Detta har skett genom en intressentanalys och en analys av tidigare dokumentationer och utvärderingar (bilaga 1).

I denna delrapport lämnas Ungdomsstyrelsens bedömning av Exit Fryshusets avhopparverksamhet utifrån utredningens resultat. Delrapporten inkluderar även myndighetens slutsatser, ett antal identifierade utvecklingsområden och några överväganden som kan göras inför beslut om fortsatt stöd till avhopparverksamhet.

I regeringsuppdraget ingår även en kartläggning av avhopparverksamhet. Kartläggningen ska redovisas i en slutrapport 31 augusti 2010. I slutrapporten avser Ungdomsstyrelsen att lämna förslag om, och i så fall på vilket sätt, samhället bör stödja verksamhet för unga som vill lämna miljöer som använder hot och våld för att uppnå politiska syften.

Rapporten har sammanställts av Torgny Sandgren, Fredrik Wikström och Omar Nur i nära samarbete med konsult David T. Hallal.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

1	Uppdraget	5
1.1	Utredning av Exit	6
1.2	Disposition	6
2	Exits bakgrund	7
3	Ungdomsstyrelsens bedömning	8
3.1	Styrkor och svagheter	8
4	Ungdomsstyrelsens slutsatser	10
4.1	Behov av avhopparverksamhet från nazistiska rörelser	10
4.2	Nöjda intressenter – men det finns brister	10
4.3	Nytta för individer och samhälle	11
5	Vägval inför framtida stöd	12

Bilaga

1 Uppdraget

Regeringen har gett Ungdomsstyrelsen i uppdrag att undersöka verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som använder våld och hot för att nå politiska mål och som stödjer personer som har lämnat sådana grupper. Ungdomsstyrelsen ska anlita forskare med särskilda kunskaper om avhopparverksamhet för att genomföra uppdraget.

Syftet med uppdraget är att få ett uppdaterat kunskapsunderlag. Utifrån detta ska sedan behovet av denna typ av verksamhet bedömas, både inom vit makt-miljön och inom andra miljöer som använder våld och hot för att nå politiska mål. Om behov finns ska Ungdomsstyrelsen ge förslag på hur sådan verksamhet kan få stöd och finansiering i framtiden.

Uppdraget innebär att Ungdomsstyrelsen ska:

1. utvärdera Exit Fryshusets avhopparverksamhet.
2. kartlägga, beskriva och värdera annan genomförd och pågående verksamhet i Sverige och i några andra länder.
3. bedöma behovet av avhopparverksamhet.
4. lämna förslag på hur avhopparverksamhet kan stödjas och finansieras.

Uppdraget ska redovisas genom en delredovisning som omfattar utvärderingen av Exit senast 21 maj och en slutredovisning av uppdraget senast 31 augusti 2010. Denna rapport är en delredovisning och omfattar utvärderingen av Exit.

Ungdomsstyrelsen har valt att låta både utredningen och kartläggningen göras av externa utvärderare. En expertgrupp med forskare och andra experter inom området har bjudits in för att kvalitetssäkra underlaget och ge en bred kunskapsbild samt analysera resultat, behov och förslag. Följande personer har deltagit som experter:

Nihad Bunar, forskare vid Sociologiska institutionen på Stockholms universitet (ungdoms- och skolforskare med visst fokus på segregering).

Helén Lööw, forskare vid Historiska institutionen på Uppsala universitet (specialiserad på svensk historisk nazism).

Gunno Gunnmo, vice ordförande i Delegationen för romska frågor, tidigare länspolismästare (arbetat för att öka mångfalden inom polisen).

Mattias Gardell, forskare vid Teologiska institutionen, Religionshistoria på Uppsala universitet (forskning kring spänningsfältet religion och politik, till exempel politisk islam och vit religiös rasism).

Aje Carlbom, forskare vid Institutionen för socialt arbete på Malmö högskola (forskning kring bland annat politisk islam och mångkulturalitet).

Magnus Ranstorp, dr, forskningschef vid Centrum för asymmetriska hot- och terrorismstudier (Cats).

1.1 Utredning av Exit

Ungdomsstyrelsen har i utredningen av Exit anlitat Anna-Lena Lodenius som en extern utredare och konsult (se bilaga). De förslag och bedömningar som utredaren lämnar i rapporten står hon själv för. Utredningen har genomförts med hjälp av intervjuer, enkäter, genomgång av tidigare utvärderingar och dokumentstudier. En närmare beskrivning av utredningens upplägg finns i bilagan. Uppdraget till den externa utredaren var att analysera och beskriva:

- avhopparverksamhetens inriktning och omfattning
- effekter av Exits verksamhet
- intressentanalys av behov och värdering av Exits verksamhet
- etablering av lokal avhopparverksamhet.

Ungdomsstyrelsens bedömningar av Exits verksamhet grundar sig på utredarens rapport samt på seminarier och samtal med forskare och andra experter som ingått i expertgruppen.

1.2 Disposition

Först ges en kort bakgrundsbeskrivning av Exit och verksamhetens huvudsakliga uppgifter. Därefter lyfts sådant som Ungdomsstyrelsen ser som styrkor och svagheter i Exits verksamhet fram. Myndigheten gör därefter en bedömning och problematisering av hur Exits verksamhet kan sägas svara mot behov av avhopparverksamhet, hur intressenter ser på verksamheten och dess kvalitet och hur värdet eller nyttan av Exits verksamhet kan bedömas. Avslutningsvis identifieras också ett antal vägval och frågeställningar som myndigheten betraktar som relevanta inför möjliga framtida stöd till avhopparverksamhet.

2 Exits bakgrund

Den externa utredarens rapport (se bilaga) ger en beskrivning av Exit, dess bakgrund, historia och verksamhetsmässiga förutsättningar.

Stiftelsen KFUM Söder Fryshuset bedriver sin avhopparverksamhet, Exit, med bas på Fryshuset i Stockholm. Enligt utredningen har Exit under perioden 1998 till idag gått från cirka sex till två anställda och haft 593 klienter. Sammantaget har verksamheten tilldelats 17,4 miljoner i statsbidrag under perioden 2002-2010.

Exit erbjuder stöd för personer som vill hoppa av från destruktiva ungdomsgång, främst nazistiska rörelser. De erbjuder också handledning till dem som kommer i kontakt med individer i sådana grupper i sin yrkesroll, exempelvis lärare, socialarbetare och fritidspersonal, eller privat, som föräldrar och andra anhöriga till unga som blivit nazister.

Föredrag och utbildningar är en annan viktig del av verksamheten som når över hela landet, men med en viss koncentration till de mellersta delarna. Exit kan alltså sägas ha bedrivit ett mer allmänt förbyggande arbete i form av informations- och kommunikationsinsatser som till exempel föreläsningar i skolor för att finansiera kärnverksamheten som handlar om att ge stöd till enskilda för att lämna nazistiska rörelser.

Exit kan benämnas vara en *avradikaliseringsverksamhet* som är fokuserad på personer som vill lämna den nazistiska miljön och förändra en destruktiv livsstil. Verksamheten startade 1998. Försök till lokal och regional etablering har gjorts, men sedan mitten av 2000-talet finns enbart Exit Fryshuset baserat i Stockholm kvar. De genomför dock verksamhet i hela landet i form av utbildningar, föreläsningar samt stöd och rådgivning.

Exit är ett *självhjälpsprogram* vilket innebär att många av de anställda själva har en bakgrund som nazister. Tanken är precis som i länkrörelser för drogmissbrukare och kriminella att dra nytta av den kunskap som personer med en egen historia har om hur miljöerna ser ut inifrån och vad som krävs av den som vill byta inriktning.

Sammanfattningsvis kan tre huvudsakliga funktioner för Exits avhopparverksamhet urskiljas:

- *Klientstöd och vådrådgivning*
Olika former av terapeutiska samtal under kortare eller längre perioder och vid behov vidareslussning till vårdinstanser. Klienter har också erbjudits jourboende för att undkomma hot och trakasserier.
- *Socialt stöd*
Insatser som ger stöd för individers integrering i samhället, till exempel hjälp i kontakter med myndigheter och vardagliga samhällsfunktioner.
- *Konsultativt stöd*
Handledning och rådgivning till en rad olika intressenter, främst till skolpersonal och personal inom socialtjänst men även till vårdpersonal och personal inom kriminalvård, polis, försvar etcetera.

3 Ungdomsstyrelsens bedömning

Ungdomsstyrelsen har utifrån utredarens rapportering bedömt och problematiserat styrkor och svagheter i Exits verksamhet.

Exits *självhjälpsmetod* som bygger på att tidigare avhoppade nazister stödjer individer som vill lämna dessa rörelser innebär sannolikt att många som fått stöd av Exit sannolikt inte skulle ha sökt stöd på annat håll. På så sätt pekar utredningen på värdet av att avhopparverksamhet bedrivs av ideella krafter – före detta aktivister och nu eldsjälär inom avhopparverksamhet.

3.1 Styrkor och svagheter

Exits grundläggande arbetssätt har både styrkor och svagheter. Verksamheten bedrivs av eldsjälär och utredaren lyfter den utsatta situation dessa individer befinner sig i. Förväntningarna från omvärlden beskrivs som höga och upplevelsen hos personalen är att det är svårt att med nuvarande förutsättningar möta behoven. Det är heller inte helt oproblematiskt att Exits uttalade inriktning inte är att direkt bemöta individens icke-demokratiska ideologier eller värderingar. Utredaren pekar på att detta dock kan bli den reella effekten då insatser görs för att stödja att individen lämnar en miljö som är hotfull och destruktiv och ge denne möjlighet att hitta tillbaka till sina gamla nätverk eller skapa nya. En svaghet är att Exit i den egna verksamheten saknar formell kompetens för att göra adekvata bedömningar av behandlingsbehov. En annan är att verksamheten drivs från Stockholm, långt ifrån många av de individer som söker hjälp.

Exits verksamhet är kopplad till en lokal KFUK-KFUM-förening. Ungdomsstyrelsens bedömning är att det är en styrka för att mobilisera ideella resurser i arbetet. I organisationen finns också annat ungdomsarbete och goda möjligheter att ta del av vunna erfarenheter och arbetssätt, vilket kan stärka den organisatoriska kapaciteten för avhopparverksamheten. En svaghet är organisationens begränsade egenfinansiering och stora bidragsbehov. Verksamheten är mer eller mindre beroende av finansiering från stat och andra bidragsgivare.

Utredningen av Exit visar på svårigheter att följa effekter på individnivå. Förutsättningar för en sådan uppföljning regleras bland annat av det integritetsskydd som måste beaktas och som regleras i personuppgiftslagen (PUL). Det är därför också svårt att med säkerhet uttala sig om verksamheten motverkar hot mot demokratin eller motverkar intolerans, våld och hot. Myndigheten bedömer dock att verksamheten bör utveckla sina rutiner. Arbetssätt, struktur för uppföljning, dokumentation och kvalitetssäkring har i dag brister.

Ungdomsstyrelsen bedömer att verksamheten som leds av personal med egna erfarenheter har hög legitimitet hos klienter och samarbetsaktörer samt att de kompletterar befintliga strukturer i samhället. Det är i många stycken är en unik verksamhet.

Sammantaget kan myndigheten konstatera att det finns ett antal utvecklingsområden för Exits verksamhet, till exempel brister i den formella kompetensen för att bedöma klienternas vårdbehov samt att det finns brister i systematiskt kvalitetsarbete, dokumentation och uppföljning. Dessa har i den här rapporten beskrivits som styrkor och svagheter. Myndigheten bedömer att många av de svagheter som verksamheten har kan relateras till finansieringen och bidragsgivningen.

Även om det kan finnas dilemman i att en avhopparverksamhet av det här slaget bedrivs av stiftelse med en ideell förening som huvudman, och som dessutom bygger på att tidigare avhoppade nazister hjälper andra att lämna nazistiska grupperingar, måste det ändå ses som en framgångsfaktor. Det är inte sannolikt att de individer som sökt sig till Exit för stöd skulle ha vänt sig till en myndighet eller en annan organisation för att få hjälp att hoppa av från en nazistisk grupp.

4 Ungdomsstyrelsens slutsatser

Här presenterar Ungdomsstyrelsen myndighetens slutsatser utifrån utredningen av Fryshusets avhopparverksamhet Exit.

4.1 Behov av avhopparverksamhet från nazistiska rörelser

Vi kan konstatera att varken Exit eller någon annan aktör har genomfört behovskartläggningar av verksamheter som ger stöd till avhoppare från nazistiska rörelser, vilket gör det svårt att med hög precision fastlägga behovet. Ungdomsstyrelsen har i uppdrag att kartlägga vilka avhopparverksamheter som finns och därefter, om vi bedömer att ett behov finns, lämna förslag på hur sådan verksamhet kan stödjas. Tillgänglig empiri och genomförda studier kring behovet att stödja avhoppare från nazistiska rörelser ger endast underlag till kvalificerade bedömningar.

Ungdomsstyrelsen bedömer utifrån utredningen och en genomgång av tidigare studier inom området att det finns och har funnits behov för avhopparverksamhet från nazistiska rörelser, så kallade vit makt-miljöer. Myndigheten gör också bedömningen att behovet växlat över tid, vilket på många sätt utmanat bidragsgivning och verksamhet. De försök som gjorts för att lokalt etablera permanent verksamhet på andra orter än Stockholm har inte blivit långvariga.

Utredningen som ligger till grund för Ungdomsstyrelsens utvärdering av Exit visar att ett antal individer tycks ha haft behov av stöd för att lämna vit makt-miljöer. Intressenter som tillfrågats anger att unga själva, eller genom andra, kontaktat Exit för klientstöd, vård och behandling eller annan form av vägledning.

Olika institutioner som arbetar med unga har haft behov av att lära sig mer om hur vit makt-miljöer fungerar och att få stöd och hjälp i sitt arbete att hjälpa individer att hoppa av sådan verksamhet. De har hos Exit bland annat frågat efter kompetens, kunskap, metoder och erfarenhetsutbyte.

Flera initiativ har de senaste åren tagits nationellt av regeringen för att stödja avhopparverksamhet och Exits insatser inom området. Detta har gjorts genom att etablera olika projektstöd och stöd via förordning. Vit makt-miljöer har betraktats som ett hot mot demokratin och syftet med stödet har varit relaterat till detta. Tidigare beslut att ställa bidragsmedel till förfogande för Exits verksamhet har visat att det finns ett nationellt behov av att bedriva avhopparverksamhet för unga som vill lämna nazistiska grupper.

4.2 Nöjda intressenter – men det finns brister

Ungdomsstyrelsen kan av utredningens resultat konstatera att klienter som söker sig till Exit oftast kan tas om hand och att relativt få avslutar en påbörjad kontakt i förtid, vilket är en indikator på att klienterna är relativt nöjda med det stöd som Exit ger.

Myndigheten kan också utifrån utredningen se att de intressenter som intervjuats är nöjda med verksamheten och att det från till exempel föräldrar, kommuner och polis funnits efterfrågan på de tjänster som Exit erbjudit under åren.

Även om myndigheten har fört en dialog om en del uppgifter i Exits redovisningar av bidragsmedel har det inte föranlett något återbetalningskrav på utbetalade statsbidrag. Samtliga redovisningar över åren har godkänts. Verksamheten har getts fortsatt förtroende och nya bidrag. Kvaliteten och utbudet har dock varit styrt av finansieringen, det vill säga att verksamheten har påverkats av osäkerhet kring finansieringen (både statens och övrig finansiering).

Utifrån utredningen gör myndigheten bedömningen att Exit har brister kring systematiska strukturer och system för uppföljning, utvärdering och styrning. De har haft svårigheter att bedriva långsiktigt arbete och bygga upp administrativa strukturer då det statliga stödet ges för ett budgetår i taget. Detta innebär bland annat att Exit Fryshusets verksamhet låg helt nere en höst. Även det kommunala stödet till verksamheten har varierat över tid.

4.3 Nyttan för individer och samhälle

Det är inte möjligt att genom utredningens resultat visa några samhällsekonomiska effekter. Det är inte heller möjligt att utifrån tillgänglig empiri visa på andra långvariga effekter, till exempel på individnivå.

Utredningen visar att Exits verksamhet har erbjudit cirka 600 individer stöd för att lämna vit makt-miljöer. Varje avhopp bör ses som betydelsefullt då skadorna och kostnaderna som dessa individer kan åstadkomma är stora både för individen och för samhället. Utredningen lyfter också föräldrarnas syn på värdet av Exits verksamhet som varit till stort stöd och hjälp för deras ungdomar. Föräldrarna är även nöjda för egen del, att de har någon att prata med om sina problem och att Exit ger dem stöd så att de själva orkar vara ett stöd för sina barn.

Exits tjänster och service har varit efterfrågade. Myndigheten kan konstatera att föräldrar och olika aktörer i samhället verkar ha haft nytta av Exits verksamhet för råd och stöd, kompetensförsörjning, fortbildning och kunskap. Exit har haft möjlighet att komplettera reguljär verksamhet med en specifik kompetens inom området som förmodligen är svår att finna någon annanstans.

Det är svårt att verifiera effekter eller samhällsnytta av Exits verksamhet i relation till hot mot demokratin eller för att minska intolerans, våld och hot. Att individer lämnar grupper som använder hot eller våld för att nå politiska mål behöver inte betyda att de lämnar värderingar eller en kriminell bana. Förutom att Exits verksamhet hjälper individer att lämna nazistiska grupper bidrar Exit med ökad kunskap inom området och skapar därigenom bättre förutsättningar för generella och riktade insatser för att motverka att unga hamnar i grupperingar som använder hot eller våld för att nå politiska mål.

5 Vägval inför framtida stöd

Ungdomsstyrelsen har i uppdrag att i sin slutrapportering 31 augusti 2010 lämna förslag på hur samhället kan stödja verksamhet som syftar till att hjälpa unga som vill lämna grupper som använder våld och hot för att nå politiska mål. Utifrån utredningen av Exit vill myndigheten redan nu synliggöra några frågeställningar och vägval som bedöms vara relevanta i detta sammanhang.

- *Syfte med stöd och bidragsformer*

Om regeringen avser att stödja avhopparverksamhet ekonomiskt är det viktigt att syfte och mål tydliggörs. Vad ska främjas och hur? Bidragskriterier och mål bör vara tydliga och lätta att följa upp. Hur bidragssystemen konstrueras har en direkt inverkan på hur verksamheten bedrivs och följs upp. Det kan övervägas ifall en sådan tjänst som Exit tillhandahåller för ett specifikt samhällsuppdrag ska upphandlas.

De vanligaste stödformerna riktade till civil sektor är organisationsstöd (ett mer fritt stöd till en eller flera organisationer), verksamhetsstöd (för viss verksamhet) och projektstöd (tidsbegränsade projekt). De olika stödformerna påverkar på olika sätt styrning, möjlighet till uppföljning och hur effekterna redovisas.

Förutsättningar för långsiktighet är viktiga. Det stödsystem som tidigare funnits har varit av projektkaraktär och på årlig basis, vilket haft negativ inverkan på avhopparverksamheten. Om regeringen vill stödja avhopparverksamhet bör lösningar sökas för att skapa en hög grad av förutsägbarhet för den huvudman som engagerar sig i sådan verksamhet. För att säkerställa tillräckligt hög kvalitet bör långsiktigt stabila finansiella och planeringsmässiga förutsättningar finnas, samt tydliga kriterier för resultat och prestationer.

- *Verksamhetens inriktning*

Övervägningar bör göras av vilka uppgifter som olika huvudmän har bäst kapacitet och kompetens att genomföra inom ramen för ett stöd till avhopparverksamhet.

Det finns argument för att ett nationellt stöd i huvudsak bör riktas mot konsultativt stöd och en mäklarroll för vidareslussning till vårdinstanser. Bedömning av vårdbehov och rekommendation till behandlande instans bör ske av personal med formell kompetens. Vård och behandling bör ske av behöriga instanser.

- *Stöd och samverkan med den lokala nivån*

Om regeringen vill ge stöd till en central aktör som Exit Fryshuset bör det övervägas hur verksamheten bättre kan förhålla sig till det kommunala och regionala ansvaret för vård och behandling. Samarbetet mellan lokala och regionala aktörer och myndigheter kan förbättras och de bör få kunskap och handlingsberedskap för att stödja unga som vill lämna nazistiska grupperingar. Här kan ett nationellt riktat stöd ha stor betydelse.

- *Stöd till central aktör eller lokal verksamhet*

Om stöd avses ges till avhopparverksamhet bör det övervägas om det ska riktas direkt till de aktörer som finns lokalt (lokala intressenter) eller till en central aktör som koordinerar stödet. Behovet av avhopparverksamhet kan antas variera lokalt, i omfattning och över tid, vilket kan tala för att det finns behov av en central aktör som kan borga för kontinuitet, kunskapsuppbyggnad, kunskapsspridning med mera.

- *Avhopparverksamhet eller förebyggande insatser*

Behovet av stöd till avhopparverksamheter kan ställas i relation till behovet och effekterna av ett bredare förebyggande och främjande ungdomsarbete som också kan ha inslag som stödjer de ungdomar som vill lämna destruktiva miljöer.

Bilaga

**Utredning av
Exit-projektet**

Anna-Lena Lodenius

Innehåll

Uppdragsbeskrivning.....	3
Sammanfattning.....	3
Metod	5
Bakgrund	6
Kronologisk beskrivning av verksamheten	8
Tidigare utvärderingar	8
Finansiering	9
Personalsituationen.....	10
Innehållet i verksamheten.....	11
Klientstöd	11
Konsultationer och handledning.....	18
Föreläsningar	21
Utbildningar	25
Vad anser Exits intressenter om verksamheten?	26
Hur kan verksamheten utvecklas?	32
Bättre lokal förankring	32
Behov av ett nationellt center	34
Breddning av verksamheten	35
Nätvandring	36
Några utmaningar för Exit.....	36
Länkverksamhet – fördelar och nackdelar	36
Hur kan verksamheten fånga förändringar i omvärlden?	37
Tidigare kritik mot verksamheten	38
Problem med marknadsföringen.....	39
Många roller – går det att förtydliga inriktningen?	40
Vem behöver Exit?	40
Slutsatser och förslag.....	41
Referenser.....	44
Biografier om avhopp från nazistiska grupper:	45

Uppdragsbeskrivning

Exit är en verksamhet som erbjuder stöd till personer som vill hoppa av från destruktiva ungdomsgång, främst nazistiska rörelser. De erbjuder också handledning för den som kommer i kontakt med individer i sådana grupper i sin yrkesroll, exempelvis lärare, socialarbetare och fritidspersonal, eller privat, som föräldrar eller andra anhöriga till unga som blivit nazister. Föredrag och utbildningar är en annan viktig del av verksamheten.

I uppdraget från Ungdomsstyrelsen ingår att beskriva verksamhetens inriktning och omfattning med tyngdpunkt på perioden 2005 till 2010, försöka mäta effekter och beskriva resultat. Dessutom genomförs en analys av hur intressant verksamheten är för olika intressenter.

Sammanfattning

Exit Fryshuset är en avradikaliseringsverksamhet fokuserad på personer som vill lämna den nazistiska miljön och förändra en destruktiv livsstil. Verksamheten startade redan 1998, vilket betyder att den sannolikt är den äldsta nu existerande i sitt slag inte bara i Sverige utan även i vår del av Europa (möjligen över huvud taget men det har inte funnits möjlighet att undersöka inom ramen för denna utredning).

Verksamheten började som ett renodlat självhjälpsprojekt, men efter några inledande år insåg ledningen på Fryshuset att det var väsentligt att kombinera avhopparnas resurser med professionellt utbildade personer med kunskap som var relevant för klienterna. En kurator anställdes som efter en inledande period blev verksamhetsansvarig och kom att spela en stor roll för hur metoderna i arbetet utvecklades. Det har också investerats i medarbetarna som genomgått olika utbildningar, till exempel i kognitiv beteendeterapi (KBT) och andra terapier, krishantering och projektledarskap.

Stödet till avhoppare är kärnan i verksamheten och kan bestå av olika insatser, allt ifrån stödjande samtal under kortare eller längre perioder till jourboende för att undkomma hot och trakasserier. Dessutom handleder de och ger råd till en rad olika intressenter, främst till skolpersonal och anställda inom socialtjänst men även till anställda inom sjukvård, kriminalvård, polis och Sveriges försvarsmakt. Andra delar av verksamheten är stöd till unga nazisters föräldrar samt utbildningar och föreläsningar.

Exit Fryshusets ideologi är att bygga på det friska, att se bakom ideologierna och hitta individens styrka och resurser. Dessutom försöker de återskapa nätverk kring avhopparna som kan stödja dem i deras utveckling mot ett mer normalt liv.

Det har inte funnits några fler Exit-kontor i landet sedan mitten av 2000-talet. Däremot finns en avhopparverksamhet inom ramen för Brottsförebyggande Centrum i Värmland som samarbetar med Exit Fryshuset sedan många år. En föräldraförening är också på väg att starta i Skellefteå. Det har framförts önskemål från statsmakternas sida om en starkare lokal och regional förankring. Men inga initiativ att starta sådana har tagits och Exit Fryshuset har inte heller genomfört några sådana satsningar. Däremot har man försökt att få till stånd lokala avhopparjourer i samarbete med lokala brottsförebyggande centrum. Några sådana har ännu inte kommit till stånd förutom det samarbetsprojekt i Värmland som redan nämnts.

Exit Fryshusets verksamhet når över hela landet med en viss koncentration på de mellersta delarna av landet. Klienterna är oftast mellan 15 och 25 år, få är kvinnor men andelen har ökat. Det finns en tonvikt på personer som inte främst hamnat i nazismen av ideologiska skäl. En övervägande del missbrukar, eller har tidigare, missbrukat alkohol och/eller droger och har erfarenhet av brottsutövning (med eller utan rättsliga efterspel). Det har blivit vanligare att klienterna har en sårbarhet i form av neuropsykologiska diagnoser (som Asperger).

Intressenterna som uttalat sig i samband med utredningen är genomgående mycket nöjda med verksamheten. Mest nöjda är föräldrarna till nazister.

Däremot påpekar flera, framför allt socialtjänstpersonal och polis, att det varit svårare att få till stånd ett fungerande samarbete under de senaste åren när anslagen dragits ner och finansieringen varit osäker eftersom det kräver en viss långsiktighet när man tar sig an nya klienter som kanske behöver uppbackning i flera år. Från mitten av 2000-talet har antalet anställda minskat kraftigt och det har framför allt drabbat föreläsningsverksamheten och samarbetsprojekt med andra intressenter.

Trots neddragningarna beskriver intressenterna en stabil verksamhet som hittat en fungerande form och som fortfarande har mycket att erbjuda. Efterfrågan på insatser är större än medarbetarna klarar av, man säger inte nej till några klienter men däremot finns det inte längre tid att åka ut och berätta om verksamheten. Detta gör att möjligheten till marknadsföring minskar vilket på sikt kan leda till att färre känner till att Exit finns.

Slutsatser i punktform:

- Avhopparverksamhet är en svår och smal specialitet som kräver handlag för att fungera. Nästan alla försök att etablera Exit-verksamhet har havererat efter bara några år. Det beror delvis på svårigheter att hitta rätt kompetens, men också på problem med att hitta uthålliga finansierare.
- Problemen med destruktiva ungdomsmiljöer är tämligen konstant i storlek men kan variera i styrka på olika orter. Det gör att det är svårt att motivera för finansierarna varför de ska stötta en kontinuerlig verksamhet utom möjligen på några få större orter.
- En Exit-verksamhet har ansvar för klienterna som ofta sträcker sig över flera år. Det krävs en långsiktighet för att kunna åta sig nya avhoppare.
- Att hoppa av sektliknande organisationer innebär en kris i livet, många är dessutom tidigare sårbara genom att de har missbruksproblem, psykiatriska eller neuropsykologiska diagnoser etcetera.
- Om det etableras fler Exit-kontor på nytt är det rimligt att skapa någon slags överbyggnad som kan bedriva kvalitetskontroll, med tanke på de erfarenheter som tidigare gjordes när verksamheten växte.
- Exit Fryshuset sysslar med socialt och brottsförebyggande arbete, syftet är ytterst att förmå unga människor att lämna miljöer där det finns destruktiva inslag som våld, droger och kriminalitet. Att det handlar om rörelser som bedriver politisk indoktrinering skapar vissa förutsättningar, men det är inte åsikterna i sig som är i fokus i arbetet.
- Många avhopp kan förmodligen verka demoraliserande på den nazistiska rörelsen, i synnerhet om det är nyckelpersoner som hoppar av. Rör det sig om personer som varit väldigt aktiva och synliga kanske verksamheten avstannar. Avhoppet kanske också väcker tankar hos dem som fortfarande befinner sig i rörelsen och som brottas med egna tvivel på om de ska stanna kvar.
- Det finns för närvarande ingen motsvarande verksamhet i landet som erbjuder just den typen av tjänster som Exit Fryshuset gör.

- Exits verksamhet når klienter, yrkesverksamma och privatpersoner från hela landet. Det finns en viss tyngdpunkt på de mellersta delarna av landet som ligger närmare rent geografiskt, men Exit är inte ett lokalt Stockholmsprojekt.
- En breddning av verksamheten vore önskvärd, samma metoder kan användas på andra destruktiva ungdomsmiljöer. Men med den slimmade organisation som Exit Fryshuset har för närvarande är det svårt att klara av detta.
- Uppföljningen av klienter som lämnat projektet och vad som händer med dessa är bristfällig. Detta beror delvis på svårigheter med sekretessreglerna och datalagstiftningen, men är också en fråga om resurser. Det rör sig i så fall om att uppdatera information om närmare 600 individer och deras fortsatta utveckling, något som Exit Fryshuset bedömer som omöjligt med dagens bemanning.
- De som arbetar med Exit-projektet ser ett starkt behov av en tryggare finansiering med möjlighet att planera för längre perioder.

Metod

Underlaget för utredningen består av en genomgång av verksamhetsberättelser och rapporter som Exit lämnat till Ungdomsstyrelsen. Dessutom har djupintervjuer genomförts med 10 personer som på olika sätt kommit i kontakt med Exit. De flesta har valts ut av Exits anställda, men några personer har också valts ut genom att rapportförfattaren via andra källor fått reda på att de kan ha synpunkter på projektet.

Intervjupersonerna representerar olika kategorier men de har samtliga haft mer långvariga relationer till Exit Fryshuset: två fritidsledare, två fältassistenter, två föräldrar till nazister, en polis i öppen tjänst, en anställd vid säkerhetspolisen och två kuratorer.

Frågorna som ställts har varit öppna och inte följt någon mall eftersom intervjupersonerna kommer från vitt skilda sammanhang och att det därför inte varit relevant att ställa exakt samma frågor till olika personer. Dessutom har kortare samtal förts med ett 20-tal respondenter, vilka också lämnat uppgifter som ingår som underlag i rapporten. Dessa representerar ungefär samma kategorier men har i vissa fall endast haft enstaka kontakter med Exit Fryshuset. Intervjupersonerna är i regel anonyma av hänsyn till relationer till klienter eller för att det finns en hotbild.

Dessutom har en enkät skickats ut till personer som haft kontakt med Exit under det senaste halvåret och som ombetts att besvara några enkla frågor. Totalt skickades den till 40 personer och hälften svarade. Detta i ett försök att fånga in även andra mer tillfälliga intressenter. Tyvärr visade det sig att de som framför allt svarade på enkäten var de som hade haft mer varaktiga relationer. En grupp som utmärkte sig i enkätsvaren och som inte fanns med i intervjuerna, var de som tagit del av utbildningar och föredrag.

Eftersom detta huvudsakligen är en intressentanalys har inga klienter intervjuats. För den som är intresserad av detta perspektiv hänvisas till tidigare intervjuundersökningar där man framför allt fokuserat på just klienterna (se t.ex. Arnstberg & Hållén 2000).

En analys har genomförts av de redovisningar som lämnades in till Ungdomsstyrelsen mellan 2006 och 2009 och informationen i dessa dokument har jämförts med data som samlats in av Exits anställda under den period som rapporten togs fram.

Svagheten i metoden är att så stor del av underlaget kommer från föremålet för undersökningen och att eventuella kritiker kan ha sorterats bort. Det hade dock knappast varit möjligt att genomföra utredningen på något annat sätt med den korta tid som stod till förfogande. Majoriteten av dem som uttalat sig var nöjda och i den mån de hade tidigare erfarenheter att jämföra med ansåg de att verksamheten utvecklats och fungerar allt bättre, även om en del även lyfte fram problem som skulle kunna rättas till liksom utvecklingsmöjligheter.

Bakgrund

Exit startade 1998 och erbjöd stöd och hjälp åt nazister som ville hoppa av och lämna den nazistiska rörelsen. En liknande verksamhet fanns sedan tidigare i Norge (initiativtagare till denna var forskaren Tore Björge vid polishögskolan) och de svenska och norska erfarenheterna har i sin tur inspirerat till att bilda liknande organisationer i Tyskland och Finland (Björge, van Donselaar & Grunenberg 2009).¹

Under 1980-talet togs den nazistiska scenen i Sverige över av en ny generation aktivister. Denna delvis nya rörelse blev mer nätverksbetonad och öppnade sig utåt genom lansering med bland annat så kallad vit makt-musik och konserter, försäljning av skivor och olika produkter som fungerade identitetsskapande, samt effektiv användning av nya medier som internet. Men parallellt växte det också fram en mer sluten och sekteristisk miljö med hårda krav på medlemmarnas lojalitet och offervillighet (Brottsförebyggande rådet & Säkerhetspolisen 2009, Lodenius 2006). Exit har fokuserat på avhopp från dessa miljöer.

Den nazistiska världen präglas av våld och kriminalitet, både politiskt motiverad och icke-ideologisk brottslighet förekommer. Avhoppare utsätts ibland för repressalier och påtryckningar. De personer som lämnar den här världen är därför i stort behov av stöd och hjälp av varierande slag för att våga ta steget och för att klara av att fortsätta hålla fast vid sitt beslut. Till bilden hör också ofta missbruk av alkohol och droger (Brottsförebyggande rådet & Säkerhetspolisen 2009).

Exit är ett självhjälpssystem vilket innebär att de flesta av de anställda själva har en bakgrund som nazister. Tanken är precis som i länkrörelser för drogmissbrukare och kriminella att dra nytta av den kunskap som personer med en egen historia har om hur miljöerna ser ut inifrån och vad som krävs av den som vill byta inriktning. Exit erbjuder handledning för yrkesgrupper som lärare och vårdpersonal samt personal inom socialtjänst och kriminalvård.

Formellt ligger Exit under Stiftelsen KFUM Söder Fryshuset som bildades 1984 av KFUM Söder i syfte att bryta ut den framtida ungdomssociala verksamheten ur föreningen. En drivande person inledningsvis var den före detta nazisten Kent Lindahl som lämnade Exit kring mitten av 2000-talet.

Exit fick en dramatisk start i och med en serie händelser under 1999 som gjorde att många fick upp ögonen för att nazistiska grupper var på frammarsch. Under året genomfördes flera allvarliga brott med koppling till den nazistiska miljön: Mordet på den syndikalistiske fackföreningsrepresentanten Björn Söderberg, en serie post- och bankrån som avslutades med mordet på två polismän i Malexander samt en sprängladdning intill en bil i Nacka som ägdes av ett journalistpar som granskat den svenska nazismen. I samtliga utom det sistnämnda fallet dömdes organiserade aktivister i vit makt-rörelsen, men det var polisens huvudteori att nazister även låg bakom Nacka-bomben.

¹ s. 142.

Dessa händelser fick de fyra dagstidningarna i Stockholm att inleda ett unikt samarbete för att avslöja de svenska nazisterna. Kartläggningen presenterades den 30 november 1999 och följdes av en rad protestaktioner bland annat från fackföreningsrörelsen som upprördes särskilt över mordet på en facklig företrädare. Uppmärksamheten kring den nazistiska brottsligheten gjorde också att Exit snabbt fick mycket publicitet och att många debattörer lyfte fram behovet av en verksamhet för avhoppare från den nazistiska miljön.

Under 2000 påbörjades en utbyggnad av Exits verksamhet för att skapa en mer lokal förankring. Detta år anställdes en före detta nazist som placerades i Karlskrona, en stad som under 1990-talet varit ett slags centrum för nazistiska aktiviteter. Mot bakgrund av löften om ytterligare utvidgning av verksamheten på regional nivå beslutade regeringen att fördubbla anslagen 2001 jämfört med tidigare år.

I januari 2001 öppnades två lokalkontor: ett i Helsingborg och ett i Motala. Redan i februari 2001 lades kontoret i Karlskrona ner och i juni samma år slutade kontoret i Helsingborg att fungera som en del av Exit (Brottsförebyggande rådet 2001).² I stället tog den lokala huvudmannen initiativ till att bedriva en lokal om än mycket begränsad verksamhet. År 2002 bildades en förening och Helsingborgs ungdomsråd tog över finansieringen. Verksamheten pågick en bit in på 2003, därefter hoppade den före detta nazist som varit drivande i verksamheten av och det visade sig svårt att hitta en ersättare (Löfgren 2003).³

Så sent som 2004 fanns planer på att starta en ny Exit-verksamhet i Helsingborg, en lokal stiftelse hade kontrakterat en tidigare medarbetare och sökte bidrag från Integrationsverket och Helsingborgs kommun (Jarring 2004). Verksamheten i Motala knoppades också av från det nationella Exit och bedrev lokal verksamhet fram till mitten av 2000-talet innan den gick i konkurs (Larsson & Karlsson 2006). Exit Fryshuset har fortsatt på ungefär samma sätt som tidigare.

År 2002 rekryterades Ann-Sofi Stridde till Exit. Hon var kurator med lång erfarenhet inom socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatri. Tidigare hade hon mest arbetat med institutionsvård men nyligen börjat etablera en egen verksamhet. Till en början arbetade hon ideellt 10 timmar i veckan, men behovet av hennes insatser växte och 2003 gick hon in och började dela verksamhetsansvaret med Kent Lindahl. Från januari 2005 till maj 2008 var hon ensam verksamhetsansvarig. Men hon fortsatte samtidigt som kurator för klienter och föräldrar till nazister. Från 2008 leds verksamheten av Robert Örell.

Enligt Säkerhetspolisens rapporter kvarstår problemen med de svenska nazisterna. Deras antal har inte minskat utan ligger ganska konstant på samma nivå allt sedan mitten av 1980-talet. Däremot har inte frågorna varit lika mycket i fokus i medierna under 2000-talet. Detta har påverkat Exits verksamhet och bidragit till problem med finansieringen. Att problematiken varit mer osynlig i medierna gör att Exit tvingas förlita sig mer på att nå ut med egen information. Men detta är också en kostnad som är svår att få rum med i en budget som krympt kraftigt under senare delen av 2000-talet.

² s. 14.

³ s. 7.

Kronologisk beskrivning av verksamheten

- 1998–1999 Kent Lindahl startar Exit och är ensam anställd.
- 2000–2002 Fler medarbetare anställs, alla utom en person rekryteras ur klientunderlaget. Stor personalomsättning.
- 2000 –2001 Lokala kontor öppnas i Karlskrona, Helsingborg och Motala. Verksamheten i Karlskrona läggs ner i februari 2001. Verksamheten i Helsingborg och Motala övergår till att bedrivas lokalt.
2002–2003 En kurator anställs på deltid, Ann-Sofi Stridde.
2004–2008 Ann-Sofi Stridde är huvudansvarig för verksamheten. Verksamheten struktureras under hennes ledning och får tydligare fokus på behandling och metodikutveckling, de anställda utbildas på olika sätt för att bredda kompetensen och verksamheten får en högre grad av professionalism.
- 2008 Robert Örell blir verksamhetsansvarig.
- 2008 Juni till december, Exit-verksamheten är vilande på grund av brist på finansiering.
- 2010 Exit startar systerverksamheten Passus som arbetar enligt Exits metod med stöd för avhoppare från kriminella gäng.

Tidigare utvärderingar

Exit har utvärderats vid flera tidigare tillfällen. I början av 2001 fick Brottsförebyggande rådet i uppdrag att följa upp och utvärdera Exits verksamhet vilket resulterade i en rapport som publicerades i augusti samma år. Resultatet kan sammanfattas i iakttagelsen att Exit har en styrka i sin förtrogenhet med problemen och förmåga att arbeta flexibelt utifrån situationens krav, vilket bland annat innebär att ställa upp för den som behöver det dygnet runt. Svagheten, enligt Brås utredare, var att verksamheten brast i organisatorisk struktur, beslutsgång och professionellt ledarskap.

I juni 2001 tillsattes en arbetsgrupp inom regeringskansliet med uppgift att utarbeta förslag till hur staten i fortsättningen skulle bistå personer som lämnar rasistiska och liknande grupperingar. Syftet var både att titta på statlig finansiering och på hur verksamheten skulle kunna utvecklas utifrån de synpunkter som lyfts fram i Brås rapport. Önskemålet var enligt arbetsgruppen att få till stånd en fungerande samverkan mellan verksamhet av det slag som Exit bedriver och kommunala och lokala verksamheter (Ds 2001:70).

Särskilt betonades vikten av kunskapsspridning till lokala aktörer, både om de särskilda behov som avhoppare kan ha och kunskap om var de kan vända sig för att få stöd och hjälp. Det slogs också fast att det behövdes fortsatt statligt stöd till redan pågående verksamhet för avhoppare. Exit fick alltså finansiering och förväntades hålla kontakt med kommuner som planerade eller redan var i gång med egen liknande verksamhet (Ds 2001:70).

År 2003 gav Integrationsverket Cecilia Löfgren, Möjlighetskompaniet, i uppdrag att följa upp den avhopparverksamhet som vid tiden för rapporten finansierades av Integrationsverket: Exit, Fryshuset, KFUM Stockholm; Motala Exit, De Ungas Revansch. Utredaren ansåg precis som tidigare rapportförfattare att arbetet var omfattande och framgångsrikt. Exit i Motala sågs som ett svar på tidigare önskemål om en starkare lokal förankring i samverkan med en kommun och lokala brottsförebyggande insatser. Men även Fryshusets Exit-verksamhet kan anses lokalt förankrad genom sin plats i Fryshuset, ansåg utredaren.

Utredaren ansåg att Exit borde *”utveckla intäktssidan och prissättningen”* genom att erbjuda nya behandlingsalternativ som exempelvis ett nästa steg efter avhoppet med professionell hjälp för missbruket och terapi. Det hänvisades till att det är en långsiktig process att komma tillbaka till samhället och att själva avhoppet ofta bara är en del av processen. Tanken var alltså att Exit skulle tjäna som mellanhand och ta ut en vinst på att förmedla andras arbete.

Utredaren menade att Exit var ett typiskt exempel på verksamheter som leds av eldsjälar och att svagt ledarskap och administrativa problem fortfarande var påtagliga. Men den regionala förankringen hade ökat påtagligt jämfört med några år tidigare.

Men att administrera regional och lokal verksamhet kräver en administration som Exit inte alltid klarade, påpekade utredaren. Slutsatsen blev att för att de regionala Exit-kontoren skulle kunna växa behövdes en gemensam policy för verksamheten. Ett nationellt Exit skulle kunna vara ett stöd och kunna marknadsföra verksamheten utåt samt representera Exit i olika forum (Löfgren 2003).⁴

Finansiering

De första åren, 1998-2001, fick Exit stöd från regeringen som beviljade anslag via Kulturdepartementet, totalt var bidraget på 3 miljoner kronor. Därutöver stöttades verksamheten av enskilda personer, ett försäkringsbolag samt McDonalds (Hållén 1999, 2000).

Det statliga stödet reglerades senare i förordningen (2002:1058) om statligt stöd för verksamhet som bistår personer som vill lämna rasistiska och andra liknande grupperingar (SFS 2002:1058). Staten lovade att gå in med hälften av finansieringen till en sådan verksamhet om kommunerna kunde täcka resten.

Från 2003 ansvarade Integrationsverket för de statliga pengarna. Verket stödde den Exit-verksamhet som bedrevs i Stockholm och Motala (Löfgren 2003).⁵ Den skånska delen av Exit sökte stöd lokalt på olika sätt via Region Skåne, Länsstyrelsen i Skåne, Kommunförbundet i Skåne och samtliga skånska kommuner (Ds 2001:70).⁶

Exit Fryshusets ekonomi bygger delvis på att verksamheten är en del av Fryshuset. Åren 2005–2007 fick exempelvis hela den verksamhet som bedrivs i Fryshuset extra stöd från Stockholms stad med 8 miljoner kronor som betalades ut via idrottsnämnden. Det utökade stödet avsåg bland annat verksamhet inom Lugna gatan och Exit.

Fram till 2006 fanns öronmärkta pengar för avhopparverksamhet att söka via Integrationsverket, men när verket lades ner flyttades administrationen av bidragen till Ungdomsstyrelsen. År 2008 kom en ny förordning från regeringen som gav Ungdomsstyrelsen möjlighet att öka stödet till ett brett spektra av organisationer som säger sig motverka rasism och intolerans av olika slag (islamofobi, antisemitism, homofobi etcetera). För Exits del innebar förändringarna lägre statsbidrag och en osäkrare finansiering.

⁴ s. 4-6.

⁵ s. 7.

⁶ s. 20.

Vid sidan av statsbidragen finansieras Exit genom att sälja olika tjänster. Fram till 2008 inbringade föreläsningar, utbildningar, handledning och uppdrag för socialtjänsten årligen mellan 700 000–900 000 kronor. Men den summan har krympt avsevärt sedan Exit slutat med skolföreläsningar. Eftersom föreläsningarna tog ungefär en tjänst, som nu försvunnit, betyder det en minskad utgift på cirka 400 000 kronor per år men också förlorade intäkter på uppskattningsvis några hundra tusen.

Socialtjänsten kan betala för de klienter som de skickar, men Exit tar också emot många klienter utan att ta betalt (även på uppdrag). År 2003 gjordes en uppskattning att endast 10 procent av klienterna var betalda (Löfgren 2003).⁷ Det är inte en större andel idag. Viljan och förmågan att betala har enligt Exits anställda minskat i och med finanskrisen och kommunernas allt mer ansträngda ekonomi. I synnerhet skolor som hör av sig frågar ofta om de kan få använda sig av Exits tjänster gratis.

Personalsituationen

Den tyngsta posten i finansieringen av Exit är personalen. Den första perioden var Kent Lindahl ensam som anställd, medan övrig verksamhet skedde med hjälp av volontärer. I januari 2000 anställdes ytterligare två personer varav den ene, Robert Örell, arbetar kvar, numera som verksamhetsansvarig. Personalomsättningen har i övrigt varit hög.

Under åren som Ann-Sofi Stridde var verksamhetsansvarig kring mitten av 2000-talet växte personalstyrkan. Under 2007 låg antalet heltider på cirka 6,3 tjänster under våren och 5,5 tjänster under hösten (Exits årsredovisning 2007). Första halvåret 2009 bestod teamet fortfarande av 5 personer med en bakgrund inom vit makt-rörelsen, en kurator samt en person som både var samordnare för föreläsningar och utbildningar samt klientstödare i eftervård. Totalt sju personer som dock inte alla arbetade heltid. Dessutom anlätades ytterligare två personer per timme (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).⁸

I mars 2010 var en av de anställda långtidssjukskriven, ytterligare en hade gått ner i tjänstgöringstid och arbetade deltid. Bara Robert Örell, verksamhetsansvarig, och Maria Nilsson, projektets koordinator, arbetade heltid. Därutöver fanns två klientcoacher som just skulle börja arbeta med projektet Passus som beviljats anslag från Allmänna arvsfonden för att stödja avhoppare från kriminella gäng. Tanken är att detta projekt ska få stöd av Exits metoder och erfarenheter, och organisatoriskt sorteras in under Exit, men Passus har en egen separat budget.⁹

Att personalstyrkan minskat beror främst på sämre ekonomi, men också på svårigheter att rekrytera rätt personer. Att arbeta på Exit innebär stora påfrestningar eftersom det innebär att blotta egna misstag och tillkortakommanden, berättar Exits verksamhetsansvariga. Bara ett fåtal av alla som lämnat en destruktiv tillvaro i nazistiska gäng lämpar sig för sådant arbete, och knappast utan väl fungerande handledning, terapeutiskt stöd och andra möjligheter att bearbeta sina egna erfarenheter. Viktiga egenskaper är utvecklad empati, sociala ambitioner och en förmåga att engagera andra är viktiga egenskaper.

⁷ s. 13.

⁸ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

⁹ Muntlig uppgift Robert Örell.

De flesta som arbetar för Exit har en egen bakgrund i vit makt-rörelsen. Men tanken är att de som är mer fast knutna till verksamheten också ska ha någon form av professionell utbildning (vilket kan innebära att de skaffar sig en sådan parallellt med att de arbetar för Exit).

En medarbetare har genomgått grundutbildningen i psykoterapi (steg 1). Annan kompetens som finns eller har funnits hos Exits anställda på senare år är utbildning i metoden Aggression Replacement Training (ART), ettårig kurs i kognitiv beteendeterapi (KBT), personalvetare (på magisternivå), utbildning i ledarskap och grupprocesser, presentationsteknik, krishantering etcetera. Det betyder att Exit kan erbjuda avancerade stödsamtal.

Samtliga medarbetare vid Exit får handledning av en legitimerad psykolog och psykoterapeut för att klara av sitt arbete och för att bearbeta sina egna erfarenheter (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).¹⁰

Innehållet i verksamheten

Klientstöd

Själva upprinnelsen till att Exit startade var ju syftet att förmå personer att hoppa av nazistiska rörelser och erbjuda stöd för att göra detta möjligt. Arbete med avhoppade nazister är fortfarande kärnan i verksamheten.

Från starten sommaren 1998 till och med april 2001 hade 133 personer som velat lämna vit makt-världen tagit kontakt med Exit (Brottsförebyggande rådet 2001). Under 2002 och 2003 var det 338 klienter som fick stöd (Löfgren 2003).¹¹ Antalet klienter låg sedan på en relativt jämn nivå fram till för tre år sedan.

Vissa kontakter som togs under hösten 2008 blev vilande i väntan på att verksamheten drog igång igen i december 2008 då den fick nya anslag. År 2009 innebar en nedgång, men antalet nya klienter var detsamma som 2007 då Exit hade fler anställda. Den största nedgången under senare delen av 2000-talet handlar om färre ärenden i samarbete med andra instanser och myndigheter. Det kan till exempel handla om kriminalvården.

Minskningen förklaras av Exits anställda med att de tvingats lägga ner så mycket tid på att hitta finansiering att det inte funnits tid att utveckla samarbeten kring klienter i samma utsträckning som tidigare. Även osäkerheten om verksamhetens existens har påverkat möjligheten att inleda mer långsiktiga samarbeten.

Vissa avhoppare har varit i kontakt med Exit under flera år. Tabell 1 ger en bild av antalet klienter i verksamheten 2005-2009 (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).¹² Även antalet uppdrag som socialtjänsten betalar för minskade.

Klienterna får kontakt med och kännedom om Exit på många olika sätt. Denna utredning handlar inte om klienterna och därför har inte frågan om hur dessa kommit i kontakt med Exit Fryshuset kunnat ställas. De som arbetar i verksamheten uppger att de främsta vägarna för informationsspridning är

¹⁰ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

¹¹ s. 4.

¹² Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

internet, medierna, utbildningar, föreläsningar, utskick samt via personer som varit i kontakt med Exit (kontaktvägarna är utan inbördes ordning).

Tabell 1 Antalet klienter, 2005–2009

År	Nya ärenden	I process	I eftervård	I jourboende	I samarbete med andra instanser/myndigheter	Uppdrag för socialtjänsten	Summa
2005	40	30	–	4	69	7	150
2006	51	26	–	4	70	9	160
2007	26	18	30	2	32	6	114
2008	44	15	25	3	15	2	104
2009	26	10	12	3	12	2	65
Summa	187	99	67	16	198	26	

Kommentar: Statistiken är insamlad av Exit Fryshuset. Åren 2005 och 2006 registrerades ärenden "i process" och "i eftervård" som en enda post, siffran i kolumnen i process för dessa båda år innefattar alltså båda dessa kategorier.

Vad erbjuder Exit för avhoppare?

Exit erbjuder en kontaktperson som arbetar efter en individuellt utformad handlingsplan. Den upprättas tillsammans med uppdragsgivaren och utvärderas kontinuerligt. Kontaktpersonen deltar regelbundet i kvalificerad handledning. Grunden för arbetet är de stödjande terapeutiska samtalen som pågår under kortare eller längre perioder, ibland under flera år.

Exit har vad som brukar kallas ett salutogent synsätt, vilket betyder att fokusera på det friska och välfungerande hos klienterna (alltså inte på orsakerna bakom). Klientstödet bygger på ett socialpedagogiskt arbete. Behandlingssättet har också inslag av miljöterapi, modellinläring, samt vissa delar av motiverande samtal (MI) och kognitiv beteendeterapi (KBT).¹³

Stödet ser olika ut beroende på vem det riktar sig till och vilken situation personen befinner sig i. Omständigheter som har betydelse för hur handlingsplanen utformas är till exempel hur länge personen har varit engagerad i den nazistiska rörelsen, vilken status han eller hon haft i rörelsen, om det rör sig om en person som är ensamstående eller som har familj och barn, brottsbelastning, utbildningsnivå samt relation till tidigare nätverk (familj, släkt, vänner, kamrater, andra vuxna etcetera)

Exit Fryshuset har ett socialpedagogiskt förhållningssätt och erbjuder en bred uppsättning av insatser, till exempel stödsamtal, bearbetning av egna erfarenheter (kan handla om traumatiska upplevelser som gärningsman eller offer vid våldssituationer), genomgång av behov av att ta igen studier och att få arbetslivserfarenhet. Exit Fryshuset blir också ofta en länk till kontakter med sociala myndigheter och polis när den personliga situationen är hotad.

¹³ Muntlig uppgift från Robert Örell.

Robert Örell beskriver arbetet med klinterna på följande vis:

”Den nazistiska rörelsen kan jämföras med en politisk sekt. Det innebär att rörelsen är sluten, stigmatiserad och att medlemmarna skolas in i ett svart-vitt tänkande, föreställningar om att samhället är utsatt för en konspiration och att alla utanför gruppen är fiender som ska bekämpas. Det är ofta nödvändigt att hjälpa klienten att verklighetspröva sina föreställningar. Att lämna en sluten, stigmatiserad, våldsanvändande grupp kan ge sociala handikapp i form av svårighet att lösa konflikter, att hantera stress och att bearbeta de föreställningar som rörelsen matat individen med under en längre period.”

I början av Exits verksamhet hänvisades ofta till ett fempunktsprogram som bygger på de behov som avhopparna har under olika faser. De två första faserna sågs som vägen bort från vit makt-rörelsen, de tre sista som vägen tillbaka till samhället praktiskt, socialt och känslomässigt. Faserna beskrevs med följande ledord: motiveringsfas, avhoppfas, etableringsfas, reflektionsfas och stabiliseringsfas.

Robert Örell säger att fempunktsprogrammet mer var ett sätt att berätta vad som faktiskt händer vid ett avhopp än ett program för hur de konkreta stödinsatserna ser ut. Generellt handlar arbetet fortfarande om att ge så väl praktiskt som socialt och känslomässigt stöd under en period som emellanåt kan sträcka sig över flera år. Exits anställda ombuds göra en uppdelning av vad avhopparen behöver stöd med, de väljer att beskriva stödet i olika steg:

Individuellt – mentalt och psykologiskt stöd för att bearbeta de egna upplevelserna

Klienterna har befunnit sig i en situation där de varit manipulerade och utsatta för gruppens påverkan, att bryta sig ur en sådan indoktrineringsprocess och ett sådant beroende är ofta smärtsamt och svårt. De nazistiska grupperna frammanar en bild av att leva i ett ständigt pågående krigstillstånd, gruppen vänder sig mot samhället, meningsmotståndare och individer som inte sympatiserar med den egna ideologin. Många avhoppare måste bearbeta upplevelser av våld, både som förövare och offer.

Familjen, nära nätverk

Det är viktigt att återetablera relationer med familj, släkt, tidigare vänner och andra som individen brutit med under engagemanget i rörelsen.

Samhället

En del i det rehabiliterande, ibland habiliterande, arbetet innebär även att integrera individen i samhället. Individen behöver ibland hjälp i kontakt med myndigheter och vardagliga samhällsfunktioner. I den nazistiska rörelsen föraktas allt som förknippas med det demokratiska samhället vilket kan lämna stora kunskapsluckor hos dem som indoktrinerats allvarligt.

Exit tackar i princip aldrig nej till klienter, men bygger helt och hållet på frivillighet. Det ställs stora krav på den som ska hoppa av och klienterna måste ta ett stort eget ansvar. Exit har självfallet inget myndighetsansvar, men för den som efterfrågar finns en stor uppbackning och ett starkt stöd i processen.

Att socialtjänsten köper upp jourplatser via Exit har skett vid 26 tillfällen mellan 2005 och 2009. Eftersom ett sådant åtagande ofta sträcker sig över flera år har man varit restriktiv med att ta sig an nya klienter som kräver den här typen av insatser så länge inte verksamheten är säkrad för en längre period än något halvår framåt. Men Exit menar att det också finns en relativt liten efterfrågan,

öppenvårdsplaceringar är betydligt vanligare. Situationen med jourboende behöver inte bara handla om enskilda individer, under våren 2009 fick Exit hantera boendet för en hel barnfamilj.

Avgörande för om ett avhopp ska vara möjligt och bli varaktigt är i första hand motivationen hos individen, att han eller hon verkligen vill. Men också vilka resurser som finns runt personen i form av nätverk och relationer. Nära kontakt med familj och vänner kan vara viktigt, men skolan och fritidsgården kan också vara viktiga. Mycket av arbetat handlar om att återuppbygga nätverk och återknyta kontakten med familj och vänner. Den som hoppar av ska inte stå ensam och att ha ett nätverk är en skyddsfaktor.

Exits grundfilosofi är att ta avstånd från åsikter och ideologier men fortsätta att bekräfta individen. De personliga banden blir en grundval för en framtida personlig utveckling och skapar förutsättningar för att klienterna ska våga ta steget och lämna en destruktiv miljö.

Vid starten talade man om att kontakterna med Exit i regel varade mellan sju och tolv månader (Ds 2001:70).¹⁴ I dag finns klienter som har kontakt under flera år i sträck, men också klienter som bara träffar Exit någon enskild gång. Klienterna följs upp men det finns ingen heltäckande skriftlig dokumentation av det arbete som genomförs. Undantaget är några av de klienter som varit aktuella flera år i verksamheten. Ett fåtal av klienterna har även blivit föremål för forskning.

Prognosen för dem som hoppar av en nazistisk rörelse och samtidigt har kontakt med Exit har ansetts god. Av de 133 personer som hade en sådan kontakt med Exit från starten 1998 till och med april 2001 lämnade 125 vit makt-världen och enligt Exits egna uppgifter upphörde de också med brottslighet och att missbruka alkohol och droger (Brottsförebyggande rådet 2001).¹⁵ Av de åtta personer som varit i kontakt med Exit men inte fullföljt under denna period hade fyra gått tillbaka till vit makt-världen, en anslutit sig till en outlaw mc-klubb och två fastnat i narkotikamissbruk (Brottsförebyggande rådet 2001).¹⁶

En svårighet med att utvärdera resultatet av Exits insatser som riktas mot klienter är att det inte är möjligt att lagra mer detaljerade och känsliga data utan att bryta mot personuppgiftslagen (1998:204), PUL. I Exits dokumentation får det inte finnas personnummer, varje klient benämns endast med förnamn och dessutom noteras födelseår och vilket landskap klienten kommer ifrån. Dokumentationen är fullt tillräcklig för Exits dagliga arbete, men avsaknaden av personnummer gör att det inte går att följa upp hur det går för klienterna efteråt genom att till exempel söka i brottmålsdomar.

Ännu svårare är det, oavsett personnumren, att veta hur många som återgår till att leva sitt liv inom vit makt-rörelsen. Sannolikt hör dock detta till undantagen eftersom den som lämnat vit makt-rörelsen knappast är välkommen tillbaka eftersom han eller hon ses som en förrädare.¹⁷ Däremot kan det ju förekomma återfall i missbruk och kriminalitet.

Svårigheterna att samla data om utfallet av verksamheten är ett problem som inte prioriterats av Exit Fryshuset. Som skäl uppges främst brist på resurser, för närvarande arbetar endast 2,5 personer i verksamheten. Detta gör det förstås komplicerat att säga med bestämdhet hur lyckat resultatet är.

¹⁴ s. 14.

¹⁵ s. 7.

¹⁶ s. 17.

¹⁷ Muntlig uppgift Robert Örell.

Vilken slags klienter nås av Exits verksamhet?

Vit makt-rörelsen har som mål att radera dagens samhälle och ersätta det med en egen samhällsordning byggd på deras egna principer. Men detta är en utopi, i realiteten ägnar sig endast en mindre del av aktivisterna i sådana rörelser i Sverige åt brottslig verksamhet enligt Säkerhetspolisens studier (Brottsförebyggande rådet & Säkerhetspolisen 2009). I Sverige har vi åsikts- och yttrandefrihet, att vara nazist är i sig inte ett brott. (Däremot kan det vara en brottslig handling att sprida ett politiskt budskap som hetsar mot etniska, kulturella, sexuella och andra grupper.)

Att vara nazist innebär inte per definition att någon har en destruktiv livsstil, även om det i många fall får sådana konsekvenser på det individuella planet. Vilken roll som det politiska har för brottens utförande kan diskuteras. Det ideologiska är sällan det primära för de nazister som senare fått kontakt med Exits verksamhet. I stället dominerar de som har andra sociala problem och ofta en sammansatt bakgrund med missbruk och utsatthet.

Följande text finns att läsa i Exits skolmaterial som publicerades 2009:

”Orsaken eller drivkraften till att vissa unga söker sig till destruktiva och odemokratiska grupperingar, som exempelvis vit makt-grupperingar, är inte i första hand ideologisk eller politisk. Utan det handlar om sociala och emotionella drivkrafter. På så sätt ser rekryteringsgrunderna rätt lika ut, avsett om det handlar om vit makt-grupperingar, våldsamma vänsteraktivister, kriminella fotbollsgäng eller fotbollshuliganer. Man söker bekräftelse, skydd, tillhörighet och kickar.”

(Exits skolmaterial 2009)¹⁸

Under de första åren av Exits verksamhet bedömdes att ungefär hälften av klienterna hade missbrukat alkohol och i viss mån även andra droger. Hälften hade varit dömda för brott. Ytterligare en fjärdedel hade enligt egen uppgift begått brott som de inte varit dömda för (Ds 2001:70).¹⁹

Uppfattningen idag är att betydligt mer än hälften har suttit fast i ett tidigare missbruk av alkohol eller droger och att en majoritet, kanske så många som 9 av 10, utövat någon form av brottslighet (därmed inte sagt att brotten klarats ut och att det medfört åtgärder).

Att hoppa av innebär en slags kris för de allra flesta. Det är svårt att lämna en sekteristisk miljö, ju längre tid som det pågått, desto svårare. Men vissa klienter är mer sårbara än andra. Det förekommer klienter med psykiatriska diagnoser. En annan iakttagelse som gjorts av Exits anställda är att allt fler som man kommer i kontakt med har olika neuropsykiatriska funktionshinder:

”Något som är ’nytt’ och starkt oroar oss är att det förefaller vara så att ungdomar med neuropsykiatriskt funktionshinder som Asperges syndrom, dras till/värvas till Vit makt-gemenskaper. Detta är särskilt olyckligt då dessa individers egenskaper (som låg empati, fixerade intressen och ofta en intelligensnivå högt över medel) är mycket användbara i Vit makt-rörelsen.

(Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009)²⁰

¹⁸ s. 6.

¹⁹ s. 14.

²⁰ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

Enstaka klienter är mycket unga, men vanligen har avhopparna varit med några år. Det är först då de börjar uppmärksamma konsekvenserna av sitt engagemang i den nazistiska rörelsen, hävdar Robert Örell.

Könsfördelning

Den nazistiska rörelsen består till övervägande delen av män. Antalet kvinnor har ökat, men de är fortfarande en klar minoritet (Blomquist & Bjurwald 2009). Vid starten av Exit talades det om att det fanns ytterst få flickor i verksamheten, något senare förekom uppgifter om att högst var tionde klient var kvinna (Brottsförebyggande rådet 2001).²¹ År 2002 var endast 6 av 85 klienter kvinnor, det vill säga 7 procent.²² År 2006 hade andelen ökat till 2 av 10 klienter (Exits årsredovisning 2006).

Robert Örell anser att det är lättare för kvinnor att lämna den nazistiska rörelsen eftersom risken för hot och repressalier är mindre. Det tycks också som om omvärlden inte dömer kvinnor som varit nazister lika hårt som män. Många kvinnor som syns i rörelsen är flickvänner eller fruar till männen, men av det följer inte att de nödvändigtvis delar deras ideologi. Ibland kan de också vara ett stöd när deras män vill hoppa av.

År 2006 började en före detta kvinnlig nazist en arbetspraktik hos Exit som så småningom övergick i anställning. Hon hade då haft kontakt med Exit i ett års tid vilket var resultatet av att hon dömdes till samhällstjänst i samband med en rättegång mot en nazistgrupp som agerade i Västerås och Köping kring mitten av 2000-talet. Under sin tid på Exit har hon bland annat fokuserat just på kvinnornas roll i den nazistiska rörelsen.

Trots att kvinnorna är i minoritet är det enligt Exit oroande att antalet ökar. Många far illa av sitt umgänge med ofta våldsamma nazister och i den mån de även bildar familj med dessa kan barn komma att växa upp i nazistiska miljöer, något som förekommer och också tycks bli vanligare (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).²³

Demografisk spridning

De som kommer i kontakt med Exit är i regel i åldern 15-25 år, vilket ganska väl motsvarar de största åldersgrupperna inom vit makt-rörelsen. Undantagsvis har Exit haft kontakt med nazister som varit så unga som 12-13 år.²⁴

Så här kommenteras åldersstrukturen på klienterna i den senast publicerade verksamhetsberättelsen:

”Trenden har fortsatt med inflöde av något yngre klienter med varierande tid i rörelsen. De lite äldre, med en ’position’ och långvarigt engagemang, har oftast tyngre kriminell belastning och även omfattande psykosocial problematik vilket innebär omfattande och långvarig rehabilitering.”

(Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009)²⁵

²¹ s. 6.

²² Exits egen statistik över klienter för 2002.

²³ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

²⁴ I Exits egen statistik över klienter för 2002 finns de som är födda mellan 1958 och 1990, alltså fyllde de från 12-44 år under 2002.

²⁵ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

Den nuvarande åldersfördelningen är ungefär densamma som tidigare år. Klienterna 2006 var i åldern 13-25 år. Men drygt 9 av 10 var över 19 år. Det tycks alltså som att det finns en betoning på de något äldre aktivisterna (Ds 2001:70).²⁶ Exit förklarar detta med att det ofta tar några år innan den som tagit steget in i en nazistisk rörelse själv känner att det inte ger mer och innan nackdelarna med den livsstil som deras ställningstagande medför blivit mer uppenbara (tabell 2).

Tabell 2 Antal nytilkomna klienter 2006 uppdelade på födelseår, 1981-1993

Födelseår	Antal	Procent
1981	1	2,0
1982	1	2,0
1983	1	2,0
1984	0	0,0
1985	0	0,0
1986	1	2,0
1987	3	5,9
1988	5	9,8
1989	14	27,4
1990	15	29,4
1991	7	13,7
1992	2	3,9
1993	1	2,0
Summa	51	100,1

Kommentar: Statistiken inhämtad från Exits verksamhetsberättelser inlämnade till Ungdomsstyrelsen. Klienterna var i åldern 13-25 år.

Geografisk spridning

Vid starten rapporterades om att de flesta som sökte stöd inte kom från Stockholm, trots att det var där Exit var baserat (Ds 2001:70).²⁷ Så ser det fortfarande ut. Däremot finns en betoning på mellersta och södra Sverige som motsvarar att det är där som den nazistiska rörelsen är starkast. Norrland har väsentligt färre nazister än resten av Sverige.

Men även om avhopparna inte kommer från storstaden Stockholm finns en tyngdpunkt för Storstockholmsregionen med omnejd (tabell 3). Nära hälften (47 procent) av klienterna kom från Stockholm, Södermanland eller Uppland 2006. Därutöver kan man notera att nästan 6 procent kom från Skåne, som ju tidigare haft en egen Exit-verksamhet, och nästan 8 procent kom från Östergötland där det finns flera kommuner med relativt mycket nazistisk verksamhet (vilket bland annat avspeglas i Brottsförebyggande rådets rapporter över hatbrott).

²⁶ s. 14.

²⁷ s. 14.

Tabell 3 Antal klienter uppdelade på landskap under 2006

Landskap	Antal	Procent
Bohuslän	1	2,0
Dalarna	2	3,9
Haninge	1	2,0
Hälsingland	1	2,0
Norrland*	5	9,8
Skåne	3	5,9
Småland	5	9,8
Stockholm	12	23,5
Södermanland	9	17,6
Uppland	3	5,9
Värmland	3	5,9
Västmanland	2	3,9
Östergötland	4	7,8
Summa	51	100

Statistik sammanställd från data redovisad i Exits verksamhetsberättelser inlämnade till Ungdomsstyrelsen.

* Kommentar: De norrländska landskapen har slagits ihop till en siffra.

Konsultationer och handledning

En minst lika stor del av Exits verksamhet som det direkta arbetet med avhopparna är det indirekta arbetet med personer som av olika anledningar har att göra med unga nazister, privat eller yrkesmässigt. Exit fyller en funktion för en rad sådana grupper, men den övervägande delen av dem som söker kontakt kommer från skolans värld. I denna grupp finns flera yrkeskategorier, framför allt lärare men även exempelvis skolledare och personal med uppgift att arbeta med elever med särskilda svårigheter som skolkuratorer och skolpsykologer.

Exit erbjuder konsultation och handledning, främst i enskilda ärenden. Men också mer allmän rådgivning och kunskapsförmedling. Samtalen kan innehålla förslag på åtgärder för att förhindra nyrekrytering. Vanligen består en konsultation av några möten inom loppet av en kort period. Men kontakterna kan också sträcka sig över många år (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).²⁸

Exit betonar vikten av att inte förstärka ungdomarnas nazistiska identitet, man arbetar efter en tanke om att ideologin inte är det primära för huvudparten som söker sig till en nazistisk rörelse. Förbud och överreaktioner kan därför få motsatt effekt. Exit försöker avdramatisera problemen och stärka människor i deras yrkesroller, att få dem att tro på sin kapacitet att göra något åt situationen.

Bearbetning av Exits egna redovisningar till Ungdomsstyrelsen visar att 102 personer från skolans värld fick handledning under 2006. År 2007 var antalet halverat till 51. Siffrorna ska ses som en ungefärlig uppskattning eftersom handledningarna ibland skett i grupp och ett antal personer kan då komma från samma arbetsplats och ändå registreras som enskilda personer.

²⁸ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

Socialtjänstens personal tar ibland kontakt med Exit i samband med domar, svårigheter i familjen – det kanske finns barn inblandade – eller missbruk. Undantagsvis kan kontakterna med Exit som nämnts handla om att ordna ett jourboende för särskilt utsatta avhoppare. Men betydligt vanligare är att socialtjänsten för en dialog med Exit kring andra frågor i samband med klienter som har nazistiska åsikter.

Personal från socialtjänsten hamnar tvåa på listan över genomförda konsultationer (39 under 2006 och 30 under 2007), följt av fritidspersonal (16 under 2006 och 9 under 2007) och anställda inom polisen (13 under 2006 och 5 under 2007).

Föräldrar till nazister kan få handledning både i sin privata situation och allmänt om vit makt-rörelsen. De rådgivande samtalen sker enskilt eller i grupp (tabell 4).

Exit har relativt lite kontakt med kriminalvården, men kan spela en roll under frivårdsperioder. Det finns många med utländsk bakgrund på kriminalvårdens anstalter och en nazist kan känna sig utsatt och i minoritet. Kriminalvårdens personal kan behöva ha information om vad det innebär för en persons möjligheter till rehabilitering att ha den här typen av åsikter. En målgrupp för Exits handledning kan också vara präster som möter målgruppen på häktet och på andra kriminalvårdsanstalter.

Exit har presenterat sin verksamhet och sin metodik för de högsta ansvariga vid den Svenska försvarsmakten. En utbildning genomfördes för officerare och värnpliktiga på enskilda regementen. Exit anser att det är viktigt att ha kontakt med försvarsmakten eftersom många vit makt-aktivister vill göra lumpen för att skaffa sig kunskaper i den egna kampen, vilket gör att det finns anledning att sprida information kring detta. Men också för att militären uppfattas som en auktoritet och att de därför har en möjlighet att möta och forma individer under deras värnplikt (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).²⁹

²⁹ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

Tabell 4 Antal konsultationer 2006–2007 uppdelade på kategorier

Kategorier	2006	2007
Andra intresseorganisationer	8	7
Forskare	1	
Fritidspersonal	16	9
Fältassistenter	8	1
Försvaret		10
Föräldrar och anhöriga till nazister	5	
HVB-, familje- eller behandlingshem	4	11
Kommunala tjänstemän	3	1
Kriminalvården	3	5
Kyrkan	6	5
Lärare och skolpersonal	102	51
Medier	6	1
Myndigheter	4	2
Polisen	13	5
Politiker		1
Privatpersoner	3	15
Räddningstjänsten		3
Rättsväsendet	1	3
Socialtjänsten	39	30
Vårdpersonal	8	25
Summa	182	185

Källa: Statistik sammanställd från data redovisad i Exits verksamhetsberättelser inlämnade till Ungdomsstyrelsen.

Kommentar: Konsultationer kan ske i grupp eller individuellt, de kan dessutom ha kortare eller längre varaktighet.

Sammanställningen ska därför endast ses som en fingervisning om vilka som är de vanligaste grupperna.

Kommentar: Vårdpersonal är ett vitt begrepp, men en rad yrkeskategorier som kan sorteras in under den rubriken har haft kontakt med Exit.

Föräldrastöd

I ett tidigt skede av Exits verksamhet skapade en grupp föräldrar till nazister i Klippan en egen självständig verksamhet. Föräldrarna träffades regelbundet tillsammans med representanter från socialtjänsten och polisen. Gruppen hade ett telefonnummer som föräldrar i behov av hjälp kunde höra av sig till och gruppen svarade även på frågor från föräldrar i andra delar av landet.

Föräldrarna sammanställde bland annat en broschyr med information och basfakta kring den nazistiska rörelsen som delades ut gratis. Olika föreläsare bjöds in och föräldrarna deltog i olika seminarier och sammankomster för att berätta om sitt arbete. År 1999 fick de vara med och dela på årets pris till minne av Olof Palme. Verksamheten pågick under några år då situationen med rasism i Klippan upplevdes som ett akut problem.

Senare har det genomförts flera försök att starta nya föräldragrupper med anknytning till Exit. Anna, mamma till en aktiv nazist i Stockholm, drog igång regelbundna möten med andra föräldrar våren 2008 i syfte att skapa en självhjälpsgrupp. Den fick ett projektbidrag från Socialtjänstförvaltningen i Stockholm. Verksamheten fortsatte under hösten 2008, men då på ideell basis. Verksamheten försvann under 2009, men enligt Anna finns planer på att försöka dra igång något på nytt (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).³⁰

Föräldrar som intervjuades 2001 var mycket nöjda med det stöd som de fått av Exit (Ds 2001:70).³¹ Även de föräldrar som uttalat sig i samband med denna undersökning säger att de är mycket nöjda med Exits stöd. De önskar dock att det fanns resurser för en mer permanent verksamhet riktad till föräldrar. Att enbart bygga verksamheten på ideellt arbete är svårt när det flesta ser behovet under en övergående period och sedan vill gå vidare.

Föräldrar upplever ofta att de skuldbeläggs av omgivningen när deras barn tar steget till att bli nazister och de kan också ha svårt att hantera sina skuldkänslor och funderingar kring vad som gått fel. Att möta andra föräldrar i samma situation är ett bra sätt att få perspektiv på det som händer och en möjlighet att få tala om problem som rör ens barn.

De mest känslomässiga uttalandena som förekommer i intervjuerna för denna rapport ges just av föräldrarna. Att ha en instans att vända sig till i den svåra situation som uppstår om ens barn blir nazist uppfattas genomgående som ovärderligt.

Föreläsningar

Den av Exits verksamheter som flest kommer i kontakt med är föreläsningar och utbildningar av olika slag. Exits personal reser över hela landet och föreläser i olika sammanhang, exempelvis i skolor.

Antalet föreläsningar förefaller att ha legat på en tämligen konstant nivå ända sedan starten, med en nedgång under de senaste två åren (Ds 2001:70, Löfgren 2003).³² Att Exit dragit ner på skolföreläsningar är dels en resursfråga, det finns numera färre som kan åka ut och föreläsa, dels ett resultat av diskussioner kring om det är det effektivaste sättet att använda resurserna på eftersom det är svårt att veta något om resultatet.

”Det kan fungera som ett tomtebloss som dör ut efter att vi lämnat skolan. Det förändrar kanske ingenting.” (Robert Örell)

Exit prioriterar numera handledning av skolpersonal som vill dra igång verksamhet som får effekt på sikt. Föreläsningarna har också varit ett sätt att marknadsföra verksamheten och har gett rika möjligheter för Exits personal att träffa skolpersonal och andra som senare väljer att använda sig av Exits tjänster i någon annan form. Samtidigt finns diskussioner kring vad det innebär att Exit blir mindre synligt.

³⁰ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

³¹ s. 15.

³² Uppgifterna om antalet föreläsningar kan jämföras med att Exit från starten 1998 till och med april 2001 höll 180 föreläsningar, våren 2001 bedömde Exit att man avböjde ungefär var fjärde förfrågan på grund av tidsbrist (Ds 2001:70 s. 13), 265 föreläsningar genomfördes under 2002 och 2003 (Löfgren 2003 s. 4).

Kritiska röster (även bland dem som intervjuats för denna rapport) talar om att avhopparnas berättelser kan göra nazismen spännande och lockande, liknande kritik har riktats mot skolföredrag med före detta narkomaner och kriminella. Men avhopparnas berättelser ger också underlag för att upptäcka dolda mönster inom en lokal ungdomskultur, avvikelser som kanske annars inte hade uppmärksammats. Om de upptäcks innan någon är befäst i sin roll kanske möjligheterna att påverka personen är större.

Under kalenderåret 2007 genomfördes 185 föreläsningar (Exits verksamhetsberättelse 2007). En överslagsberäkning för 2007 visar att nära 25 000 högstadie- och gymnasieelever hade tagit del av föreläsningar och gruppdiskussioner med Exits personal under året (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).³³ Exit genomförde 178 föreläsningar under perioden januari till juni 2008, december 2008 samt januari till maj 2008 (under hösten 2008 låg mycket av verksamheten nere av ekonomiska skäl).

Antalet åhörare under den senaste perioden har varit mellan 40 och 450 per föreläsning. Om man utgår från ett genomsnitt på 200 åhörare per föreläsning kan det totala antalet som lyssnat uppskattas till drygt 35 000.

Den vanligaste föreläsningen är på en skola, ofta för elever men även för lärare och övrig skolpersonal. Därutöver hålls enstaka föreläsningar i kommuner samt för olika yrkesgrupper och organisationer. Skolorna dominerar dock fullständigt och så har det varit ända sedan starten (Brottsförebyggande rådet 2001).³⁴

Föreläsningarna ger också Exit intäkter. Under 2007 gav föreläsningarna 700 000 kronor i intäkter, varje föreläsning ger cirka 6 000 kronor. År 2008 gav föreläsningar och halvdagsutbildningar cirka 320 000 kronor.

En tabell över de senaste årens föreläsningar visar hur Exit rest över hela landet med tonvikt på de mellersta och södra delarna. Stockholmsföreläsningarna stod för drygt 30 procent under de tre åren, föreläsningar i Stockholms kranskommuner för ytterligare drygt 5 procent och resterande 65 procent skedde på andra platser i landet.

³³ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

³⁴ Från starten till juni 2001 hölls 179 föreläsningar och 113 av dessa var för skolor. Sedan dess har andelen skolor inom föreläsningverksamheten oftast legat ännu högre (s. 31).

Tabell 5 Antal föreläsningar uppdelade på kommun 2006–2008

Kommun	2006	2007	2008
Aneby			1
Angered			1
Arboga			2
Avesta	3		
Bollnäs		1	
Borlänge	1		4
Borås	3	1	
Botkyrka	12		1
Degerfors	1		
Eksjö		1	1
Enköping	1		
Eskilstuna	1		
Essunga			1
Falun	8	7	3
Fjärås	1		
Färgelanda	2		
Gotland		2	
Grums		2	
Gävle		2	
Göteborg	3	2	
Halmstad	1		
Haninge			3
Hedemora	4	2	
Herrljunga	5		
Hjo		4	
Huddinge	2	1	
Hässleholm	3		
Höganäs		2	
Hörby		2	
Höör		1	
Jönköping		1	
Karlshamn	1		
Karlskoga	1	1	
Katrineholm	1		
Kiruna		2	
Klippan	2		
Kristianstad	1		
Kronoberg	2		
Kungabacka	1	1	
Kungälv	2	1	
Kärna	1		
Köping	2		

Laxå		1	
Lidköping	2		
Linköping	4	2	3
Ljungby			2
Luleå		2	
Malmö		3	
Mariestad	2	1	
Mark	4	2	2
Mellerud			2
Mjölby		2	
Motala			2
Norrköping		2	
Norrtälje	2	1	1
Nykvarn			1
Nyköping	1	1	4
Nynäshamn	5		
Orsa			1
Osby	4		
Partille	2		
Piteå			2
Robertsfors		3	
Sala		1	
Salem			1
Sandviken	2	3	
Skellefteå	3		
Skövde		1	
Smedjebacken	1		
Smygehamn	2		
Sollebrunn	3		
Sollentuna		1	
Solna			3
Sorsele		2	
Staffanstorps	2		
Stenungssund	2	1	1
Stockholm	60	79	7
Sundsvall		4	
Svenljunga	1		
Svärdsjö	3	2	
Säter		2	
Söderhamn	1		
Söderköping		3	
Tanum		1	
Tibro	2	3	1
Tierp		1	2
Timrå		1	

Tjörn		1	
Tranemo		1	
Tranås	8		1
Trelleborg	3		
Trollhällan		1	
Tullinge	2		
Töreboda		1	
Ulricehamn	1		
Umeå			1
Uppsala	1	10	3
Vara			1
Wendelsberg	1		
Vårgårda	2		
Vänersborg	1		
Värmdö		3	
Värnamo	5	8	6
Västerås		1	1
Åre	4		
Ätvidaberg	1		
Älvdalen		1	
Ängelholm	1		
Örebro	9	3	
Östersund	1	1	
Östhammar	1		
Summa	188	205	78

Kommentar: Antalet föreläsningar räknas på olika sätt i olika redovisningar som Exit lämnat in. Ofta genomförs fler än en föreläsning på en och samma plats. I denna tabell redovisas varje föreläsning för sig och antalet kan därför skilja sig något från andra siffror som förekommer i rapporten där man i stället räknat antalet besök på olika platser i landet.

Utbildningar

En annan viktig del av Exits verksamhet är utbildningar av olika slag. Under första halvåret och december månad 2008 samt under januari till maj 2009 genomfördes 12 halvdagsutbildningar för lärarkollegium, 3 utbildningar för kriminalvårdens anställda, 3 utbildningar för kommunala samverkansgrupper (skola, socialtjänst, polis med flera) samt en utbildning för officerare och personalkonsulenter i försvarsmakten (Exits verksamhetsberättelse 2007).

De utbildningar som Exit arrangerar beskriver hela processen från det att någon går med i en nazistisk rörelse till ett avhopp. Deltagarna får lära sig att känna igen tecknen och hur olika stadier i karriären som nazist kan se ut. De får också råd och kunskap om vilka faktorer som kan vara avgörande för ett avhopp och hur man bäst kan stötta någon som vill lämna en rörelse.

De som vill ha en fortsättning erbjuds steg 2 med en fördjupning i behandlingsterapi med kognitiv inriktning. Där förklaras hur man kan använda kristeori, ångestreducering och ickekonfrontativa samtal med individer i vit makt-miljön.

Skolpersonal erbjuds ett särskilt framtaget skolmaterial som producerats med stöd av Olof Palmes minnesfond. I anslutning till detta erbjuds utbildningar i hur skolan kan motverka odemokratiska värderingar och vad skolan kan göra för att motverka att elever hamnar i kriminella och destruktiva gäng.

En del av utbildningsverksamheten riktar sig till kommunerna. Ett särskilt åtgärds paket för kommuner har utvecklats i samarbete med Greger Wahlgren och Brottsförebyggande centrum i Värmland.

Under 2007 genomfördes åtta halvdagarsutbildningar, fyra utbildningar för kriminalvårdens anställda, två utbildningar för kommunala samverkansgrupper (skola, socialtjänst, polis med flera), en utbildning för officerare och personalkonsulenter i försvarsmakten samt en workshop kring hur man kan arbeta med Exits pedagogiska program. Tvådagarskonferenser som riktade sig till kommuner genomfördes vid tre tillfällen. (Det är inte meningsfullt att jämföra antalet utbildningar eftersom längden på perioderna ser olika ut, men verksamheten tycks ha legat på ungefär samma nivå) (Exits verksamhetsberättelse 2007).

Även om utbildningarna ofta hålls i Stockholm är det också vanligt att Exit reser ut och utbildar personalgrupper etcetera. Under 2008 och 2009 hölls nio utbildningar i Stockholm, i övrigt förekom utbildningar i Grödinge, Söderköping, Norrtälje, Tierp, Bräcke, Rättvik, Arvika och Uppsala. Totalt handlade det om ett tjugotal utbildningar som riktade sig till socialarbetare, lärare samt andra som jobbar med unga. Cirka 250 personer deltog i denna verksamhet under våren 2008 och under våren 2009 deltog cirka 360 personer i Exits utbildningar (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).³⁵

Vad anser Exits intressenter om verksamheten?

I samband med rapporten skickades en enkät ut till personer som haft kontakt med Exit det senaste halvåret. Av 47 mejl som skickades ut besvarades 19, vilket betyder en svarsfrekvens på 40 procent. Enkäten innehöll fem frågor, däribland en möjlighet att gradera den hjälp de fick på en skala från 1-5.

Underlaget är alltför litet för att dra några generella slutsatser, men viss information kan hämtas ur svaren. Exit fick genomgående höga betyg (alla har gett 4 eller 5 i betyg). Man kan tänka sig att de som var mycket nöjda hade ett större intresse av att berätta detta. Det går förstås att tänka sig att detsamma hade gällt om någon varit särskilt missnöjd, men faktum är att ingen av dem som svarat var särskilt missnöjd. En gissning är att de uteblivna svaren handlar om personer som inte har alltför bestämda uppfattningar om verksamheten eller ansåg att de visste för lite för att besvara frågorna.

Svaren på enkäten kunde skickas både till utredaren och till Exit för att minska risken att någon tvekar att svara av rädsla för att tala illa om projektet direkt till dem det berör. Några av de som svarade utnyttjade möjligheten och de svar som skickats direkt till rapportförfattaren innehöll i något fall negativa omdömen (som dock inte avspeglades i betyget).

Tre gånger så många tog kontakt med Exit av yrkesmässiga skäl som de som hörde av sig privat. De flesta hade blivit rekommenderade att ta kontakt av en annan person eller lyssnat på en föreläsning med en Exit-medarbetare. Sju av dem som hörde av sig ville ha föreläsningar eller utbildningar. Fyra av de som svarat hade haft kontakt med Exit i mer än ett år, ytterligare tre hade haft mer än enstaka kontakter men de hade inte varat i över ett år.

³⁵ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

De som svarat motsvarar ungefär de yrkeskategorier som tidigare nämnts: anställda inom skolan och socialtjänsten, anställda inom någon form av vårdenhet och inom kriminalvården, en brottsofferjour, förtroendevalda och en coach/vägledare på ett privat företag.

Det fanns också möjligt att lämna egna kommentarer. Ett axplock:

"Informationen var jättebra men skulle vara ännu bättre med någon form av uppföljning/återknytning.

Jag är imponerad av Exits arbete!!! Mycket bra utbildningstillfälle om Exitprocesser.

Givande för hela arbetslaget, hade velat att det varade längre '... Ni gör nytta ute i skolorna'

Jag/vi stöder fryshuset till 100 % ni har/gör ett fantastiskt jobb för våra ungdomar och då menar vi de som vill men de som inte vill/vågar fortsätta att ha kontakt med er det är de som vi måste kämpa mer för. Jag/vi vägrar att se hur många av våra fina ungdomar förstörs av rädsla/hot, detta är fruktansvärt att bara se på."

En mamma till en nazist skrev i sitt mejl:

"Har en son med AS vilket inneburit en stökig resa periodvis, kontakter med olika myndigheter under resans gång, en del frivilliga andra påtvingade!

I samband med min kontakt hos EXIT fick jag även möjlighet till några stödsamtal med ytterligare en kontakt inom Fryshuset.

Summa summarum är Fryshuset det enda stället jag under åren känt mig vettigt bemött på, ett respektfullt bemötande för mig som mamma som höll på o köra huvudet i väggen, bemött med respekt av människor som förstår hur det är vid frontlinjen!

Inte bemött endast som en överbeskyddande jobbig person som helst inte ska blanda sig i! Min övertygelse var ju att jag kan påverka o göra skillnad, men hur når jag fram på bästa sätt?

Jag ger Fryshuset betyget 5+ för ett kännbart engagemang, kontakt med verkligheten och inte en massa mesigt, luddigt eller omyndigförklarande mottagande.

Är oerhört tacksam för hjälpen o stödet jag fick på vägen för att agera på ett bra och förstående sätt mot min son ... Som bytt bana, även om han kanske inte bytt alla åsikter ännu, finns massor med hopp, då han nu ska söka in på universitetet, (bryr sig numera om självklara saker för dig o mig), borstar tänderna 2 gånger om dagen, lånar lillebrors kläder för att vara snyggt klädd ;-)

TACK!!"

Tabell 6 Summering av svaren på enkäten

Hur fick du kunskap om EXIT?	Via rekommendation	Via medierna	EXIT-föreläsning	Annat
	6	2	5	8
Varför tog du kontakt med EXIT?	Allmän information	Önskemål om föreläsning/utbildning	Rådgivning/handledning för egen eller annans del	Annat
	1	7	11	2
I vilken funktion tog du kontakt med EXIT?	Privatperson	Yrkesmässigt		
	5	14		
Hur länge varade kontakten med EXIT?	En gång på telefon alt. mejl	Personligt möte, enstaka tillfälle	Upprepade kontakter upp till ett år	kontakterna varade mer än ett år
	4	8	3	4
Vilket betyg ger du det stöd du fått från EXIT	7 st 4:or	7 st 5:or		

Kommentar: Svaren kan innehålla fler än ett svarsalternativ och därför blir det ibland fler än 19 svar. Andra har inte bevarat alla frågor.

Röster om Exit ur intervjuerna

Anne Marie Wallin, fältassistent, Nyköping:

”Det var för 3 år sedan som jag tog kontakt med Exit första gången. Högerextremisterna hade märkts mer och mer här i stan, vi var inte förberedda, visste inte vad vi skulle göra. Vi behövde någon att fråga till råds och tips om hur man jobbar med den här gruppen.

Även föräldrar till de här killarna hörde av sig och behövde prata ut. De skämdes, tyckte att det kändes som att människor tänkte att det var deras fel att barnen var nazister. De var förtvivlade.

Vi hade ett krig mellan höger- och vänsterextremister och människor som skramlade med nycklar mot nazisterna. Det blev alla mot alla och fullständigt kaos. Extremisterna blev ännu mer stärkta när lokaltidningen började skriva om det som hände. De har polisanmält varandra, rättegångar har vi haft hur mycket som helst och flera av dem har handlat om brott mot den andra sidan.

Pelle från Exit kom ner hit och berättade. Vid ett tillfälle bad vi Exit komma ner och träffa en av killarna som ville hoppa av. Men annars har kontakten varit behovsstyrd, ibland har vi åkt upp dit. Exit har gett oss styrka och ett lugn. Att vi måste ge det tid och ha tålamod. De har backat upp mig i min roll, jag har känt mig tryggare.

För föräldrarna har det varit en häftig resa, de har kunnat eliminera mycket av den tyngd, skuld och skam som de kände och hittat ett sätt att kunna gå rakryggade på ICA. Det är inte så enkelt som tidningarna skriver att föräldrar inte tar tag i sina barn, många är väldigt besvikna och uppgivna och vet inte vad de ska göra.”

Läget i Nyköping har lugnat ner sig, berättar Anne Marie Wallin. Några av de drivande nazisterna har flyttat, andra har dömts och sitter i fängelse. Men nyligen dök Svenska Motståndsrörelsen upp igen. Så det finns nog anledning att fortsätta hålla ögonen på om nazistiska grupper börjar växa sig starka på nytt i Nyköping, tror Anne Marie Wallin.

Ulf Forss, fritidsledare i Skellefteå

”Vi hade ett gäng unga nazister för drygt tio år sedan och kände att vi famlade i mörkret och inte visste vad vi skulle göra. Jag ringde Exit och träffade dem på Fryshuset senare när jag var i Stockholm i ett annat ärende.”

Det blev början på en lång relation. Han ser långsiktigheten som en del av poängen med samarbetet och han har fått en slags mentorsrelation till Exit. De håller honom uppdaterad om vad som händer.

”Jag kan ringa Robert (Örell) när som helst, så fort vi har problem. Han har gett mig coaching, förklarat hur killarna tänker, vad det innebär att ha nationalsocialistiska värderingar.”

Den gången för tio år sedan växte gruppen, det fanns en oklarhet om vilka som var med och vilka som inte var det. Det fanns en svans av ungdomar som hängde på utan att säga så mycket. Det var delvis dessa som Ulf Forss försökte få kontakt med.

”Vi ordnade en föreläsning för politiker och tjänstemän, men även för oss fritidsledare, skolsköterskan, kuratorn och andra personer i skolan. Vi fick utbildning i hur man känner igen tecken, signaler, symboler. Sedan utbildades hela personalen i högstadiet och grundskolan.”

Läget är lugnare men problemen finns kvar.

”Vi har fortfarande ett antal nazister, men de har delat upp sig i två grupper. En föräldraförening håller också på att starta. I dag talar vi om extremgrupper, inte bara om högerextremister. De ser mer olika ut.

I våras hade vi en nationalsocialistisk demonstration på stan och motdemonstranter som hoppade och skrek, det var cirka 1 000 motståndare. Men allt gick lugnt till, polisen lotsade dem ut ur stan.”

Det finns elever på högstadiet som hänger runt nazisterna, men den ledande personen är över 40 år. Den största gruppen sympatisörer finns på gymnasiet. Någon har förmått att hoppa av, nyrekryteringen verkar ha minskat. Ser de något tar de itu med det på en gång.

”För två år sedan tog vi hit Exit igen och de pratade med ungdomarna på gymnasieskolan, en storföreläsning.”

Helst skulle Ulf Forss vilja att Exit kunde föreläsa varje år för eleverna för att ”mota Olle i grind”, men det har det inte funnits resurser till.

”Marie”, Säkerhetspolisens författningsskyddsenhet

Exits kontakter inom polisen finns framför allt på den öppna sidan. Men det förekommer även vissa mer sporadiska kontakter med Säkerhetspolisen. En kvinnlig polis vid författningsskyddet inledde kontakten med Exit i samband med att man försökte förändra sitt arbetssätt till att verka mer proaktivt.

”Jag tog kontakt med Robert (Örell) på Exit i samband med att vi hade noterat att det fanns några väldigt unga aktivister i vit makt-rörelsen, det var runt 2008–2009. Det pågick en väldigt kraftfull nyrekrytering inriktad mycket just på de som var 16 år och uppåt. Vi såg risken att det skulle leda till kriminalitet och ville försöka stävja det.”

Det var den öppna polisen som hade lämnat uppgifterna om allt fler unga aktivister på olika orter, och även att det fanns personer som de trodde skulle vara intresserade av att hoppa av.

Kring 2008 skapades en särskild grupp inom Säkerhetspolisen som skulle arbeta på ett lite annorlunda sätt. Det handlade bland annat just om att öppna sig mot andra verksamheter för att kunna göra sådant som ligger utanför den normala rollen.

”Jag tycker vi hade väldigt mycket hjälp av Exit, de har erfarenheter som inte vi har, kan se andra behov. De kan också göra saker mer handfast som inte vi kan. Vi pratade bland annat mycket om hur viktigt det kan vara med föräldragrupper. Sedan har de ju andra kontaktytor än oss. Vi har en krånglig roll eftersom så mycket av det vi gör är omgärdat av sekretess.

Jag tycker de är väldigt ambitiösa men problemet är kostnaderna. De lever med en osäkerhet om de ska finnas kvar, och det hämmar väl den långsiktiga planeringen. Det var svårt för oss att genomföra något på sikt, på det sätt som vi hade velat.

Jag har förvånats över den osäkerhet de lever med. Hade trott att det var mer permanent än det är. Det vore ju önskvärt om det fanns någon form av trygghet för det här eller någon liknande verksamhet. Det är lättare att få in andra aktörer om man vet att något består.

Det borde finnas någon central organisation, grupp eller förening som jobbar med olika former av avhopp. Ett avhopp är en kris i livet, ett trauma. Det skapar många problem. Sedan spelar det inte så stor roll om det handlar om kriminella nätverk eller nazister. Vissa är ju snarast sekter.”

Greger Wahlgren, polis vid Brottsförebyggande centrum i Värmland

Brottsförebyggande Centrum i Värmland, BFC, har en tät relation med Exit och den polis som arbetar i nätverket önskar att detta kunde stå modell för ett liknande samarbete med brottsförebyggande arbete i andra delar av landet.

”Vi har haft kontakt med Exit en lång tid, säkert tio år.”

Brottsförebyggande Centrum i Värmland erbjuder stöd för avhoppare lokalt, utanför ramen för Exit. Men organisationerna utbyter kunskaper och erfarenheter.

”Det är bra att Exit finns, men jag ser fortfarande utforskade möjligheter i att jobba tillsammans. Vår filosofi fungerar väldigt väl tillsammans. Även vår människosyn. Att det handlar om att se människan bakom. Att det är åsikterna vi är emot. Att tro på dialogen. Sedan kan man ju bli ovän med vissa. Men så upptäcker man att jag är den första de ringer när det kör ihop sig.

De bedriver en väldigt viktig verksamhet som blivit bättre och bättre. Det finns kommuner som säger: nu behöver vi inte göra något för han eller han är i fängelse. Men bara för att ledaren är borta betyder det inte att man kan sluta göra någonting. Då kommer han ut till ett dukat bord. I stället är det då man har möjlighet att göra något och verkligen dra undan mattan för dem.”

Greger Wahlgren tror inte på ”stora frälsarmöten i aula”. Han jämför med hur man tidigare skickade ut narkomaner i skolorna och sedan visade det sig att det var mer lockande än avskräckande.

Om Exit får finnas kvar ser han att samarbetet kommer att fördjupas ännu mer. Han ser Exit Fryshuset som den stabila punkten och har kritik mot mycket av det han sett i övrigt inom avhopparverksamheten.

”Vi måste ha folk som står med båda fötterna på backen och som har kunskap. Många vill dra igång arbeten men det är inte säkert det fungerar så bra. Exit har många möjligheter, skulle kunna göra ännu mer än idag.”

Greger Wahlgren ser hur man i framtiden skulle kunna fördela ansvar för avhoppare mer utifrån vilken typ av individ det handlar om och i större utsträckning ta tillvara varandras olikheter. Han anser att olika verksamhet som sysslar med avhoppare kan lära av och vara stöd för varandra. I Värmland har man haft tydligare fokus på de nazister som är mer ideologiskt övertygade, den erfarenheten delar han gärna med sig av.

Anna, mamma till en nazist i Stockholm

Anna har tre söner, den äldsta blev nazist. Allt började med att han blev misshandlad av en invandrare. Då fanns nazister där som förklarade att han behövde hjälp, och detta kunde de erbjuda honom. Sedan gick allt slag i slag, han hamnade i gängbråk mellan invandrare och svenskar, polisen kom. Steg för steg sögs han in i ett destruktivt gäng.

Anna tror att en förklaring till sonens förvandling var en känsla av mindervärde. Han är dyslektiker, har haft det svårt i skolan. Han blev full av hat, kände sig nertryckt. Familjen har levt i områden där de haft betydligt mindre pengar än omgivningen att röra sig med.

Sonens engagemang i den nazistiska rörelsen drabbade även familjen som hängdes ut på klistermärken som sattes upp i bostadsområdet av motståndarna i Antifascistisk aktion. De ringde även och hotade på telefon. Sonen slog tillbaka och blev utsatt för stenkastning.

”Som förälder blir man medberoende, precis som den som lever med någon som har ett missbruk. Till sist var det enda normala i mitt liv mitt jobb.”

Anna kände att hon fick mycket stöd i de samtal hon förde med Exit.

”De förstod mig och det var ingen som skuldbelade. Dessutom var det ingen väntetid innan man fick hjälp, ingen sa: om tre månader har vi en tid. Det var här och nu.

Det var skönt att träffa en som förstår och själv varit där. De ställer upp och man kan prata och säga precis som det är.”

Så småningom ställde hon frågan om det fanns någon föräldragrupp. Hon blev då ombedd att själv starta en sådan grupp, och det gjorde hon. Föräldranätverket började träffas i augusti 2008 och Anna blev samtalsledare. De sågs först och pratade, sedan bjöd de in föreläsare.

”Deras berättelser visade att vi befinner oss i samma sits. Men vi kände oss isolerade på våra egna öar och vågade inte prata med någon.”

Men pengarna som projektet drevs med tog slut, Anna fortsatte ytterligare en tid men till sist orkade hon inte lägga ner all den tid som det tog att hålla i verksamheten.

”Vid det laget hade jag mycket av min kamp bakom mig, de låg efter mig och även om det är en gåva att få hjälpa andra kände jag till sist att jag inte orkade mer.”

Anna skulle gärna fortsätta och dra igång nätverket igen. Hon har gått i terapi och tycker att hon stärkt sin handlingsberedskap och fått erfarenheter som hon vill dela med sig av.

Hur kan verksamheten utvecklas?

Bättre lokal förankring

Exit är för närvarande den enda organisationen i sitt slag. I övrigt finns ingen samlad beredskap i samhället för att möta avhoppare, stötta föräldrar till ungdomar på väg in i rörelsen eller redan aktiva. Ända sedan starten för drygt tio år sedan har statsmakterna ställt krav på Exit att även utveckla lokal avhopparverksamhet. Ett flertal försök har som nämnts gjorts, men ingen gren av verksamheten, fränsett Exit Fryshuset, har bestått längre än högst några år.

Statsmakterna har på olika sätt försökt utöva påtryckningar på Exit-nätverket att skapa den lokala och regionala förankringen. Den arbetsgrupp som utformade de statliga reglerna för stöd till avhopparverksamhet 2001 satte som krav att kommunal finansiering skulle utgöra minst hälften av budgeten och att verksamheten borde bedrivas i anslutning till där avhopparna bor. Detta för att tvinga Exit att skaffa lokal finansiering och därmed också förhoppningsvis ett större engagemang i de kommuner där man bedriver verksamhet.

Men staten förväntades också ge sitt stöd eftersom verksamheten ansågs ha ett nationellt värde. I arbetsgruppens rapport betonas att verksamheten ska samverka med kommunernas reguljära verksamhet samt att den ska växa fram ur lokala/regionala behov.

”En lokal förankring av verksamheten hos kommunerna och en bättre samverkan med kommunernas reguljära verksamhet är enligt arbetsgruppens uppfattning av central vikt för att arbetet med att stödja ungdomar som vill lämna rasistiska och liknande grupperingar skall fungera på ett tillfredställande sätt. Verksamhetens inriktning måste växa fram ur lokala/regionala behov och förutsättningar och bör inte fastslås ovanifrån.” (Ds 2001:70)³⁶

I realiteten ser kommunpolitikerna ofta Exit-verksamhet som nödvändigt under perioder då man har synliga och akuta problem med nazistiska ungdomsgrupper, men knappast längre än så. När nazisterna försvinner från lokaltidningarnas nyhetssidor försvinner också viljan att stötta avhopparprojekt.

Men interna problem vid de lokala Exit-kontoren spelade också en viktig roll för att det lokala stödet drogs in. Personerna som rekryterades hade svårt att motsvara kraven, de saknade bland annat administrativ kompetens och arbetsledaransvar. Det är lätt att se att samtliga inblandade underskattade behovet av stöd och uppbackning, inte bara ekonomiskt utan även i form av handledning för de anställda.

³⁶ s. 6.

Det är mot denna bakgrund man ska se integrationsminister Nyamko Sabunis uttalande i april 2008 när beslutet att låta Exit Fryshuset tävla med andra verksamheter med antirasistisk inriktning om statliga bidrag presenterades:

”Exit har folk från hela landet. Varför kan vi inte tänka oss att se delavdelningar i andra delar av landet? Men den möjligheten har ju inte funnits, eftersom man har öronmärkt pengar till en verksamhet just i Stockholm.” (Sveriges Radio 2008)

Det har inte tagits några initiativ till att starta nya lokala Exit-kontor under senare delen av 2000-talet. Detta beror, enligt ministern, på brist på pengar. Men pengarna var inte öronmärkta för Exit Fryshuset utan för avhopparverksamhet. En sådan verksamhet fanns bara på Fryshuset efter att de övriga grenarna lagts ner. Om någon försökt skapa nya Exit-kontor hade dessa kunnat söka bidrag precis som tidigare under 2000-talet. Motsättningen mellan lokal och nationell verksamhet är alltså konstruerad, den existerar inte eftersom det inte finns några alternativ, och när det funnits har kakan delats.

En lösning på frågan om starkare lokal förankring vore att erbjuda avhopparverksamhet på annat sätt än att skapa Exit-kontor. En idé som Exit försökt föra fram är att koppla den till lokala brottsförebyggande center och låta dessa ta hand om och bygga upp lokala avhopparjourer. Exit Fryshuset besökte Brottsförebyggande rådets rikskonferens i september 2007 med ett utarbetat förslag på hur en sådan lösning skulle kunna se ut. Tanken var att verksamheten skulle byggas ut i flera steg.

I ett inledningsskede informeras politiker och beslutsfattare, sedan sker en inventering av de lokala problemen parallellt med utbildning av strategiskt utvalda personer. Därpå följer ett anpassat åtgärds paket med konkret arbete på flera nivåer, dessa handlar om så väl insatser för enskilda personer som mer strukturella förändringar i en kommun eller region (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).³⁷ Idén var också att samarbetsavtal skulle upprättas med respektive jour utifrån deras behov och efter maximalt tre år skulle en avhopparjour vara självgående (Exits verksamhetsbeskrivning 2006).

Denna modell bygger på tanken att det är ett långsiktigt arbete som behövs för att stoppa så väl nyrekrytering till destruktiva grupperingar som att splittra befintliga destruktiva grupperingar och motivera till och bistå avhopp. Även kunskapsförmedlingen måste ske på olika nivåer för att öka medvetenheten om problembilderna och säkra långsiktigt stöd för verksamhetens fortlevnad. Men framför allt är det viktigt att förmedla kunskaper och verktyg till strategiskt viktiga personer och personal som arbetar med ungdomar (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).³⁸

Exit har som nämnts sedan många år ett etablerat samarbete med Brottsförebyggande centrum i Värmland som i praktiken kan ses nästan som en lokal Exit-avdelning. I övrigt har inga brottsförebyggande lokala råd nappat på idén om ett mer permanent samarbete med Exit. Det kom många frågor och reaktioner när förslaget lades fram vid Brås rikskonferens, men förslaget kräver nog att de lokala råden bearbetas på ett mer ingående sätt än vad Exit Fryshuset mäktat med under perioden från 2007 och framåt.

³⁷ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009, bilaga 15.

³⁸ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

Behov av ett nationellt center

Att bygga upp en effektiv avhopparverksamhet kan ta tid, att hitta rätt medarbetare är svårt och den utsatta arbetssituationen gör att det är svårt att behålla goda medarbetare. Flera av de andra Exit-kontoren har som nämnts lagts ner innan de kommit igenom denna första fas av lärande och ibland dyrköpta erfarenheter.

Exit Fryshuset har aldrig formellt haft uppdraget att fungera som ett nationellt center för organisationer som erbjuder stöd till avhoppare. Ändå har Exit Fryshuset i praktiken fungerat som ett stöd för de ibland tämligen kortlivade center som funnits på olika håll i landet.

Att Exit Fryshuset har sina lokaler i anslutning till ett etablerat ungdomshus är sannolikt en del av förklaringen till att verksamheten fortlevt i över tio år. Det finns en stabil verksamhet som står som huvudman och som backar upp under perioder av osäker finansiering. För avhopparna framstår det inte som en myndighet eller ett kommunalt drivet projekt, även om finansieringen delvis sker med statliga och kommunala pengar, utan som något fristående. Exit kan dra nytta av Fryshusets kompetens av att leda och administrera verksamhet som riktar sig till ungdomar, ett stöd som de andra kontoren saknat (Ds 2001:90).³⁹

Greger Wahlgren betonar att det är när det är tyst som det är särskilt viktigt att agera. En lugnare fas ger möjlighet att agera förebyggande. Men ett lugn på ytan kan mycket väl innebära en mobilisering i det tysta. När sedan något händer finns ingen beredskap att ta itu med detta. Men så ser det inte ut idag, och ingen kommun eller region (med undantag för Värmland) har velat sätta av resurser för någon mer permanent verksamhet.

Det lokala arbetet för att förmå nazister att hoppa av har ofta initierats av akuta problem, men så fort den fasen är över dras stödet ner. Detta motiveras ibland av att verksamheten varit skakig och inte levt upp till förväntningarna. Men verksamheter som uppfattas ligga lite utanför de vanliga åtagandena riskerar att få stryka på foten när kommunerna skär i kostnaderna, något som varit speciellt påtagligt efter den senaste finanskrisen.

Om det bildas nya lokala kontor borde Exit Fryshusets relation till dessa vara tydlig, och det måste skjutas till medel för att Exit Fryshuset ska kunna handleda den nya verksamheten. Detta är en slags kvalitetsgaranti och skulle kunna bidra till att minska riskerna för bakslag. En genomgående kommentar från de personer som följt verksamheten en längre tid är att det är först på senare år som den uppnått en mognad och stabilitet. Att ge Exit Fryshuset en roll som nav i framtida avhopparverksamhet skulle kunna bidra till kvalitetskontroll och säkrare finansiering.

³⁹ s. 33.

Breddning av verksamheten

Polisens bedömning är att nazistmiljön är tämligen konstant i storlek. Däremot tycks det som om de stora spektakulära brotten som präglade rörelsen, i synnerhet under 1990-talet, har blivit färre. Flera av de nazistiska organisationerna har lagts ner och andra har försökt att förändra sin framtoning från våld och brottslighet till mer av en politisk kamp mot mångkulturalism och invandring. Detta kan illustreras med organisationen Nationalsocialistisk Front, NSF, som bytte namn till Folkfronten och nu försöker samla stöd för att ställa upp i valrörelsen 2010 under namnet Svenskarnas Parti.

Våldsnivån inom nazistmiljön kan variera mellan åren, beroende på inriktning, vilka som har ledande roller i rörelsen och en rad andra faktorer. Det är en vanföreställning att alla nazister är våldsamma och begår brott, även om säkert betydligt fler stämmer på en sådan beskrivning än i ett genomsnitt av befolkningen. (Däremot finns skäl att tro att den som hamnar i ett nazistiskt gäng löper större risk att bli delaktig i kriminell verksamhet än vad som annars hade varit fallet.)

Exits metoder för att stödja avhoppare kan användas på andra destruktiva gäng, till exempel de som hoppar av från sekter. Kontakter förekommer med forskare och organisationer som arbetar med avhoppare från religiösa sekter. Exit studerar de metoder som man använder där och ser många likheter mellan hur politiska och religiösa sekter agerar och vilka problem som uppstår för den som vill bryta med en sådan tillhörighet.

En grupp som ibland lyfts fram i diskussionerna kring avhopparverksamhet är vänsterextremisterna vars brottslighet lyfts fram i den rapport om politiskt våld som Brå och Säpo presenterade 2009 (Brottsförebyggande rådet 2009). Enligt Robert Örell har Exit länge fört diskussioner om att även börja arbeta med klienter ur denna miljö.

”Men vet ju inte om vi finns kvar om ett halvår och då har vi inte tyckt att det varit rätt läge.”

En annan reflektion som man gjort är att svårigheterna för en vänsterextremist att bryta med en destruktiv miljö är betydligt mindre eftersom de inte drabbas av samma stigmatisering. Dessutom har de i regel inte ägnat sig åt samma omfattande kriminalitet vilket gör att de inte lika ofta är dömda för olika brott, vilket underlättar återanpassningen. Det utesluter inte enligt Exits bedömning att det kan finnas vänsterextremister som har behov av stöd för att bryta destruktiva livsmönster.

Den breddning av Exits verksamhet som redan är på gång är att även inkludera de som är med i kriminella gäng. Här finns *Passus* som är en nystartad verksamhet som drar igång under 2010 med stöd från Allmänna arvsfonden.

Det har som nämnts funnits tankar på nationella avhopparcenter för alla former av avhopp, från sekter, kriminella gäng etcetera. Samtidigt finns risker med att göra verksamheten alltför bred. Rimligare vore kanske att Exit försökte renodla sin verksamhet och i stället fördjupade samarbetet med andra verksamheter som arbetar med liknande problematik. Problemet är att det i stort sett inte finns några organisationer som ägnar sig åt avhopp från andra destruktiva miljöer, det är ännu mer eftersatt. Ett positivt steg är i alla fall *Passus* som med sin inriktning på avhopp från kriminella gäng ger en sådan möjlighet till breddning i anslutning till Exit.

Tre riksdagspolitiker motionerade 2008 om behovet av ett nationellt center för avhoppare och barn till medlemmar i politiska och religiösa manipulativa rörelser (Motion 2008/09:So230). Exit ställde upp och deltog i sammanhang där detta diskuterades (Exits verksamhetsberättelse 2007). Men motionen vann inget stöd. År 2009 gjordes ett nytt försök med en motion som mer tog fasta på den inverkan som sådana rörelser har på barn som växer upp där. Men inte heller den motionen vann något stöd.

Nätvandring

Internet har blivit en allt viktigare plats för destruktiva ungdomsgrupper och politiska extremister. Rekrytering av nya aktivister sker fortfarande främst genom fysiska kontakter. Men internet kan vara den första kontakten som väcker intresset eller bidrar till att en redan etablerad kontakt upprätthålls. Genom chattar, texter, aktivistinformation och möjligheter till konsumtion av produkter förstärks identiteten. Dessutom kan grupper mobilisera till aktioner via information på internet (ibland i slutna rum).

Nätvandrararna är ett nationellt nätverk av nyckelpersoner inom barn- och ungdomsfrågor i varje region som granskar just det som händer på internet och som kan ha betydelse för ungdomsgruppen. Att nätvandra betyder att på ett formaliserat sätt finnas till på internetsajter och communityn där ungdomar riskerar att indoktrineras och eventuellt rekryteras. Fryshuset har haft planer på att Exit ska ingå i ett sådant nätverk. Genom sin kunskap om nazistiska grupper kan Exit vara ett värdefullt bidrag till en sådan verksamhet.

Exits bidrag behöver inte handla om det som idag formellt benämns som nätvandring. En annan möjlighet är att Exit ges resurser att delta på forum och i communityn där nazister befinner sig och lyfta fram frågorna ur andra synvinklar.

Några utmaningar för Exit

Länkverksamhet – fördelar och nackdelar

Exit kan i viss mån jämföras med länkverksamhet inom alkohol- och drogrehabilitering samt projekt som involverar före detta kriminella i brottsförebyggande arbete och klientstöd. Så väl alkohol- och drogproblematik som kriminalitet är dessutom vanligt hos de klienter som Exit kommer i kontakt med.

Personerna som driver sådana projekt har kunskap om de miljöer som klienterna befinner sig i och vilka bevekelsegrunder som den som går in i eller lämnar en sådan miljö eller livsstil kan ha. Det är Exits bedömning att avhopparen litar mer på en kontaktperson som varit i samma situation. Att Exits personal har egen erfarenhet av nazistvärlden minskar möjligheter för klienter att manipulera och ljuga. Men han eller hon visar också, genom sitt eget exempel, att det är möjligt att komma vidare i livet och reda upp sin situation.

Problemet är att den som själv varit nazist kan ha alltför lätt för att identifiera sig med klienten. Det kan vara svårt att hålla distans och krävande att ständigt möta sin gamla problematik. Den som bara har sitt personliga levnadsöde att falla tillbaka på i kontakterna riskerar bakslag. Risken finns att egna obearbetade problem kommer upp till ytan.

De personliga erfarenheterna är en styrka och en förutsättning för ett lyckat resultat. Men innebär också en sårbarhet som ibland kan få oönskade konsekvenser. Behovet av stöd i sin egen personliga utveckling är stort för de före detta nazister som ska arbeta i en avhopparverksamhet. Det är därför det är så viktigt att Exits anställda får ordentlig handledning och möjlighet att bearbeta sin egen historia, till exempel i form av terapi (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).⁴⁰

Det har setts som önskvärt att de flesta av de anställda tillägnar sig ett mer professionellt förhållningssätt och som nämnts utbildar sig för att skaffa sig kompetens nog att klara avancerade stödsamtal av det slag som är nödvändiga i verksamheten (vilka utbildningar personalen har nämnts tidigare i rapporten). Men Exit har också ända sedan 2003 haft en kurator som en central person i verksamheten och därutöver knutit till sig andra personer med kompetens inom psykiatri, psykoterapi, behandling etcetera.

Hur kan verksamheten fånga förändringar i omvärlden?

Kunskap om ungdomsdominerade subkulturer är en färskvara, relativt snart efter ett avhopp har rörelsen och dess medlemmar förändrats. Det är därför viktigt att de egna erfarenheterna inte ligger för långt tillbaka i tiden. En verksamhet som Exit måste därför ha åtminstone några medarbetare som fortfarande har avhoppet i färskt minne.

Redan 2003 presenterade Fryshusets grundare och mångåriga verksamhetschef Anders Carlberg en anställningsmodell för före detta nazister som gick ut på att de skulle kunna arbeta vid Exit i cirka två år för att sedan skaffa sig en utbildning och till exempel arbeta med ungdomar. Tanken var att det redan från början skulle göras klart att anställningen upphörde efter två år och att det då var dags att gå vidare i livet. Detta motiverades med att det kan vara svårt att leva kvar länge i en roll som avhoppare. Men tidsbegränsningen måste kompletteras med en planering för varje person om vad som ska ske efteråt, betonade Anders Carlberg (Löfgren 2003).⁴¹

Av olika skäl, främst resursmässiga, har detta aldrig kommit till stånd. Men Exits anställda anser fortfarande att det vore en bra idé och något som skulle kunna ge ett antal avhoppare en trygghet under den turbulenta perioden då de ska börja fungera som vanliga samhällsmedborgare efter år av utanförskap. Samtidigt skulle en bieffekt bli att det hela tiden fanns avhoppare som relativt nyligen lämnat vit makt-rörelsen i verksamheten.

Tidigare nämntes hög personalomsättning som ett negativt sätt att beskriva något som också delvis är en nödvändighet. Ett avhopparprojekt måste ha medarbetare som inte hunnit glömma vad avhoppet innebär och hur den värld ser ut som klienterna lämnar.

⁴⁰ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

⁴¹ s. 12.

Tidigare kritik mot verksamheten

Under Exits tidiga historia förekom rubriker i medierna om oegentligheter. När Exit Motala var på väg mot konkurs försvann bokföringen vid en eldsvåda (Larsson & Karlsson 2006). Integrationsverkets revisorer ansåg att det kunde röra sig om bedrägeri (Sveriges Radio 2005). En medarbetare vid Exit Helsingborg polisanmäldes 2003 för att ha lurat projektet på pengar genom att både lyfta lön och fakturera skolor för sina föreläsningar (Palmkvist 2006). I båda fallen rörde det sig dock om verksamheter som knoppats av från Exit Fryshuset.

Det är värt att nämna att när Exit Helsingborg lades ner överlämnades 17 klienter till Exit Fryshuset, ett tecken på att det trots allt fanns ett ansvarstagande mot individerna i verksamheten. I ett fall rörde det sig om en familj med fem barn.

Även en medarbetare vid Exit Fryshuset har anklagats för oegentligheter men där löste man det hela internt genom att personen fick betala tillbaka vad han var skyldig. Personen i fråga lämnade Exit redan 2004.

Händelser liknande de som förekommit på lokala Exit-kontor kan knappast försvaras, men möjligen förstås mot bakgrund av vad de som arbetar inom Exit gått igenom. Risker att falla tillbaka i destruktiva mönster och missbruk är överhängande och måste kalkyleras med i den här typen av verksamhet. Frågan är hur riskerna kan minimeras. Helt klart är att de som stött olika former av Exit-verksamhet inte ägnat sådana frågor tillräcklig uppmärksamhet.

Sedan många år har Exit Fryshuset anställt både avhoppare och personer med en yrkeskompetens som är relevant för verksamheten. Denna kombination minskar utsattheten för avhopparna och skapar också bättre förutsättningar för att Exit ska kunna ta sig an uppdrag för socialtjänsten och andra samarbetspartner och kunna kommunicera med dessa. Denna kombination av anställda med olika roller och kunskap är nyckeln till framgång för verksamheten, förklarar Ann-Sofi Stridde. Men hon betonar att det krävs respekt från båda håll för att det ska fungera.

Exit Fryshuset drogs länge med samma problem som andra organisationer som startas av eldsjälar. Svårigheter märks när verksamheten börjar expandera. I tidigare utvärderingar påpekades administrativa brister, men också det omöjliga i att en organisation har kontakt med så många myndigheter på lokal nivå (Ds 2001:70).⁴² Det bör dock påpekas att kritiken härrör från de första åren före förra utvärderingen 2003.

I tidigare utvärderingar ställdes frågan: *Hur ta bort nackdelar med en verksamhet som Exit men bevara fördelarna?* Exit Fryshuset har hittat lösningar på många av de problem som lyftes fram i tidigare utvärderingar.

En verksamhet som kan upplevas som en myndighet skulle förmodligen skrämja bort en hel del klienter. Möjligen är chansen till anonymitet och frånvaron av personnummer också något som gör att en del inte drar sig för att kontakta Exit Fryshuset. Fryshuset erbjuder rätt slags miljö för att skapa närhet till klienterna, en ungdomsmiljö där olika subkulturer och ungdomar av alla slag är välkomna.

⁴² s. 17.

Den senast anställda vid Exit Fryshuset är personalvetare och har en chefsutbildning, vilket kan ses som ett tecken på att Exit försöker få in nya former av kompetens. Under Ann-Sofi Striddes tid infördes en noggrann dokumentation av varje klient i pärmar med en flik per person. Däremot har det saknats resurser för att bearbeta dokumentationen, förklarar hon. Underlaget finns, men inte möjligheter att utvinna all information som skulle kunna presenteras på grundval av de uppgifter som samlas in.

Problem med marknadsföringen

Exits verksamhet befinner sig i en spiral neråt, man har tvingats prioritera bort föreläsningar av resursskäl och det bidrar till att organisationen blir osynlig och missar framtida kontakter. Föreläsningarna utarmar också Exits möjligheter till information om hur det ser ut med den nazistiska miljön på olika håll i landet och vilka personer som kan ses som resurser i arbetet.

Exit seglar i motvind i medierna eftersom frågorna inte varit i fokus på senare tid. Mediedramaturgin fungerar ofta så att det som är nytt och okänt blir omskrivet och av det följer att ett problem som ligger kvar på samma nivå ofta glöms bort efter en tid. Dessutom försöker medierna ofta skapa motbilder till tidigare etablerade bilder hellre än att berätta samma historia om och om igen.⁴³

Exit måste därför nå ut på andra sätt med sin verksamhet. Att marknadsföra projektet har därför blivit en ny post i budgeten som i stort sett saknades i början. Detta kräver resurser och tar tid från de anställda.

För att marknadsföra verksamheten har utskick gjorts kring föreläsningar och vuxenutbildningar till samtliga Sveriges grundskolor (mellan- och högstadium) samt gymnasieskolor (Exits verksamhetsredovisning 2008, 2009).⁴⁴ Dessutom har annonsering skett i tidningar som riktar sig till lärare. Men på många sätt är ändå den främsta marknadsföringen att de som kommit i kontakt med verksamheten berättar för andra. En klient genererar ofta nya klienter.

Exit behöver fundera kring hur verksamheten kan bli mer närvarande och synlig, till exempel på skolorna nu när medarbetarna inte åker ut och berättar om livet som avhoppade nazister i lika stor utsträckning som tidigare. Kanske kan en effektivare marknadsföring av utbildningarna delvis ge samma effekt?

⁴³ Studier av mediebevakningen av rasistiskt och främlingsfientligt våld under 1990-talet finns bland annat i *Rasistiskt och främlingsfientligt våld, rapport från Arbetsgruppen med uppgift att motverka och förebygga rasistiskt och annat etniskt relaterat våld* (Ds 1998:35, sid 162 ff), *Rasism och antirasism på dagordningen – studier av televisionens rapportering i början av 1990-talet* (Löwander 1997) och *Mörk magi i vita medier – svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism* (Brune 1998).

⁴⁴ Exits verksamhetsredovisning januari till juni och december 2008 samt januari till maj 2009.

Många roller – går det att förtydliga inriktningen?

Exit är en verksamhet som inte bara riktar sig till avhoppare. En fråga som bör ställas är vem eller vilka Exit egentligen främst är till för och vad som är syftet med verksamheten. Man kan säga att Exit har ben i flera olika läger och kanske borde tydliggöra vilka ben som är viktigare än de andra:

Exit kan beskrivas som:

- 1) Länkrörelse – hjälp till självhjälp för avhoppare.
- 2) Mentor/coachverksamhet för avhoppare där terapiutbildad personal ger personlig vägledning.
- 3) Vård och behandling med klientansvar vid jourboenden, LVU-behandling etcetera där tjänster köps in av socialtjänsten och kommunerna.
- 4) Konsultverksamhet för yrkesverksamma med olika roller.
- 5) Studieorganisatör – arrangör av seminarier, föreläsningar och utbildningar.

Det vore kanske värdefullt för Exit att titta på vilken del av verksamheten som fokus ska ligga på. Kanske finns det anledning att avstå från sådant som kräver för mycket. Vårdtjänsterna är i dagsläget så få att det kanske inte ens ska vara någon essentiell del av Exit längre, snarare då om det går att knyta andra kontakter som sköter detta och som Exit kan vidarebefordra ärenden till. I den utredning som gjordes för Integrationsverket 2003 talas om att göra vinster på mellanskillnaden när sådana tjänster säljs vidare, men det är knappast realistiskt med tanke på att de mest frekventa köparna är kommunala verksamheter som dras med stora sparbeting i spåren av finanskrisen (Löfgren 2003).

Det kan dock finnas grenar av verksamheten som går att utveckla. Att utbilda och handleda skulle kanske kunna inbringa mer pengar åt Exit om den delen av verksamheten paketerades rätt och marknadsfördes på ett bra sätt. Här finns sannolikt en oexploaterad marknad, även om personal som arbetar med ungdomar i skolans värld eller i fritidssektorn också dras med stora sparbeting. Skillnaden är att sådan verksamhet kan rikta sig till större grupper vilket ger en mer realistisk budget för kommunerna.

Exit tillhandahåller inte i första hand kunskap som bidrar till mindre rasism och intolerans. Exit arbetar med att motverka indoktrinering, att hjälpa ungdomar som fastnat i destruktiva ungdomsgäng och att minska våldstendenser. Detta kan kanske som en bieffekt även minska nazistiska gruppers styrka, men det är inte huvudmålet. Exit ägnar sig snarare åt brottsförebyggande arbete, vilket också är nog så viktigt.

Vem behöver Exit?

Ungdomar som hamnar snett kostar samhället stora pengar, att få dem i studier och arbete sparar mänskligt lidande, ger färre brottsoffer och i ett längre perspektiv färre fängelsevistelser och färre som behöver psykiatrisk vård och drogrehabilitering. Att förhindra att ungdomar hamnar i destruktiva ungdomsgäng handlar inte så mycket om att bekämpa deras åsikter som att få dem att byta livsstil och skaffa sig en annan mer positiv identitet.

Av det skälet är det egentligen olyckligt att Exits insatser jämförs med de insatser som görs mot rasism och främlingsfientlighet, och att det är i den gruppen som tilldelningen av bidrag från Ungdomsstyrelsen hamnat. Exit har betydligt fler likheter med andra insatser som görs för att stävja missbruk, kriminalitet och våld bland ungdomar.

Det finns också skäl att tro att det skulle kunna vara problematiskt för Exit att ha ett alltför nära samröre med olika antirasistiska organisationer eftersom det finns en så negativ bild av dessa inom de nazistiska grupperna. Den som hoppar av kanske inte skulle söka kontakt med en sådan organisation. Avhoppet sker ju ofta inte för att någon börjat omvärdera sina tidigare åsikter utan av andra skäl, den ideologiska förändringen är snarare något som kommer i ett senare skede som ett resultat av att personen börjar skaffa sig en annan identitet.

Exit ägnar sig åt social verksamhet. Socialtjänsten och skolan är de främsta intressenterna som drar nytta av verksamheten. Att det dessutom kan inverka på den nazistiska miljön så att aktivister lämnar den är en annan sak. Men det är inte det primära.

Möjligheten för socialtjänsten, polisen och andra aktörer att få hjälp av Exit förutsätter att det går att se ett åtagande på åtminstone några år. I dagsläget fungerar inte Exit optimalt eftersom tidshorisonten är för kort.

Exit har under de år som verksamheten existerat samlat på sig en hel del erfarenheter som efterfrågas i olika sammanhang. Som världens förmodligen äldsta nu existerande avradikaliseringsverksamhet kontaktas Exit ofta av forskare och andra aktörer från många länder. Personalen på Exit Fryshuset var till exempel inbjudna till FN 2008 och har deltagit i flera sammankomster kring avradikalisering i Nederländerna och Danmark på senare år, bland annat i en utbildning för Köpenhamns stad. År 2009 anordnade Exit Fryshuset dessutom en egen tvådagarskonferens tillsammans med British Council på temat *Disengagement amongst youths* med deltagare från sex länder.

Slutsatser och förslag

Exit Fryshuset bedriver en mycket uppskattad verksamhet som mognat och hittat sin form. Men ekonomiska svårigheter har präglat de senaste åren och hämmat utvecklingen. Trots detta bedrivs fortfarande ett arbete som är mycket efterfrågat och som enligt intressenterna håller hög kvalitet.

De som oftast använder sig av Exit Fryshuset kommer antingen från skolans värld eller socialtjänsten. Vårdpersonal, anställda inom kriminalvården och poliser är andra yrkesgrupper som använder sig av Exits tjänster. Privatpersoner, till exempel föräldrar till nazister, söker också ofta kontakt med Exit. Behovet av stöd för denna grupp verkar stort och inte minst är de också en viktig resurs i arbetet med avhoppare. Det finns för närvarande ingen liknande verksamhet med motsvarande tjänster. Den lättnad som många känner över att äntligen kunna prata om problem som resten av världen inte förstår lyser igenom i enkätsvaren och intervjuerna.

Stödet till nazister som vill hoppa av är fortfarande kärnan i verksamheten, men handledningar och rådgivning för verksamma inom olika yrkesgrupper som kommer i kontakt med personer ur vit makt-rörelsen står också för en stor del. Därutöver bedrivs utbildningsverksamhet som riktar sig till ungefär samma målgrupper.

Brist på personnummer har gjort det svårt att följa upp resultaten och det finns därför inga tillförlitliga data kring hur många som hoppar av de nazistiska grupperna för gott. Det mesta pekar på att de inte återgår till politisk verksamhet i den här typen av grupper eftersom de ses som förrädare efter avhoppet. Däremot vore det intressant att veta hur många som återfaller i kriminell verksamhet. Möjligen är en sådan uppföljning något som kan genomföras av externa krafter.

Tidigare förekom en omfattande föreläsningsverksamhet som nu bantats på grund av bristande resurser. Det minskar synligheten, Exit Fryshuset får färre möjligheter att skapa kontakter och bygga nätverk. Men samtidigt är det rimligt att tro att det förhåller sig på det sätt som Exits anställda tror: att föreläsningarna faktiskt inte förändrar någonting i sak och kanske rentav kan verka kontraproduktivt. Exit Fryshuset vill arbeta mer långsiktigt med sina intressenter och bygga upp något som kan leva vidare.

Det har tidigare funnits Exit-verksamhet på fler orter men sedan mitten av 2000-talet finns landets enda Exit-verksamhet på Fryshuset. Exits verksamhet når klienter, yrkesverksamma och privatpersoner från hela landet. Det finns en viss tyngdpunkt på de mellersta delarna av landet som ligger närmare rent geografiskt, men Exit är inte ett lokalt Stockholmsprojekt.

Integrationsverket stödde även Exit-verksamheten i Motala, det regelverk som gjorde detta möjligt borde kunna göra det möjligt att ge stöd även till eventuella nya verksamheter som riktar sig till avhoppare. Det finns ingen motsättning mellan Exit Fryshuset och andra verksamheter för avhoppare, tidigare har flera liknande verksamheter bedrivits parallellt.

Däremot har Exit Fryshuset haft en särskild roll som ett nav i avhopparverksamheten i Sverige eftersom det är den äldsta verksamheten. Om nya liknande avhopparprojekt etableras är det troligt att Exit åter får en mentorsroll. Det kan vara särskilt viktigt med tanke på de svårigheter som flera av de tidigare Exit-projekten haft med att hantera så väl verksamhet som ekonomiska medel som ställts till förfogande från olika håll. Om en ny liknande verksamhet dras igång måste det finnas en tydligare kvalitetskontroll och här kan Exit Fryshuset bidra.

Exit Fryshuset har drygt tio års erfarenhet och är formellt knutet till ett etablerat ungdomshus som erbjuder hjälp och stöd i alla dess former, administrativt stöd, stöd med coachning och under vissa perioder även ekonomiskt stöd. De förutsättningarna har inte andra Exit-verksamheter haft. Det är en viktig förklaring till att Exit Fryshuset överlevt och alltjämnt existerar.

Det är viktigt att ha en regional förankring, men samtidigt står Exit för något som är så smalt att det nog är orealistiskt att tänka sig att en sådan verksamhet ska finnas över hela landet. Därför borde tanken på ett nationellt ansvar, kanske i form av ett nationellt center, övervägas. Regionalt förankrad verksamhet behöver inte innebära att huvudmannen finns i den aktuella kommunen eller regionen. Det går att skapa mer tillfälliga lösningar under perioder då det behövs särskilt stöd på en viss plats.

I Tyskland stöder staten avhopparprojekt på olika nivåer, centralt, lokalt och regionalt. Där har man inte bedömt att det finns någon motsättning i detta (Björge et al. 2009).⁴⁵

Den nazistiska miljön är tämligen konstant i storlek, men var den har sina starkaste fästen varierar mellan åren. Det betyder att en och samma kommun eller region inte hela tiden ser det som en akut fråga som måste finnas med i budgeten. Detta talar för att nationella center nog är nödvändiga om det ska vara möjligt att skapa kontinuitet.

Sedan ett antal år bedrivs avhopparverksamhet på Fryshuset och viss mån inom ramen för Brottsförebyggande centrum i Värmland. Det är här som kunskap om och erfarenheter av avhopp finns. Det finns således inga konkurrerande alternativ. Skulle sådana dyka upp kan förstås dessa prövas inom ramen för bidragsgivningen, så som tidigare skett.

⁴⁵ s. 142.

Om det är samhällets mening att det bör finnas en avhopparverksamhet bör pengar öronmärkas för just detta. Den nuvarande ordningen har gjort att avhopparverksamhet jämföras med verksamhet med inriktning på antirasism och intolerans vilket inte är lämpligt. Exit ägnar sig åt socialt arbete och det finns ett behandlingsansvar. Det betyder att det finns ett ansvar mot tredje man i form av klienter ur den nazistiska miljön.

Exit sysslar inte med opinionsbildning och politiska kampanjer. Det är ett viktigt påpekande eftersom detta missförstånd följt verksamheten genom åren. Exit bedriver ett socialt och brottsförebyggande arbete. Syftet med verksamheten är ytterst att förmå unga människor att lämna miljöer där det finns destruktiva inslag som våld, droger och kriminalitet. Men att det handlar om gäng där det förekommer politisk indoktrinering skapar vissa förutsättningar som det också är viktigt att förstå och arbeta med. Att kunna hantera denna komplicerade kombination av problembilder är Exits specialitet.

Syftet för myndigheterna att stödja Exit-verksamhet har handlat både om ansvar för individerna och deras anhöriga och om en tanke att verksamheten ska försämra möjligheterna för nazistiska rörelser att växa och rekrytera nya medlemmar. Men det finns fortfarande inget faktaunderlag för analyser kring vilken effekt som avhopp har på den nazistiska rörelsen. Sådana data är dessutom svåra att få fram utan att bryta mot datalagen och sekretessregler.

Ett antagande är att många avhopp kan verka demoraliserande för nazistiska rörelser, i synnerhet om det är nyckelpersoner som hoppar av. Rör det sig om personer som varit väldigt aktiva och synliga kanske verksamheten avstannar. Färre som sprider rörelsens budskap utåt gör också att färre går med. Avhoppet kanske också väcker tankar hos de som fortfarande befinner sig i rörelsen och brottas med egna tvivel på om de ska stanna kvar.

Stödet till avhopparverksamhet borde vara utformat så att det löper över längre perioder, åtminstone några år vore önskvärt. De som ska arbeta med avhoppare behöver som nämnts utbildning så att de inte bara har sin egen personliga historia att förlita sig på. Ryckig ekonomi gör det svårt att hålla kvar utbildad arbetskraft vilket betyder förlust av investerat kapital. Kontinuitet skapar ramar för tryggare anställningar och gör att Exit både kan behålla personal och ge dem utbildning.

Kontinuitet och långsiktighet är viktigt för att arbeta med avhopp, klienterna behöver veta att Exit finns kvar under flera år. Även de professionellt yrkesverksamma som samarbetar med Exit har ett behov av en viss långsiktighet för att kunna planera sitt arbete med klienterna. Slutligen skapar långsiktigheten en större trygghet för finansörerna eftersom det blir lättare att genomföra regelbundna utvärderingar och etablera system för återrapportering som ett kvitto på att verksamheten levererar vad den utlovar.

Referenser

Arnstberg, K.-O. & Hållén, J. (2000). *Smaka känga – vägen tillbaka, intervjuer med avhoppade nynazister*. Exit, Fryshuset.

Björge, T., van Donselaar, J. & Grunenberg, S. (2009). Exit from right-wing extremism groups – lessons from disengagement programmes in Norway, Sweden and Germany. In T. Björge & J. Horgan (Eds.). *Leaving terrorism behind – individual and collective disengagement*. Routledge.

Blomquist, M. & Bjurwald, L. (2009). *God dag kampsyster*. Atlas.

Brottsförebyggande rådet, BRÅ (2001). *Exit – en uppföljning och utvärdering av organisationen Exit för avhoppare*. BRÅ-rapport 2001:8.

Brottsförebyggande rådet, BRÅ & Säkerhetspolisen (2009). *Våldsam politisk extremism – antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*. Rapport 2009:15.

Brune, Y. (Red.) (1998). *Mörk magi i vita medier – svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Carlssons.

Ds 1998:35 *Rasistiskt och främlingsfientligt våld, rapport från Arbetsgruppen med uppgift att motverka och förebygga rasistiskt och annat etniskt relaterat våld*. Regeringskansliet, Inrikesdepartementet.

Ds 2001:70 *Vägen tillbaka - stöd till verksamhet för att bistå personer som vill lämna rasistiska och andra liknande grupperingar*.

Exit (2009) Skolmaterial.

Exits verksamhetsberättelse 2007.

Exits verksamhetsredovisning 2008.

Exits verksamhetsredovisning 2009.

Exits årsredovisning 2006.

Exits årsredovisning 2007.

Hållén, J. (1999). Exit – vägen ut och tillbaks. I *Fryshusets årsbok 1999*.

Hållén, J. (2000). Exit – vägen ut och tillbaks. I *Fryshusets årsbok 2000*.

Jarring, Å. (2004). *Exit vill starta på nytt i Helsingborg*. Helsingborgs Dagblad. 2004-04-17.

Larsson, K. & Karlsson, P.(2006). *Deras pengar festades upp*, Expressen. 2006-01-15.

Lodén, A.-L. (2006). *Gatans parlament*, Ordfront.

Löfgren, C. (2003). *Uppföljning och utvärderingar av avhopparverksamheten Exit, Fryshuset KFUM Stockholm och Motala Exit, De ungas revansch*. Möjlighetskompaniet på uppdrag av Integrationsverket.

Löwander, B. (1997). *Rasism och antirasism på dagordningen – studier av televisionens rapportering i början av 1990-talet*. Umeå universitet.

Motion 2008/09:So230 *Skydd och hjälp till barn och vuxna som utsatts för manipulativt ledarskap (sekt)*.

Odén, N. (u.å.) *Vägen ut – En handbok i hur man förstår och bemöter extrema rörelser*. Exit Fryshuset.

Palmkvist, J. (2006). *Exnazist förnekar faktureringsbrott*. Sydsvenskan, 2006-06-16.

Personuppgiftslag (1998:204).

SFS 2002:1058 *Förordning om statligt stöd för verksamhet som bistår personer som vill lämna rasistiska och andra liknande grupperingar*.

Sveriges Radio (2005). *Organisationen Exit har granskats*. P4 Östergötland 2005-12-01.

Sveriges Radio (2008). *Avhopparorganisation får konkurrens*. P4 Stockholm, C. Holmgren (Red.) 2008-04-04.

Biografier om avhopp från nazistiska grupper:

Arklöf, J. (2003). *Vägen till nazismen – studie i vad som orsakar ett nazistiskt ställningstagande*. C-uppsats i sociologi, Örebro universitet, Samhällsvetenskapliga institutionen.

Arklöf, J. (2004). *Nazismens inre verklighet – En sociologisk analys av drivkrafterna hos den hårda kärnan av dagens svenska nazister*. D-uppsats i sociologi, Örebro universitet, Samhällsvetenskapliga institutionen.

Asplund, P. & Hållén, J. (2000). *Med hatet som drivkraft*. Hjalmarsson & Högberg.

Hasselbach, I. & Bonengel, W. (1995). *Uppgörelsen – en nynazist hoppar av*. Tiedlund.

Hugander, M. (2006/2007). *Fallet Sven – en socialpsykologisk analys av en ung pojkes väg in i nazismen*. Mittuniversitetet i Östersund, SAAA09, HT 2006, 2007.

Hugander, M. (2006). *Praktikrapport från praktik vid Exit, Fryshuset*. Mittuniversitetet i Östersund, praktiktermin 1, HT 2006.

Lindahl, K. & Mattsson, J. (2000). *Exit – min väg bort från nazismen*. Norstedts.

Olsson, T. (2004). *Chockvågor*. Hjalmarsson & Högberg.

Persson, D. (2003). *Jag bröt med nazismen*, LL-förlaget.

BILAGA 2

Kartläggning om förekomst och
behov av avhopparverksamhet

KARTLÄGGNING OM FÖREKOMST OCH BEHOV AV AVHOPPARVERKSAMHET

SLUTRAPPORT, AUGUSTI 2010

<u>SAMMANFATTNING</u>	3
<u>INLEDNING</u>	5
BAKGRUND	5
SYFTE	5
AVGRÄNSNINGAR	6
DISPOSITION	7
<u>OM AVHOPPARVERKSAMHET</u>	8
BEGREPP OCH DEFINITIONER	8
KORT OM FORSKNINGSLÄGET	10
<u>METOD OCH MATERIAL</u>	11
KARTLÄGGNINGSARBETET	11
<u>AVHOPPARVERKSAMHET I SVERIGE</u>	13
FÖREKOMST	13
EXEMPEL PÅ VERKSAMHETER OCH INITIATIV	19
RESULTAT OCH EFFEKTER?	21
NÄRLIGGANDE VERKSAMHET	22
<u>INTERNATIONELLA EXEMPEL OCH ERFARENHETER</u>	24
EXEMPEL PÅ PROGRAM OCH PROJEKT MOT POLITISK EXTREMISM ²⁴	FEL! BOKMÄRKET ÄR INTE DEFINIERAT.
GENERELLA LÄRDOMAR OCH SLUTSATSER	33
<u>BEHOV AV AVHOPPARVERKSAMHET I SVERIGE</u>	36
ROLLER OCH ANSVAR FÖR AVHOPPARVERKSAMHET	39
<u>SAMMANFATTANDE SLUTSATSER</u>	40
<u>KÄLLOR OCH REFERENSER</u>	43
BILAGA 1 – INTERVJUGUIDE	47
BILAGA 2 – ENKÄT GÄLLANDE FÖREKOMST OCH BEHOV AV S.K. AVHOPPARVERKSAMHET	49

SAMMANFATTNING

Följande kartläggning utgör en del av Ungdomsstyrelsens uppdrag att undersöka verksamhet som på olika sätt hjälper unga personer att lämna grupper som främjar våld och hot för att uppnå politiska mål (Regeringsbeslut IJ2009/2331/DEM). Den syftar till att undersöka förekomst och behov av avhopparverksamhet i Sverige samt ge internationella exempel på sådan verksamhet likväl som initiativ syftande till att motverka förekomsten våldsam politisk extremism.

Undersökningen har gjorts med hjälp av intervjuer med experter och andra personer i organisationer som arbetat mot våldsam politisk extremism, genom enkäter till lokala Brå-representanter och polismyndigheter samt med hjälp av befintliga analyser och utvärderingar. Det saknas i hög utsträckning forskning och empiri inom området vilket innebär att resultaten till stor del bygger på erfarenheter och synpunkter från respondenterna i kartläggningen.

Resultatet från kartläggningen visar att avhopparverksamhet är ovanlig i Sverige. Den enda verksamheten som kunde identifieras, med ett uttalat fokus att stödja avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål, var Exit. Just avhopparverksamhet tycks, åtminstone i norra Europa, i huvudsak vara inriktad mot avhoppare från högerextremistiska grupper. Exempel på verksamheter som fokuserar på att stödja personer som lämnar andra våldsbejakande politiskt extremistiska grupper saknas i hög utsträckning.

Kartläggningen har dock gett flera exempel på hur man på lokal nivå i Sverige arbetar för att bland annat motverka våldsam politisk extremism. Kommuners fokus ligger i hög utsträckning på förebyggande arbete och har många gånger en bred ansats i vilken de riktar sig mot ungdomar som riskerar att dras till kriminalitet och våldsbejakande grupper både med och utan politiska motiv. I flera kommuner och även bland några polismyndigheter, upplevs exempelvis problematiken med organiserad brottlighet och nyrekrytering till kriminella gäng vara större än problemen med grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

Undersökningen har också visat på likheter mellan avhopparverksamhet (i regeringsuppdragets bemärkelse) och annan verksamhet som stödjer ungdomar att lämna olika typer av miljöer som de själva uppfattar som destruktiva. Här finns potential till stärkt samverkan och gemensam kunskapsupbyggnad.

I den internationella utblicken ges en mängd exempel (som utifrån den svenska kontexten kan uppfattas som extrema) på olika initiativ syftande till att motverka förekomsten av politisk extremism. I länder som Holland, Storbritannien och Danmark, som fokuserats i kartläggningen, ligger i hög utsträckning fokus på prevention. Regelrätta avhopparverksamheter finns, men riktar sig så gott som uteslutande till avhoppare från högerextremistiska grupper. Under senare år har de studerade länderna lagt fokus på insatser mot ”radikaliseringstendenser” hos unga muslimer och våldsbejakande extremistisk islamism. Initiativ för stärkt social sammanhållning och ökad ömsesidig kulturell förståelse i samhället tycks ligga i tiden.

Gällande behov av avhopparverksamhet i Sverige, pekar kartläggningen på att det finns ett behov av stöd till avhoppare från den högerextremistiska miljön men däremot finns det inget

upplevt behov av stöd till personer som lämnar andra grupper som främjar våld och hot för att uppnå politiska mål. Bland respondenterna i kartläggningen förordar många hellre mer fokus på förebyggande arbete. En mer preventiv ansats betonas också internationellt, inte minst när det gäller insatser syftande till att motverka förekomsten av våldsbejakande islamistisk extremism.

Några generella lärdomar och slutsatser avseende avhopparverksamhet har också lyfts fram i kartläggningen. Förmåga att skapa legitimitet och förtroendefulla relationer är en avgörande faktor i alla typer av insatser mot politisk extremism. Personer med egna erfarenheter från extremistiska organisationer kan vara särskilt framgångsrika i att etablera kontakt och skapa ett sådant förtroende till avhoppare. Familj och vänner kan också vara viktiga drivkrafter för en person att lämna en våldsam politiskt extremistisk gruppering. Civila aktörer har även visat sig väl lämpade för att bedriva avhopparverksamhet men samverkan mellan olika professionella grupper och offentliga aktörer är nödvändig för att stödja avhopparen på ett heltäckande sätt.

Slutligen kan det också konstateras att avhopparverksamhet sällan ensam kan påverka förekomsten av politisk extremism. Men anpassat till sin kontext och målgrupp, och i kombination med andra insatser, kan avhopparverksamhet vara ett sätt att minska förekomsten av grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

INLEDNING

BAKGRUND

Ungdomsstyrelsen fick i slutet av 2009 ett regeringsuppdrag att undersöka verksamhet som på olika sätt hjälper unga personer att lämna grupper som förordar våld och hot som för att uppnå politiska mål.¹ Bakgrunden till uppdraget var bland annat resultat från rapporten *Våldsamt politisk extremism* från Brottsförebyggande rådet (Brå) och Säkerhetspolisen (SÄPO) där behovet av fler organisationer som stödjer avhoppare från extremistiska organisationer påtalades.²

Uppdraget till Ungdomsstyrelsen innefattar fyra olika delar. De första två delarna syftar till att bygga upp kunskapen kring förekomst och behov av avhopparverksamhet³ och består av utvärderingen av Exit samt föreliggande kartläggning. De andra två delarna är framtidsytande och ger Ungdomsstyrelsen i uppdrag att utifrån kunskapsunderlaget dra slutsatser om behovet av avhopparverksamhet och ge rekommendationer och förslag gällande stöd och finansiering till sådan verksamhet.

Kartläggningen har utförts av Bättre Konsult med Ida Thomson som ansvarig utredare. Arbetet har pågått från mitten på februari till den 10 augusti 2010 då denna slutrapport lämnades till Ungdomsstyrelsen.

SYFTE

Kartläggningen som slutredovisas genom denna rapport ska enligt regeringsuppdraget ”kartlägga, beskriva och värdera annan [än Exit, författarens anmärkning.] genomförd och pågående verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål”.⁴ Ungdomsstyrelsen har därifrån utarbetat en närmare beskrivning av de områden och aktiviteter som kartläggningen ska innefatta.⁵ Kartläggningen ska:

- omfatta en omvärldsanalys och därigenom identifiera, och beskriva huvudsakliga slutsatser från befintlig dokumentation av avhopparverksamhet i Sverige och några andra länder. Nyckelpersoner och experter som känner till något om avhopparverksamhet ska också identifieras och intervjuas.
- beskriva identifierade avhopparverksamheters inriktning, organisation och omfattning. Arbetet ska göras med hjälp av tillgänglig skriftlig information, enkäter och genom intervjuer.

¹ Regeringsbeslut IJ2009/2331/DEM. Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att undersöka verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. 2009-12-17.

² *Våldsamt politisk extremism – Antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten* (BRÅ-rapport 2009:15) Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen, 2009. sid. 144 och 180.

³ Om inget annat anges avser avhopparverksamhet i denna rapport ”verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål samt stödjer personer som har lämnat sådana grupper” (Definition Regeringsbeslut IJ2009/2331/DEM)

⁴ Regeringsbeslut IJ2009/2331/DEM. 2009-12-17.

⁵ Ungdomsstyrelsen, *Kartläggning av genomförd och pågående avhopparverksamhet – förslag på inriktning*, februari 2010.

- beskriva effekter av identifierade avhopparverksamheter och dra slutsatser om verksamheternas framgångsfaktorer och utmaningar. Arbetet ska utgå från tillgänglig dokumentation och statistik samt genomföras med hjälp av intervjuer.
- beskriva hur en rimlig ansvarsfördelning mellan den civila och offentliga sektorns ansvar för avhopparverksamhet bör se ut. Slutsatserna ska utgå ifrån bedömningar gjorda av identifierade nyckelaktörer inom området.

Det övergripande syftet är alltså att åstadkomma en så heltäckande bild som möjligt av förekomst, inriktning och resultat av befintlig avhopparverksamhet i Sverige. Kartläggningen ska också bidra med konkreta exempel på olika avhopparprojekt från, för Sverige, jämförbara länder. Den ska även lyfta fram övergripande lärdomar och framgångsfaktorer. Fokus har, till följd av få identifierade avhopparverksamheter, även riktats mot att kartlägga behov av stöd till avhoppare från politiskt extremistiska grupper. Exempel på verksamhet, som av olika respondenter i kartläggningen har uppfattats vara närliggande sådan verksamhet som undersökningen huvudsakligen inriktar sig på, har också tagit med.

AVGRÄNSNINGAR

I Ungdomsstyrelsens uppdragsbeskrivning⁶ för kartläggningen anges några övergripande avgränsningar och förtydliganden för arbetet.

Kartläggningen ska främst inrikta sig på sådan avhopparverksamhet som bedrivs av aktörer i den civila sektorn. Samverkan med offentliga aktörer är också av intresse. I brist på avhopparverksamhet inom den civila sektorn bör renodlade offentliga (kommunala, regionala och nationella) verksamheter studeras. Om ”exceptionellt intressant verksamhet”⁷ som enbart bedrivs inom offentligt sektor under arbetets gång upptäckts, ska den tas med i kartläggningen. Sådan verksamhet som avser exempelvis personskydd och övrigt stöd och skydd (till exempel tystnadsplikt och sekretess) som enskilda individer kan få inom den offentliga sektorn innefattas inte i kartläggningen.

Studien ska omfatta verksamhet som riktar sig mot unga avhoppare från alla typer av grupper som främjar våld och hot för att nå politiska mål. Icke våldsamma grupperingar som ägnar sig åt civil olydnad och politiskt motiverade brott som begås av individer utan koppling till grupperingar enligt ovan, omfattas inte av kartläggningen.

Kartläggningens omfattning och tidsramar har slutligen satt de mest påtagliga gränserna för vad undersökningen har kunnat inrymma. Förhoppningen är att de metodval som har gjorts ska borge för att de mest centrala källorna och erfarenheterna av avhopparverksamhet har identifierats. Sammantaget bör denna kartläggning ses som en inledande orientering vad gäller avhopparverksamhet i Sverige. Inom ramen för studien har försök gjorts att genomföra en behovskartläggning utifrån de metoder som redovisats och utifrån tillgänglig data. Bristen på tillgänglig empiri har gjort det svårt att ge en precis bild av Sveriges behov av avhopparverksamhet.

Det ska också tilläggas att Säkerhetspolisen (SÄPO) och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) parallellt med Ungdomsstyrelsen getts angränsade uppdrag. SÄPO fick i uppdrag att

⁶ Ungdomsstyrelsen, *Kartläggning av genomförd och pågående avhopparverksamhet – förslag på inriktning*, februari 2010.

⁷ Ibid.

sammanställa en rapport om våldsbejakande islamistisk extremism och SKL fick i uppdrag att åskådliggöra exempel på hur extremism i lokalsamhället motverkas och bemöts. SÄPO ska redovisa sitt uppdrag i december 2010 medan SKL skulle ha redovisat sitt uppdrag den 12 juli 2010 men fått någon månads uppskov. Gällande exempelvis behovsanalysen och den internationella utblicken kan dessa uppdrag komma att komplettera följande kartläggning.⁸

DISPOSITION

Efter den korta introduktion till kartläggningsarbetet som har presenterats ovan följer först ett avsnitt som diskuterar och problematiserar definitioner kopplade till avhopparverksamhet. En kort beskrivning av det nuvarande forskningsläget ges också. Därefter följer ett metodavsnitt som beskriver hur kartläggningsarbetet har bedrivits samt de metodologiska utmaningar som arbetet har inneburit. I samma avsnitt ges också en kortare redogörelse för urval och för de material och källor som använts i kartläggningsarbetet. Efter dessa inledande avsnitt följer rapportens kärna, det vill säga resultaten från kartläggningen. Först beskrivs läget vad gäller förekomst av avhopparverksamhet i Sverige. Därefter följer en internationell utblick gällande avhopparverksamhet i några andra länder samt generella lärdomar och slutsatser från internationella initiativ och från internationell forskning. I det avslutande resultatkapitlet beskrivs kartläggningens slutsatser gällande behov av avhopparverksamhet i Sverige. I rapportens sista avsnitt sammanfattas kartläggningens huvudsakliga resultat. Rapporten avslutas med en käll- och referensförteckning samt två bilagor med kartläggningens intervjuguide och enkät.

⁸ Regeringsbeslut IJ2010/262/DEM respektive IJ2009/2136/DEM.

OM AVHOPPARVERKSAMHET

BEGREPP OCH DEFINITIONER

Som tidigare nämnts ska avhopparverksamhet i denna rapport förstås som verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål och som stödjer personer som har lämnat sådana grupper, om inget annat anges.⁹ Nedan förs ett kort resonemang kring några av de andra begrepp som både finns i uppdraget och används i kartläggningen.

Verksamhet

I svensk kontext förs troligtvis tankarna gällande begreppet verksamhet till någon form av strukturerad, kontinuerligt pågående rörelse eller funktion. I engelskan blir den vanligaste översättningen av verksamhet ”activity”¹⁰ vilket möjligen kan uppfattas som något bredare. Hur begreppet verksamhet ska hanteras i kartläggningen har både diskuterats av Ungdomsstyrelsens expertgrupp och i dess arbetsgrupp. Givet den initialt begränsade kännedomen om mer formella avhopparverksamheter har kartlägningsarbetet beslutats ha en bred ansats och ett öppet förhållningssätt till vad som kan anses vara avhopparverksamhet. Både mer formaliserade insatser för avhoppare likväl som enskilda individer som har tagit ett betydande ansvar i att ge stöd till målgruppen har beslutats vara av intresse i undersökningen. Sammantaget har alltså kartläggningen sökt brett efter alla typer av initiativ som riktats mot unga personer som vill lämna eller har lämnat grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Genom detta förhållningssätt läggs makten över definitionen av ”verksamhet” i högre grad på de som tillfrågas snarare än på utredaren.

Radikalisering och avradikalisering

Radikalisering och avradikalisering är ytterligare två begrepp som behöver beröras. Säkerhetspolisen definierar radikalisering som ”de processer som leder till en ideologisk eller religiös aktivism för att införa genomgripande förändringar i samhället”.¹¹ Radikalisering kan leda till att en individ eller grupp använder, främjar eller förespråkar våld i politiskt syfte.¹² Det ska också nämnas att radikaliseringsbegreppet är relativt omdiskuterat både avseende dess innebörd och vilka tendenser det syftar till att beskriva. Både i svensk och internationell diskurs har begreppet radikalisering debatterats flitigt.

⁹ Avhopparverksamhet används även för att beskriva annan verksamhet. Det kan exempelvis handla om verksamhet som stöder personer som lämnar religiösa sekter eller kriminella gäng. Dessa typer av avhopparverksamheter står inte i fokus i denna kartläggning.

¹⁰ *Stora engelska ordboken* (Solna: Norstedts, 1989).

¹¹ 2010-05-28: <http://www.sakerhetspolisen.se/omsakerhetspolisen/radikaliseringochavradikalisering.4.5bf42a901201f330faf80002008.html>

¹² Ibid.

Internationell forskning och exempel på avhopparverksamhet hittar man främst under paraplybegreppet ”deradicalization” – avradikalisering. Det ska förstås som motsatsen till radikaliseringsbegreppet, det vill säga en process som innebär avsteg från radikala värderingar och/eller uttryckssätt. Bjørge och Horgan menar att avradikalisering de senaste åren har kommit att bli föremål för ett ökat politiskt och akademiskt intresse.

“After the London bombings in 2005, in particular, there has been an increasing political and academic interest in understanding the process of radicalization into violent activism and terrorism, and specifically by young Muslims. More recently, deradicalization has become a new buzzword at conferences and in policy documents”.¹³

Men Bjørge och Horgan kritiserar begreppets avsaknad av ”konceptuell tydlighet”¹⁴ och menar att man behöver skilja på kognitiva och beteendemässiga aspekter av (av)radikaliseringsbegreppet. De vänder sig emot antagandet att människors radikala värderingar först måste förändras för att kunna nå en önskvärd beteendemässig förändring. Bjørge och Horgan gör en åtskillnad mellan deradicalization och vad de har valt att kalla disengagement. Deradicalization enligt deras definition kan förenklat sägas beskriva en process då en person som ingått i en grupp som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål både tar avstånd från tidigare värderingar och beteenden. Disengagement innebär att personen inte längre involverar sig i gruppen och inte heller använder radikala metoder (hot och våld) som han eller hon tidigare förespråkade. Det behöver dock inte nödvändigtvis medföra en förändring i personens värderingar eller ideal.¹⁵ Disengagement har än så länge ingen bra svensk (eller norsk) översättning. Det får beskrivas som en process i vilken en individ eller ett kollektiv avbryter sin involvering i en viss radikal grupp och därmed slutar använda radikala metoder för att uppnå sina politiska mål utan att de för det nödvändigtvis tar avstånd från gruppens åsikter.¹⁶

I Brå-rapporten 2009:15 talar Säkerhetspolisen om två olika sätt att ”vara avradikaliserad” – genom ”Nystartarens” och ”Nytänkarens” väg. Det är ett annat sätt att beskriva avradikaliseringsprocessen.

”Nytänkaren är en person som inte längre anser att våld eller våldsbejakande åsikter är legitima. Bakgrunden kan vara att personen söker svar i andra ideologier eller börjar intressera sig för filosofi eller religion. Nystartaren är en person som behållit sin politiska övertygelse, men inte längre ger något eget praktiskt stöd till våld. Denna utveckling löper ofta parallellt med ett nytt liv med familj, arbete och vänner som inte är radikala. Nystartaren upplever det som praktiskt omöjligt att fortsätta att vara radikal [...] och har lämnat de extrema grupperingarna och i stället blev verksamma inom mer etablerade organisationer eller rörelser”.¹⁷

¹³ Tore Bjørge och John Horgan (red), *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement* (New York: Routledge, 2009), s. 3.

¹⁴ Bjørge och Horgan, 2009, s.3.

¹⁵ Ibid. Samt Intervju med Tore Bjørge, 18 maj 2010.

¹⁶ Intervju med Tore Bjørge, 18 maj 2010.

¹⁷ Brå-rapport 2009:15 Sid. 180-181

(Av)radikalisering begreppet kommer inte närmare att problematiseras. Anledningen till att det tagits upp är att det kan vara av betydelse när de praktiska implikationerna av begreppet berörs i de avslutande kapitlen.

KORT OM FORSKNINGSLÄGET

Ungdomsstyrelsens expertgrupp poängterade tidigt under våren att det råder en brist på grundforskning gällande avhopparverksamhet. Deras slutsats bekräftas av andra forskare. Bjørge och Horgan beskriver situationen på följande sätt i *Leaving Terrorism Behind* som får anses vara ett av de senaste och mest heltäckande bidragen i forskningen om avradikalisering:

“Disengagement from terrorism has been a neglected area not only in counter-terrorism policies but also in research on terrorism. This is despite the fact that disengagement remains potentially as complex a process as initial radicalization and recruitment to terrorism and the issues raised by it provoke a number of interesting empirical and theoretical questions”.¹⁸

En översiktlig genomgång av befintlig forskning har gjorts. Analyser och utvärderingar av olika avradikaliseringsinitiativ likväl som forskning rörande brottsförebyggande arbete riktat mot ungdomar har främst fokuserats kartläggningens. Dessa underlag refereras huvudsakligen till i de internationella exemplen, lärdomarna och slutsatserna samt i den avslutande analysen.

¹⁸ Bjørge och Horgan, 2009.

METOD OCH MATERIAL

KARTLÄGGNINGSGÄRDET

En kartläggning syftar vanligen till att återge och beskriva ett område, en företeelse eller ett behov utifrån en eller flera frågeställningar. Denna kartläggning är snarare bred än djup. Den försöker i sammanfattande termer beskriva förekomst och behov av avhopparverksamhet snarare än att i detalj beskriva och fördjupa sig i olika verksamheter eller rapporter.

I kartläggningsarbetet har olika metoder använts, men i huvudsak har ansatsen varit kvalitativ. Skälet är att studiens frågor är så pass komplexa och låter sig inte enkelt beskrivas av bara en metod. Det kvantitativa inslaget har bestått av den enkätundersökning som genomfördes i syfte att få en landstäckande bild av förekomst och uppfattning om behov och organisation för avhopparverksamhet.

Urval

En grundläggande metodologisk utmaning i en kartläggning av denna karaktär är att säkerställa ett urval som ger så generaliserbara resultat som möjligt. Problemen gällande urval grundar sig i ett antal faktorer: Dels svårigheter i att identifiera en organisation, eller myndighet som mest sannolikt skulle bedriva sådan verksamhet. Hade en sådan "typaktör" kunnat identifieras hade därifrån ett slumpmässigt urval av respondenter varit möjligt. Dels så har området varit relativt utforskat vilket innebär ett begränsat stöd från litteratur i urvalsprocessen. Sammantaget har det inneburit en utgångspunkt där så gott som alla källor gällande avradikalisering initialt varit av intresse för kartläggningen.

Självva urvalet av källor till kartläggningsarbetet kan därmed sägas ha varit explorativt till sin art. Ibland omnämns den urvalsmetod som bäst kan sägas representera kartläggningsarbetet för snöbollsurval.¹⁹ Den innebär att muntliga likväl som skriftliga källor lett vidare till nya personer eller rapporter att prata med eller ta del av i kartläggningsarbetet. Metoden minskar författarens inflytande över vilka källor som ingått i kartläggningen men kan dock aldrig helt eliminera författarens makt över urvalet. I varje givet läge har källans relevans och närhet till kartläggningens huvudsakliga inriktning bedömts. Källor som det återkommande har hänvisats till har också prioriterats i arbetet.

Givet kartläggningens metodologiska begränsningar har kartläggningsarbetet gjorts så transparent som möjligt för att på så sätt göra det möjligt för läsaren att dra sina egna slutsatser om vilka perspektiv eller källor kartläggningens resultat grundar sig på och vilka eventuella källor de upplever saknas för att ge en rättvisande bild av läget. De personer som kontaktats och de skrivna material som ingått bör ha gett tillräcklig data för att besvara kartläggningens övergripande frågeställningar på ett rättvisande sätt.

¹⁹ Karin Dahmström, *Från datainsamling till rapport – att göra en statistisk undersökning. Tredje upplagan* (Lund: Studentlitteratur, 2000), s. 196.

Skriftliga källor

Givet kartläggningens omfattning har inga djupare litteratur-, eller diskursanalyser prioriterats. Istället har arbetet inriktats på att identifiera några centrala analyser och utvärderingar om avhopparverksamhet. Ungdomsstyrelsen försåg inledningsvis kartläggningen med ett tiotal skrifter (rapporter och artiklar) att utgå från i arbetet. Utifrån dessa har några ytterligare skriftliga källor för kartläggningsarbete identifierats genom eftersökningar och via tips från personer som har kontaktats.

Intervjuer och samtal

En stor del av informationen till kartläggningen har samlats genom intervjuer och samtal. En mer strukturerad samtalssituation där respondenten i förväg har en ungefärlig bild av vad intervjun kommer att handla om har kallats för en intervju. I ett samtal har respondenten varit oförberedd på frågorna och fått svara på mer avgränsade frågeställningar. Så gott som alla intervjuer har genomförts genom möten medan de flesta av samtalen genomförts via telefon. Både intervjuerna och samtalen kan sägas vara semistrukturerade och har utgått ifrån intervjuguiden i Bilaga 1.

Ungdomsstyrelsen angav inledningsvis ett antal personer att kontakta vilket bland annat innefattade expertgruppen samt ett antal personer på olika ”närliggande” myndigheter. Dessa personer har sedan lett vidare till nya kontakter i arbetet. Totalt har omkring 30 samtal och intervjuer genomförts i kartläggningen.

Enkätundersökningen

Enkätundersökningen syftade till att få en bred uppfattning av förekomst och behov av avhopparverksamhet. Till viss del hade enkätundersökningen en deduktiv ansats i att verifiera eller omkullkasta hypotesen att Exit är den enda aktiva avhopparverksamheten i Sverige.

För att få en så nationellt heltäckande bild som möjligt var en önskan från Ungdomsstyrelsen att nå ut till alla kommuner. Ett grundläggande problem i val av enkätundersökning som metod var själva adresseringen av enkäten. Efter diskussioner med arbetsgruppen på Ungdomsstyrelsen och samtal med Brottförebyggande rådet, beslutades att sändlistan till Brottsförebyggande rådets lokala kontaktpersoner skulle användas. Den innehåller e-postadresser till 303 kontaktpersoner i så gott som alla landets kommuner. I arbetsgruppen beslutade vi att även skicka enkäten till landets 21 polismyndigheter. Enkäten adresserades då till länspolismästaren på respektive myndighet.

Enkätens frågor utarbetades tillsammans med arbetsgruppen på Ungdomsstyrelsen och stämdes av med expertgruppen. Den slutliga enkäten, som respondenterna antingen kunde fylla i på webben eller i ett elektroniskt (bifogat) wordformulär, återfinns i bilaga 2.

AVHOPPARVERKSAMHET I SVERIGE

FÖREKOMST

Bilden av att Exit utgör den enda tydligt definierade avhopparverksamheten i Sverige har inte omkullkastats av kartläggningen. Den är och förblir den enda kända verksamhet vars uttalade fokus är att stödja personer som vill lämna eller har lämnat grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Intervjuerna med expertgruppen och med kontaktpersoner på myndigheter, som bör ha kännedom om sådan eventuell verksamhet bekräftar den uppfattningen.²⁰ Det gör även resultaten från enkätundersökningen och från den övriga informationsinsamling som har gjorts.²¹

Att ingen annan verksamhet har kunnat identifieras med sådant uttalat fokus på avhoppare från politiskt extremistiska grupper, innebär dock inte att det inte förekommer eller har förekommit verksamhet, personer eller initiativ som delvis arbetar för att stödja denna specifika målgrupp. Ett sådant exempel är Brottsförebyggande centrum i Värmland som beskrivs närmare nedan. Olika initiativ till att starta och bedriva föräldranätverk för föräldrar vars barn ingår eller har ingått i grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål är också exempel på verksamheter som kan anses utgöra någon form av avhopparverksamhet. Detsamma gäller individer – eldsjälarna – som under en period har stöttat och agerat mentorer för avhoppare från en politiskt extremistisk grupp. Slutligen så har också andra typer av brottsförebyggande initiativ och verksamheter riktade mot ungdomar beskrivits av olika respondenter i kartläggningen. Vissa dimensioner av sådana verksamheter kan också stödja avhoppare. Några sådana exempel tas också upp i presentationen av sju kommuners redogörelse för sitt arbete.

Det ska också sägas att de flesta exemplen som ges, eller de associationer som kontaktpersoner gjort gällande just ”avhoppare från våldsbejakande politiskt extremistiska grupper” handlar om den högerextremistiska miljön. Ytterst få exempel på initiativ eller verksamheter riktade mot avhoppare eller ungdomar från andra grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål har hittats.

Resultatredovisning avseende förekomst av avhopparverksamhet är strukturerad på följande sätt: Först redovisas resultaten från den del av enkäten som handlade om just förekomst. Därefter följer ett avsnitt med exempel på initiativ och verksamheter som kan anses ge eller ha gett någon typ av stöd till avhoppare. I dessa två inledande avsnitt återkommer ofta kartläggningens övergripande slutsats gällande (bristen på) förekomst av avhopparverksamhet. Beskrivningarna syftar dock till att ge exempel på de svar som getts i undersökningen. Sedan följer ett kort stycke om resultat och effekter av befintlig avhopparverksamhet. Resultatredovisningen avslutas med ett avsnitt om sådan verksamhet som kan anses vara angränsande till sådan avhopparverksamhet som avses i uppdraget.

²⁰ Intervjuer med representanter för expertgruppen: Gunno Gunnmo 19 mars, Mattias Gardell 29 mars, Magnus Ranstorp 13 april och Aje Carlbohm 23 april. Intervjuer och samtal med myndigheter och organisationer: Sara Lind, SKL, 24 mars, Lars Korsell, BRÅ 29 mars, Johan Olsson, SÄPO 7 april och Josefine dos Santos, Försvarshögskolan 12 april.

²¹ Exempelvis genom intervju med Anna-Lena Lodenius 28 april, Magnus Sandelin, 21 maj och Robert Örell, 25 maj. I käll- och referensföreteckning ges en övergripande lista av de kontakter som tagits under kartlägningsarbetet. Några få kontakter anges endast på organisationsnivå till följd av egna önskemål eller på grund av marginella bidrag till kartläggningens resultat.

Resultat från enkätundersökningen avseende förekomst av avhopparverksamhet

I början av maj skickades kartläggningens enkät ut till 303 lokala Brå-representanter²² samt till landets 21 polismyndigheter. Av de 303 e-postadresserna var drygt 20 felaktiga. Till slutrapporten hade det kommit in 116 svar från Brå-representanterna vilket ger en svarsfrekvens på dryga 40 procent. Svar har kommit från följande kommuner:

Ale	Götene	Mönsterås	Tibro
Aneby	Haninge	Mörbylånga	Tranemo
Arboga	Haparanda stad	Norberg	Tranås
Arvidsjaur	Heby	Norsjö	Tyresö
Bjurholm	Hedemora	Nybro	Ulricehamn
Bjuv	Huddinge	Nyköping	Umeå
Borlänge	Hultsfred	Olofström	Upplands Väsby
Botkyrka	Härryda	Oskarshamn	Upplands-Bro
Boxholm	Höör	Ronneby	Uppsala
Burlöv	Järfälla	Rättvik	Vadstena
Båstad	Jönköping	Sala	Vallentuna
Dals-Ed	Karlsborg	Sjöbo	Vansbro
Eslöv	Karlshamn	Skellefteå	Vaxholm
Essunga	Karlstad	Karlskrona	Vimmerby
Fagersta	Kristianstad	Skövde	Värmdö
Falun	Kristinehamn	Smedjebacken	Västervik
Finspång	Landskrona	Sotenäs	Ängelholm
Gagnef	Laxå	Stockholm	Öckerö
Gnosjö	Lekeberg	Stockholm/Bromma	Ödeshög
Grästorp	Lerum	Stockholm/Norrmalm	Örebro
Gullspång	Lidingö	Stockholm/Södermalm	Österåker
Gällivare	Ljungby	Stockholm/Hägerst/Liljeh.	Östhammar
Göteborg	Lund	Stockholm/Ensk/Årst/Vant	Östra Göinge
Göteborg/Bergsjön	Malmö	Strömstad	
Göteborg/Lundby	Malmö/Husie	Svedala	
Göteborg/Majorna	Malmö/Kirseberg	Svenljunga	
Göteborg/Torslanda	Markaryd	Säters	
Göteborg/Väster (Tynnered)	Mellerud	Söderköping	
Göteborg/Väster (Frölunda)	Mjölby	Sölvesborg	
Göteborg/Väster (Högsbo)	Mölnadal	Tanum	

I bortfallsanalysen finns det inget som tyder på att en viss typ av kommun eller region i särskilt stor utsträckning inte besvarat enkäten. Efter påminnelseutskicket kom i något högre utsträckning svar in från andra personer än de som e-postmeddelandet hade adresserats till. De kan tyda på att många Brå-representanter inte ansåg sig ha rätt kompetens för att besvara enkäten eller att de helt enkelt inte kände till något om avhopparverksamhet eller insatser mot politisk extremism. Ett rimligt antagande skulle kunna vara att merparten av de som inte

²² Listan över kontaktpersoner hämtades 2010-04-28 från http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=31&module_instance=5

svarat på enkäten helt enkelt inte känner till någon avhopparverksamhet eller anser sig ha underlag att svara på frågor om behov och ansvarsfördelning.

Den 25 maj hade 17 av de 21 polismyndigheterna svarat på enkäten. Totalt hade dock 25 enskilda svar inkommit vilket beror på att flera olika enheter hos polismyndigheterna i Västra Götaland (två svar) och Skåne (åtta svar) svarade på enkäten. Svarefrekvensen hos polismyndigheterna blev cirka 80 procent.

Den första frågan gällande förekomst av avhopparverksamhet löd: Känner du till några initiativ/verksamheter/individer i Sverige som ger eller har gett stöd till unga personer (13-25 år) som har lämnat eller vill lämna grupper som främjar våld och hot för att uppnå politiska mål? Svarade respondenter ja på frågan ombads de också att i fritext kortfattat beskriva verksamheten.

Av Brå-representanterna svarade 42 ja och 65 nej medan nio inte svarat på frågan. Dryga 35 procent känner alltså till någon avhopparverksamhet medan knappa 60 procent inte gör det. En rimlig hypotes är att majoriteten av de som inte besvarat enkäten inte heller känner till någon avhopparverksamhet och därför valt att inte besvara enkäten.

Dryga 25 av de cirka 40 Brå-respondenter som har svarat på frågan om vilken verksamhet de känner till, har uppgett Fryshuset eller Exit. Några enstaka respondenter har angett Kriminellas Revansch i Samhället (KRIS) och de livsstilshus som finns i Uppsala och Göteborg (Styrsö) samt Kunskapscentrum mot organiserad brottslighet i Göteborg.

Av svaren från polismyndigheterna har 13 svarat ja och 12 svarat nej på frågan om förekomst. Ungefär hälften uppger alltså att de känner till någon avhopparverksamhet medan hälften uppger att de inte gör det. Bland respondenterna från polismyndigheterna anger tio Exits verksamhet. Från Västra Götaland nämner man också Kunskapscentrum mot organiserad brottslighet i Göteborg och stadens samarbete med KRIS. Från Skåne nämner man polisens egna Person- och säkerhetsgrupp (PSG). Från Blekinge hänvisar man till arbetet mot rasism i Karlskrona och Björn Fries personliga engagemang.

Samtliga respondenter har också haft möjlighet att lämna kommentarer på frågorna. Några ger där exempel på verksamhet som syftar till att motverka andra typer av problem än de direkt kopplade till politisk extremism. Ett par uppger också att de inte har stött på politiskt extremism och inte har någon större insikt i frågan. Några uppger att de främst har hört talas om avhopparverksamhet via media.

Sammantaget har enkäten i huvudsak bekräftat att förekomsten av avhopparverksamhet är låg. Utöver Exit nämns bara ett fåtal initiativ eller insatser som respondenter menat åtminstone delvis kan stödja avhoppare eller kan anses vara närliggande avsedd avhopparverksamhet. Några sådana exempel berörs nedan.

Resultat från övrig informationsinsamling avseende förekomst av avhopparverksamhet

Som beskrivs i metodkapitlet har kartläggningen inneburit ett visst ”detektivarbete” vad gäller att hitta källor och personer som kan känna till, eller har relevanta erfarenheter gällande avhopparverksamhet. Utöver expertgruppen och kontaktpersoner på angränsande myndigheter har några ytterligare personer, med kunskap eller erfarenhet av politisk extremism eller stöd till avhoppare, kontaktats.²³ De har på många sätt bidragit med tankar gällande avhopparverksamhet och sådan verksamhets roll i ett mer övergripande arbete mot politisk extremism. Men inte heller de känner till någon verksamhet med fokus på avhoppare utöver Exit. De har däremot kunnat ge exempel på initiativ eller personer som åtminstone till dels har vänt sig till avhoppare från politiskt extremistiska grupper.

Några personer, som själva har hört av sig till Ungdomsstyrelsen i önskan att bidra med information och synpunkter till kartlägningsarbetet, har också kontaktats. Dessa har inte lett till någon ny information gällande förekomst av avhopparverksamhet. De har dock haft en del tankar gällande behov som berörs i nästa kapitel.

I sökandet efter eventuell avhopparverksamhet i Sverige har kontakt också tagits med de kommuner som enligt SÄPO har haft mest politiskt motiverad brottlighet de senaste tio åren. Hypotesen har varit att dessa, om några, bör ha haft eller känna till eventuella initiativ mot politisk extremism givet de problem de upplevt. Dessa kommuner är: Göteborg, Jönköping, Linköping, Malmö, Norrköping, Stockholm och Västerås.²⁴ Resultatet visar dock att ingen av dem har verksamhet specifikt riktad mot avhoppare. Det finns däremot exempel på annan typ av verksamhet som till viss del kan vända sig till individer som riskerar att dras till olika typer av kriminella grupperingar. Fokus i samtliga kommuner tycks ligga på prevention av ungdomsbrottlighet generellt. Nedan följer en sammanställning av resultaten från samtal med representanter från dessa kommuner.

Göteborg

I Göteborg finns ingen verksamhet med specifikt fokus på att stödja avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Däremot finns exempel på flera initiativ och samarbeten som bland annat vänder sig till ungdomar ”i riskzon” för kriminalitet och verksamhet som stödjer brottsoffer och avhoppare från organiserad brottslighet och gängkriminalitet.

²³ Anna-Lena Lodenius, skribent, journalist och författare/medförfattare av bland annat utvärderingen av Exit 2010 och BRÅ-rapport 2009:15, Magnus Sandelin, författare av boken Extremister, Greger Wahlström, Brottsförebyggande Centrum i Värmland, Robert Örell, Exit Fryshuset och Niklas Kelemen, tidigare ansvarig för Dialogprogrammet på Rädda Barnen (lägg till delar i avsnittet källor och referenser).

²⁴ Intervju med Johan Olsson, SÄPO 7 april, 2010.

Kunskapscentrum mot organiserad brottslighet, Göteborgs stad är en verksamhet som omnämns av ett par respondenter i enkätundersökningen. Kunskapscentrum består av ett kansli på sex personer och en verksamhet som i hög utsträckning drivs i samverkan med tio statliga myndigheter. Deras fokus ligger på att arbeta mot gängkriminalitet, organiserad brottslighet och otillåten påverkan. Göteborgs stad har även skjutit till medel till KRIS livsstilshus på Styrso (beskrivs kort nedan).²⁵

Ett annat exempel är Ung & Trygg som är ett samarbete mellan Göteborg, Mölndal, Polisen, Åklagarmyndigheten och lokala bostadsföretag. Arbetet syftar till att stödja ungdomar som löper stor risk att hamna i kriminalitet och annat utanförskap. De arbetar exempelvis med individuella planer för ungdomar som har svårt att klara skolan. Ung och Trygg fick hederspris 2009 i Brå:s tävling om brottsförebyggande arbete.²⁶

Jönköping

Förekomsten av politisk extremism upplevs i dagsläget vara ovanlig i kommunen och det finns ingen specifik verksamhet riktad mot gruppen avhoppare. Kommunen hade dock en del problem med högerextremistiska grupper för några år sedan. Kontaktpersonen på kommunen arbetade då för polisen och berättar att man hade ett gott samarbete mellan polis, socialtjänst och fältarbetare för att hantera problemen. Polisen arbetade främst med att ”störa” de aktiva grupperna och samarbetade också preventivt för att undvika nyrekrytering. Vid något tillfälle ska en person ha hänvisats vidare till Exit.²⁷ Jönköping är en av de kommuner vars verksamhet kommer att beskrivas mer utförligt i SKL:s rapport.

Linköping

Linköping hade en del problem med högerextremistiska grupperingar för tre, fyra år sedan och hade då ett par fältsekreterare som bland annat arbetade med att stödja och arbeta preventivt med ungdomar i ”utkanten” av dessa grupper. Då bildades också föräldragrupper som gav varandra stöd i den situation det kan innebära att ha ett barn i en högerextremistisk grupp. Dessa finns inte längre. Samma fältsekreterare som arbetade med ungdomar kring högerextrema grupper fokuserade också på att bemöta och hantera våldsamma supportrar i kommunen. I dagsläget finns dock inga initiativ med fokus på ungdomar i grupper som främjar hot och våld för att nå politiska mål. Verksamheter såsom öppenvården eller enskilda socialsekreterare kan komma att stöta på individer med bakgrund i en extremistisk miljö, men man arbetar liksom i andra fall utifrån behov och försöker individanpassa stödet till varje enskild individ.²⁸

Malmö

Ingen specifik verksamhet riktad mot avhoppare från politisk extremism finns i Malmö men däremot pågår en hel del insatser som riktar sig mot ungdomar i brottsförebyggande frågor. I april 2010 skrev Malmö stad och Polisområde Malmö under ett samarbetsavtal, FemFokus, som pekar ut unga i riskzon och unga kriminella, organiserad brottslighet och kriminella nätverk, droger, brottsofferstöd samt trygghetsskapande åtgärder i den offentliga miljön samt trafiken som områden som gemensamt ska prioriteras 2010 och 2011. En lokal problembild

²⁵ 2010-05-30: http://www.goteborg.se/wps/portal/lut/p/c4/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3giU-9AjyMyYwML1xAnAyNjc2MXZ7MAIw8fl_2CbEdFAMR9etcl/?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/wps/wcm/connect/goteborg.se/PolitikoOrganisation/Organisation/Fackforvaltningar/Stadskansliet/lnkrubr_stadskansliet_Vara_verksamheter/art_N010_POLO_RG_Stadskansliet_kunskapscentrum samt samtal med Mikael Oskarsson, Kunskapscentrum mot organiserad brottslighet, 3 augusti 2010.

²⁶ 2010-05-30: <http://www.utg.goteborg.se/>

²⁷ Samtal med Gert Kvik, säkerhetssamordnare i Jönköpings kommun som också tillfrågat fler personer i kommunen för att kunna besvara frågorna, 21 maj 2010.

²⁸ Samtal med Lise-Lotte Ardell, Verksamhetschef inom Leanlink i Linköpings kommun, 27 maj 2010.

gällande punkt två ska formuleras. Inledningsvis är det kommunala uppdraget bland annat att förhindra nyrekrytering och underlätta avhopp vilket ses som ett viktigt utvecklingsområde.

Malmö stad får den 1 juli 2010 en ny avdelning som kommer att arbeta med trygghet- och säkerhetsfrågor. Avdelningen "ersätter" den tidigare avdelningen "Säkerhet och beredskap". Anledningen till omorganisationen är att tydliggöra ingången till staden i trygghets- och säkerhetsfrågor och att samla kompetensen. En av de två BRÅ-samordnare som nu tillsatts kommer bland annat att fokusera på arbetet mot organiserad brottslighet och kriminella gäng.

Åtgärderna mot hatbrott ligger på två plan. Det ena är att arbeta förebyggande och demokratifrämjande gentemot barn och unga, för att förhindra att hatbrott uppstår. Det andra är att bättre utreda om händelser haft "hat" som grund eller orsak, för att man i efterhand ska kunna identifiera och definiera dem som hatbrott och bättre kunna anpassa åtgärderna. Här efterlyser Malmö kunskapsunderlag som tas fram på nationell nivå.

Norrköping

Norrköping har ett aktivt Brottsförebyggande råd som bland annat årligen delar ut fem-i-tolvpriset för insatser för mänskliga fri- och rättigheter och mot främlingsfientlighet. Någon verksamhet med fokus på avhoppare finns dock inte och har inte heller funnits i kommunen. För några år sedan diskuterades om någon typ av verksamhet liknande Exit skulle försöka skapas men det blev inte av. Nu ligger i större utsträckning fokus på initiativ för att motverka organiserad brottslighet och nyrekrytering till sådan. Den typen av problematik upplevs i dagsläget större (exempelvis kriminella MC-gäng) än politiskt extremistiska grupperingar.²⁹

Stockholm

I Stockholm har gruppen avhoppare från politiskt extremistiska grupperingar inte legat i fokus för några insatser de senaste tio till femton åren. Ett projekt under 90-talet som syftade till att försöka få bort våld mellan skinheads från gatorna omnämns.³⁰ Det uppges dock även ha gett vissa oönskade effekter utöver de tilltänkta. Stockholm stad stödjer i dagsläget Exit med ett bidrag på 300 000 kronor årligen. Omdömet om Exit är gott och de upplever att de problem som har funnits har minskat sedan Exit startat sin verksamhet. De upplever sammantaget inte att problematiken med just grupperingar som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål är särskilt omfattande i kommunen. Stockholm följer däremot nära projektet Stockholm Gang Prevention Intervention³¹ (läs mer nedan) som syftar till att stödja avhopp och motverka rekrytering till kriminella gäng utan politiska förtecken. Eventuellt kan liknande typer av initiativ bli aktuella i kommunen.³²

Västerås

Liksom i de andra kommunerna finns det i Västerås ingen specifik verksamhet som riktar sig mot gruppen avhoppare. BRÅ:s lokala representant i Västerås har gjort efterforskningar gällande förekomst av verksamhet som stödjer avhoppare men har inte stött på några initiativ som har riktat sig mot målgruppen. De hade dock problem med högerextremistiska grupper för mellan fyra och sex år sedan. Inga särskilda avhopparverksamheter initierades då. Kommunen är medveten om att problemen med politiskt extrema gäng kommer och går. Kommunen försöker därför vara uppmärksam mot händelser som kan sätta igång, eller göra

²⁹ Samtal med Annika Larsson och Håkan Karlsson, Norrköping, 31 maj 2010.

³⁰ Projektet omnämns både av kontaktpersonerna på Precens och av Robert Örell, Exit.

³¹ 2010-05-27 <http://www.sgip.se/>

³² Samtal med Anna Mattsson och Olavi Puhakka, Preventionscentrum Stockholm (Precens) 28 maj 2010.

att personer dras till extremistisk och kriminell verksamhet. Ett sådant exempel skulle kunna vara mordet på en ung flicka som skedde i kommunen i maj 2010. Det skulle exempelvis kunna ge upphov till manifestationer rörande integrationsfrågor vilket i sin tur kan skapa en oro och polarisering och fler extrema (politiska) grupperingar till vilka vissa ungdomar dras.³³

Sammantaget har alltså enkätundersökningen, eftersökningar på internet och samtal och intervjuer med olika kommunföreträdare och experter inte lett fram till några ytterligare exempel på verksamhet, vare sig i civil eller i offentlig sektor, med huvudsakligt fokus på att stödja avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

EXEMPEL PÅ VERKSAMHETER OCH INITIATIV

Nedan beskrivs kortfattat exempel på verksamheter som åtminstone delvis stödjer eller har stöttat avhoppare. De första två verksamheterna (Exit och Brottförebyggande centrum i Värmland) beskrivs mer ingående i utvärderingen av Exit³⁴ samt i den kommande slutrapporteringen av Sveriges Kommuner och Landstings (SKL) uppdrag att ge exempel på hur extremism i lokalsamhället kan motverkas och bemötas.³⁵ SKL:s rapport kommer även att ge andra exempel på verksamheter som motverkar förekomsten av politisk extremism. SKL:s exempelbeskrivningar kompletterar åtminstone i vissa hänseenden exemplen nedan.

EXIT, Fryshuset

Exit inriktar sig på personer som har varit eller är aktiva i olika nationalistiska eller nazistiska grupper och har funnits sedan 1998. Exit finansieras i huvudsak genom statsbidrag och har i dagsläget två anställda.

Många av de som arbetar eller har arbetat på Exit har själva varit aktiva i de grupper som de nu hjälper personer att lämna. Exit jobbar med olika typer av verksamheter men fokus ligger på det direkta klientstödet till avhoppare. Utbildning av yrkesgrupper såsom lärare och fältpersonal och föreläsningar på skolor har under senare år trappats ned till följd av bristande resurser och tecken på bristande resultat exempelvis vad gäller föreläsningar på skolor. En stor del av arbetet består också av att arbeta konsultativt och handleda kommuner eller andra aktörer som har behov av stöd i att hantera situationer där det har förekommit problem med högerextrema grupper.³⁶

Brottförebyggande centrum i Värmland

Brottförebyggande centrum i Värmland (BFCiV) startade 1995 och är en ideell förening som arbetar för att "utveckla lokala och regionala brottförebyggande strategier och bygga på kunskap om kriminalitetens utveckling, orsaker och verkningar".³⁷ De finansieras av både offentliga och privata aktörer i Värmlandsregionen. BFCiV arbetar exempelvis med medlingsverksamhet och konflikthantering (bland annat med något som de kallar för "klassmorfar"), projekt rörande hantering av social oro, problematik kring vissa MC-klubbar samt supportervåld. En stor del av verksamheten handlar dock om att verka för ett

³³ Samtal med Per-Olov Rask, Säkerhetsenheten Västerås kommun, 21 maj 2010. Se även <http://vlt.se/nyheter/vasteras/1.844154-laget-lugnt-under-demonstrationen>, 2010-05-30. BRA!

³⁴ Ungdomsstyrelsens uppdragsrapportering *Utvärdering av Exit Fryshusets avhopparverksamhet - Delrapport kring insatser för unga som vill lämna grupper som använder våld och hot för att nå politiska mål*, maj 2010.

³⁵ Regeringsbeslut IJ2009/2136/DEM, *Medel till Sveriges Kommuner och Landsting för att åskådliggöra exempel på hur extremism i lokalsamhället motverkas och bemöts*. 2009-11-26.

³⁶ Utvärdering av EXIT 2010, Intervju med Robert Örell och 2010-05-10: <http://www.fryshuset.se/fryshuset/exit.aspx>.

³⁷ 2010-05-27: <http://www.bfciv.se/>

”Värmland fritt från nazism”,³⁸ där stöd till avhoppare är en del. Arbetet bedrivs i hög grad genom en mycket nära samverkan mellan socialtjänst, arbetsförmedling, skola, försäkringskassa, polis och föräldrar där man hjälps åt att utifrån sin roll och sin förmåga stödja avhoppare. Mycket av själva arbetet består av att utbilda personer som är i direktkontakt med ungdomar som befinner sig i högerextremistiska grupper eller är på väg att lämna gruppen.

Greger Wahlström är verksamhetschef för BFCiV och arbetar med utbildning till andra aktörer och med samtalsstöd till avhoppare. Han har ingen bakgrund inom högerextremistisk miljö men han har lång erfarenhet av arbete mot högerextremistiska grupper och poängterar vikten av att hålla sig uppdaterad om hur de olika extremistiska grupperna arbetar. BFCiV arbetar nu för att utveckla samarbetet med Exit Fryshuset och driver också ett föräldranätverk för föräldrar med barn i nazistiska kretsar.³⁹

Föräldranätverk

Utöver föräldranätverket i Värmland finns även andra exempel på föräldragrupper. I efterdyningarna av mordet på Gerhard Gbeye 1995 startades 1997 en föräldragrupp i Klippan. Gruppen bestod både av föräldrar till barn eller ungdomar som har eller har haft nazistiska åsikter och av tjänstemän från skola, socialförvaltning och polis. Främsta syftet med gruppen var att ”ge föräldrar stöd så att de orkar fortsätta älska sina barn samtidigt som de kämpar mot de rasistiska och nazistiska åsikter som barnen för fram”.⁴⁰ Klippans arbetssätt spred sig också till andra kommuner. Nora är ett exempel på en kommun som startade en liknande föräldragrupp.⁴¹ Ingen av dessa föräldragrupper är aktiva idag.

Skellefteå är dock en kommun som nu håller på att bygga upp ett nätverk med föräldrar med barn i högerextrema grupper till följd av den ökade förekomsten av högerextremism i kommunen. Det arbetet omnämns också i utvärderingen av Exit 2010. Samtliga av dessa nätverk har främst haft fokus på föräldrar med barn i högerextrema grupper.

Engagemang och aktiviteter varierar något mellan de olika exemplen på föräldranätverk. Vikten av att ha en god bild av nuläget, det vill säga att ha kartlagt vilka grupper som är aktiva och hur de arbetar, uppges ha varit en viktig utgångspunkt för arbetet.⁴² Övergripande gemensamma nämnare för nätverkens verksamhet kan sägas vara stöd till analys och diskussion av nuläget i kommunen, stöd till varandra att hantera och bemöta sitt barn eller ungdomar i riskzonen och samverkan med andra aktörer för att motverka förekomst och rekrytering till rasistiska organisationer. Föräldranätverken är sällan beständiga utan finns under en period i en region eller kommun som under en tid har problem med politisk extremism.

Enstaka individer (Eldsjälar)

Under kartläggningsarbetet har exempel på enstaka individer som tagit på sig rollen att stötta avhoppare från nazistiska miljöer framkommit. En person som har omnämnts vid namn är Björn Fries som bland annat blivit känd för sitt stöd till en avhoppad nazist för cirka tio år sedan och för sitt engagemang mot nynazism i sin roll som kommunalråd i Karlskrona

³⁸ Ibid.

³⁹ Intervju med Greger Wahlgren, Intervju med Anna-Lena Lodén samt <http://www.bfciv.se/>

⁴⁰ *En liten skrift om att möta rasism och nazism hos ungdomar*. Föräldragruppen i Klippan och Rädda Barnen, 2001.

⁴¹ 2010-05-10, http://www.bra.se/extra/news/?module_instance=7&id=281

⁴² Ibid.

(1994-2002).⁴³ En annan är Bert-Inge Karlsson som också uppges ha agerat mentor åt en avhoppad nazist.⁴⁴ Bert-Inge Karlsson var även engagerad i Klippans föräldranätverk och vann bland annat Olof Palme-priset 1999. Samma år var även Björn Fries (och Kurdo Baksi) pristagare för sitt engagemang mot rasism och främlingsfientlighet. Det finns sannolikt fler exempel på personer som genom sitt personliga engagemang och mentorskap har agerat som en egen "avhopparverksamhet".

Kartläggningsarbetet har även gett exempel på personer som fokuserat mer på proaktiva insatser mot radikaliserings och för ökad integration. Det har exempelvis handlat om individer som aktivt arbetat med dialog, utbildning, seminarier och ungdomsaktiviteter som fester och utflykter för muslimska ungdomar, föräldrar och imamer för att diskutera upplevelserna av att vara muslim i Sverige.⁴⁵ Det ligger dock rätt långt ifrån den avhopparverksamhet som denna kartläggning syftar till men kan vara värt att nämna under rubriken "eldsjälar" inför det kommande kapitlet om behovsbilden.

Kriminellas Revansch i Samhället och livsstilshus

En annan organisation som i vissa situationer kan agera avhopparstöd är Kriminellas Revansch i Samhället (KRIS). Det är en ideell förening som har funnits sedan 1997 och som på olika sätt stöttar kriminella och missbrukare att komma tillbaka in i samhället. KRIS arbetar exempelvis med att möta personer efter ett fängelsestraff och de har även informations- och diskussionsmöten på fängelser och ungdomsanstalter. På vissa håll i landet finns också boendeverksamhet som ofta drivs i samverkan med andra aktörer. Exempel som framkommit i enkätundersökningen är livsstilshuset i Göteborg och ett liknande initiativ i Uppsala.⁴⁶ De riktar sig inte specifikt mot avhoppare från politiskt extremistiska grupperingar men kan komma i kontakt med sådana individer. KRIS bedriver också fadderverksamhet. Deras aktiviteter bygger i hög utsträckning på de lokala föreningarnas verksamheter som kan variera på grund av exempelvis resurser och aktiva medlemmar. KRIS vänder sig till personer med olika typer av kriminell bakgrund och kan i vissa fall komma i kontakt med personer i eller i utkanten av politiskt extremistiska grupper. De kan då komma att agera stödjande då en person lämnar sådan politisk extremism bakom sig.

Sammantaget utgör dessa de mest tydliga exemplen på verksamheter som åtminstone delvis ger, eller har gett, stöd till avhoppare.

RESULTAT OCH EFFEKTER

Givet bristen på avhopparverksamheter har det varit svårt att uttala sig om avhopparverksamheters effekter. I utvärderingen av Exit beskrivs de resultat och effekter som verksamheten lett till. Utvärderingen har också påtalat de brister och svårigheter i uppföljningen som hittills har kunnat konstateras. Ett problem gällande uppföljning är att verksamheten har bristande möjlighet att registrera avhoppares personuppgifter. Dels då avhoppares vilja att kontakta avhopparverksamheten kan svika och dels i de juridiska möjligheterna att föra sådana register.

⁴³ 2010-04-29: <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article6394278.ab>

⁴⁴ Intervju med Anna-Lena Lodenius.

⁴⁵ 2010-05-27: <http://www.sydsvenskan.se/sverige/article141994/Kunskap-ar-extremismens-motkraft.html>

⁴⁶ 2010-04-20: http://www.bra.se/extra/news/?module_instance=7&id=397, 2010-05-25: <http://livsstilshuset.org/kontakta.html> och http://www.kris.a.se/pdf/vagen_ut/VU_2009_NR3.pdf, sid 14-15 och http://www.kris.a.se/pdf/vagen_ut/VU_1001.pdf, sid 6-7.

Robert Örell, verksamhetschef på Exit menar dock att möjligheten till registrering av personuppgifter inte skulle behöva vara ett oöverkomligt problem. Han menar att uppföljning oftast brister till följd av kortsiktiga resurser och dåliga möjligheter till långsiktig planering i arbetet. Kanske behöver inte frågan om de får registrera personen vara den första som ställs när en avhoppare kommer i kontakt med verksamheten. När de väl har ingått i verksamheten ett tag kan möjligheterna till att registrera personen för framtida uppföljningar vara bättre.⁴⁷

Dokumenterade resultat och effekter från de övriga initiativ som presenterades ovan har inte heller framkommit under kartläggningsarbetet. Många kommuner och experter vittnar om olika rörelers flyktighet vilket i sig innebär att problemen rör på sig i landet utan att man riktigt kan fastställa orsaken varför. Greger Wahlgren, verksamhetschef på brottsförebyggande centrum i Värmland berättar exempelvis att problemen med högerextremism på senare år har minskat i den regionen. När föreningen började arbeta med avhoppare upplevdes behovet som mer konstant.⁴⁸ Det kausala sambandet till just arbetet på brottsförebyggande centrum är dock svårt att säkerställa.

Förekomsten av föräldraföreningar har också varierat och få har varit särskilt långvariga. Kanske kan det till viss del bero på att de är framgångsrika i sin ambition att få ungdomarna att lämna de politiskt extremistiska grupperna. Det kan dock också ligga i sakens natur att ungdomarna växer upp, problemen flyttar eller att problemen avtar till följd av andra typer av insatser.

Vad gäller enskilda individers engagemang för avhoppare har det också i dessa fall varit svårt att uttala sig om effekterna av deras arbete. Det är dock rimligt att anta att dessa "eldsjälar" personliga engagemang och mentorskap har varit av stor betydelse vid enstaka individers vägval i livet.

Sammantaget har underlaget om svenska avhopparverksamheters framgång varit allt för knapphändert för att kunna dra några generella slutsatser gällande resultat och effekter.

NÄRLIGGANDE VERKSAMHET

Kartläggningen har även kommit att beröra verksamhet som stödjer andra typer av avsteg från olika typer av (destruktiva) sammanhang. Dessa exempel har tagits upp av respondenter i kartläggningen som av olika anledningar associerat till sådan "närliggande" verksamhet när de fått frågor om förekomst av avhopparverksamhet. Det har främst varit tre olika typer av verksamheter till vilka olika respondenter i kartläggningsarbetet har gjort kopplingar: verksamheter som stödjer avhoppare från religiösa sekter, de som stödjer avhoppare från kriminella gäng utan politiska förtecken samt vissa initiativ som verkar mot hedersrelaterat våld. Nedan beskrivs mycket kortfattat några av de exempel på sådana initiativ och verksamheter som framkommit under kartläggningen.

Hjälpkällan och Föreningen Rädda Individen (FRI) är både exempel på ideella föreningar som stödjer avhoppare från religiösa sekter och anhängare till personer i sekterna. De arbetar

⁴⁷ Intervju med Robert Örell.

⁴⁸ Intervju Greger Wahlgren

delvis preventivt genom informationsspridning och lobbyism men fokuserar främst på direkt stöd (ofta i form av samtal) till avhoppare och anhöriga. Många av volontärerna inom dessa bägge verksamheter har själva en bakgrund i manipulativa och totalitära grupper. Hjälpkällan och Exit har identifierat likheter gällande arbetssätt och klienters behov och försöker kontinuerligt arrangera gemensamma möten och erfarenhetsutbyten. Den 7 maj 2010 anordnades exempelvis en filmvisning med efterföljande diskussion gällande avhopp.⁴⁹

Passus (Fryshuset) är en nystartad verksamhet som fått medel av Allmänna Arvsfonden för att stödja avhoppare från kriminella gäng. Verksamheten består idag av tre coacher varav två har brukarbakgrund, det vill säga själva har en bakgrund i organiserad brottslighet. Passus definieras som en ”systerverksamhet” till Exit och avser att arbeta med samma metod som Exit.⁵⁰ Ytterligare ett projekt som riktar sig mot målgruppen kriminella gäng är det EU-finansierade Stockholm Gang Intervention and Prevention Project (SGIP). Det är ett samverkansprojekt där Särskilda Gänginsatsen (SGI) inom Stockholms polismyndighet är projektägare men där samverkan sker med Huddinge, Botkyrka och Haninge kommun, några andra statliga myndigheter samt ett par polismyndigheter i andra länder.⁵¹ Fokus ligger på att vidareutveckla effektiva metoder och insatser för att motverka nyrekrytering till organiserad brottslighet och till kriminella gäng samt att stödja avhoppare. Projektet startade hösten 2009 och kommer att pågå till augusti 2012 och ska resultera i en handbok som kan stödja andra polismyndigheter i deras arbete mot organiserad brottslighet och kriminella gäng.⁵²

Elektra och Sharafs Hjältar (båda på Fryshuset) är exempel på verksamheter som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. Båda organisationerna riktar sig främst till ungdomar. Elektra erbjuder både direkt klientstöd, informationsspridning och utbildning gällande hedersrelaterat våld och förtryck medan Sharafs Hjältar har fokus på attitydförändringar genom kunskapsspridning.⁵³ En annan verksamhet som även i högre grad riktar sig till vuxna (kvinnor) är riksföreningen Glöm Aldrig Pela och Fadime med flera lokalföreningar runt om i landet. De arbetar både med informations- och kunskapsspridning samt ger konkret stöd (exempelvis med boende) vid akuta situationer kopplade till hedersrelaterat våld.⁵⁴

Dessa verksamheter utgör alltså inte avhopparverksamheter i bemärkelsen ”stöd till personer som vill lämna eller har lämnat grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål”. De uppges dock kunna bära på erfarenheter och kunskap som kan vara av relevans om regeringen eller andra aktörer beslutar att bygga upp avhopparverksamhet riktad mot politisk extremism. Det kan exempelvis handla om hur ett långsiktigt klientstöd bäst utformas, hur samverkan med andra aktörer kan organiseras samt vilket socialt stöd som kan behövas då en person lämnar en, i många fall, slutet och isolerande grupp. Givetvis finns också betydande skillnader mellan dessa olika typer av verksamheter. Anledningen till att de tagits med är dock att många respondenter gjort kopplingar till dessa närliggande verksamheter när det fått frågor om sådan avhopparverksamhet som avses i uppdraget.

⁴⁹ Intervju med Noomi Lappalainen, projektledare Hjälpkällan, 2010-05-05: www.hjalpkallan.se, och 2010-05-05: <http://www.fri-sverige.se/index.shtml>

⁵⁰ Intervju med Robert Örell, 2010-05-27: <http://www.fryshuset.se/fryshuset/passus.aspx>

⁵¹ För samtliga samarbetspartners, se: <http://www.sgip.se/partners.html>

⁵² Läs mer på: <http://www.sgip.se/index.html>

⁵³ Läs mer på: <http://www.fryshuset.se/elektra/> och http://www.fryshuset.se/elektra/elektra/sharaf_hjaltar.aspx

⁵⁴ Läs mer på: <http://www.pelafadime.se/>

INTERNATIONELLA EXEMPEL OCH ERFARENHETER

Som en del i kartläggningen har också en mycket övergripande skanning gjorts gällande internationella exempel och erfarenheter av insatser mot våldsbejakande politisk extremism i allmänhet och avhopparverksamhet i synnerhet. Följande avsnitt syftar till att ge exempel på initiativ och insatser mot våldsam politisk extremism i några länder i Europa.

Då den internationella utblicken har utgjort en begränsad del av arbetet med kartläggningen, gör den inget anspråk på att ge en heltäckande och rättvisande bild av huvudfårorna och trenderna vad gäller avhopparverksamhet internationellt sett. De exempel som tas upp ska inte heller uppfattas som "best practice". Rekommendationer och tips från intervjupersoner i kartläggningen har styrt urvalet av de exempel och länder som tas upp i detta avsnitt och kan därför på intet sätt anses vara representativa för området i sin helhet. Det politiska klimatet eller problembilden (upplevd eller faktisk) i de länder som berörs skiljer sig i många hänseenden från Sverige. Utblicken ska därför inte ses som ett försök att visa vägen för Sveriges fortsatta insatser mot grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. De tjänar kort och gott till att exemplifiera hur andra länder, utifrån sina behovsanalyser och politik, valt att agera för att motverka förekomst av våldsbejakande politisk extremism.

Länderna från vilka exemplen i huvudsak tas (Danmark, Storbritannien och Holland) är några av dem som under senare år tagit många initiativ vad gäller insatser mot våldsbejakande politisk extremism och radikaliserings. Den internationella utblicken kan på så sätt kännas som en stor parentes i kartläggningen. I jämförelse med den svenska kontexten kan exemplen, insatserna och kontexterna uppfattas som extrema. Få av verksamheterna är utvärderade på effektnivå och många är också för nya för att det ännu ska vara möjligt att uttala sig om deras resultat.

EXEMPEL PÅ PROGRAM OCH PROJEKT MOT VÅLDSAM POLITISK EXTREMISM

Danmark

Samlade krafttag genom danska Integrationsministeriet

År 2008 fick Danmark ansvaret att vara det ledande landet inom området avradikalisering, ett av de områden som EU:s gemensamma insatser mot terrorism innefattar. Ansvaret som ledande land inom ett område består bland annat av att samla kunskap och forskning inom området och dela den med andra EU-länder, till exempel genom konferenser och informationsmaterial. Integrationsministeriet utsågs till ansvarigt departement och i april 2008 bildades kontoret för Demokratisk gemenskap och förebyggande av radikaliserings (Kontor for Demokratisk Fællesskab og Forebyggelse af Radikalisering) som även kom att kallas "Demokratikontoret".

I januari 2009 kom den danska regeringens handlingsplan *En fælles og tryk fremtid (En gemensam och trygg framtid)* mot politisk extremism och radikaliserings.⁵⁵ Handlingsplanen innehåller i huvudsak preventiva insatser syftande till att motverka radikaliserings och ”försvaga grogrunden” för att ungdomar dras till politiskt extremistiska grupperingar. Själva handlingsplanen innehåller 22 olika initiativ uppdelade i följande 7 insatsområden:

1. Direkt kontakt med unga (Direkte kontakt til de unge)
2. Inkludering baserat på skyldigheter och rättigheter (Inklusion baseret på pligter og rettigheder)
3. Dialog och upplysning (Dialog og oplysning)
4. Demokratisk gemenskap (Demokratisk fællesskab)
5. Insatser i utsatta bostadsområden (Indsats i udsatte boligområder)
6. Särskilda insatser i fängelser (Særlig indsats i fængsler)
7. Kunskap, samarbete och partnerskap (Viden, samarbejde og partnerskaber)

En effektutvärdering av hela danska insatspaketet görs av ett externt konsultföretag (COWI) och utvärdering ska offentliggöras 2013. I juni 2010 togs en delrapport angående arbetet med handlingsplanen fram. Resultatet som sammantaget beskriver en rad olika initiativ och projekt, finns att ta del av på www.nyidanmark.dk som är Danmarks officiella portal för alla frågor gällande integration och invandring. Där beskrivs i huvudsak *vad* som gjort och i mindre utsträckning *vilka resultat* insatserna gett.⁵⁶

Stor satsning på mentorskap och nära kontakt med unga

Ett av Integrationsministeriets mest omfattande avradikaliseringsprojekt, som initierades 2009, är ”Afradikalisering – målrettet intervention” (Avradikalisering – riktade insatser).⁵⁷ Projektet drivs av Integrationsministeriet i samverkan mellan Köpenhamns och Århus kommun, Östjyllands polis och danska säkerhetspolisen (PET). Projektbudgeten är totalt på cirka 1 160 000 euro varav EU-kommissionen (Programme for Prevention of and Fight against Crime - Action Grants 2008)⁵⁸ bidragit med cirka 65 procent.

Projektet stödjer implementering av initiativ 1 i den danska handlingsplanen (Direkt kontakt med unga). Syftet är att utveckla verktyg och metoder för att hjälpa unga personer att lämna en extremistisk grupp. Den ena delen av projektet utvecklar metoder för så kallade ”förebyggande intervjuer” riktade mot personer i politiskt extremistiska grupperingar, och genomförs av säkerhetspolisen. Den andra delen av projektet fokuserar på att utveckla modeller för mentorskap för ungdomar som rör sig i politiskt extremistiska miljöer, uttrycker politiskt extremistiska åsikter eller agerar diskriminerande mot människor i sin närmiljö. Integrationsministeriet i samarbete med Köpenhamn och Århus kommun och polisen på Östjylland har ansvarat för denna del av projektet. Mentorerna ska både verka preventivt och reaktivt, det vill säga både försöka hindra ungdomar från att hamna i politiskt extrema grupperingar likväl som hjälpa ungdomar som vill lämna sådana sammanhang. Hela projektet bygger på frivillighet. Det innebär att en central del består av att utveckla metoder för hur man identifierar och når ut till unga ”i riskzonen”. Tanken är att mentorskapsinsatsningen ska stärka befintliga förebyggande insatser i kommunerna och leda till utvecklade modeller för tvärsektoriell myndighetssamverkan mot våldsam extremism.

⁵⁵ *En fælles og tryk fremtid. Handlingsplan om forebyggelse af ekstremistiske holdninger og radikaliserings blandt unge*, (Danska) Regeringen, januari 2010.

⁵⁶ 2010-08-03: <http://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/B6795CE0-AB82-4964-8D33-B3E9804C4ACD/0/radikaliserings-handlingsplan-status.pdf>

⁵⁷ Information om projektet är huvudsakligen hämtat från <http://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/8BCC391C-9D18-4FFC-8D9E-F8A93E9E733C/0/FaktaarkafRadikaliserings.pdf> (2008-08-03) samt mailkontakt med specialkonsulent (och projektledare) Henriette Korf på Kontoret for demokratisk fællesskab og forebyggelse af radikaliserings, Integrationsministeriet.

⁵⁸ Engelsk sammanfattning av projektet tillsänd av Henriette Korf (referensnummer 2008 4050-1076, Integrationsministeriet)

Totalt utbildas 30 mentorer i respektive av de deltagande kommunerna. Dessutom får ytterligare en grupp kommunanställda utbildning för att kontinuerlig följa och stödja mentorerna i sitt arbete. Konsult- och forskningsföretaget ALS Research har anlåtats för att rekrytera och utbilda detta team av stödjande resurspersoner i mentorskapsatsningen.⁵⁹ Genom utbildningsinsatserna ska mentorer och kommunanställda stärka sin kompetens att bemöta ungdomar, exempelvis i frågor rörande integration, polarisering och extremism. Kunskapsuppbyggnad är en mycket viktig dimension av hela satsningen och resurser är avsatta för mindre forskningsprojekt samt nationella och internationella erfarenhetsutbyten.

Statligt uppdrag att utarbeta ett EXIT-program för medlemmar i våldsamma gäng

I december 2009 gav danska folktinget den danska polisen i uppdrag att initiera ett projekt syftande till att utarbeta ett Exit-program för medlemmar i kriminella gäng och grupper (såsom MC-klubbar). Projektet har varit tvärsektoriellt och arbetsgruppen har bestått av deltagare från ledningen för fängelser, polisen, kommuner, skattemyndigheten och riksåklagaren. Nu under augusti eller september ska projektet ha kommit fram med ett förslag på hur ett sådant program skulle kunna organiseras.⁶⁰ Initiativet har liknande målgrupper och fokus som svenska projektet Passus och till viss del även SGIP.

Storbritannien

Storbritanniens arbete har under de senaste åren, bland annat till följd av Londonbombningarna 2005, i sin kamp mot politiskt extremism, fokuserat allt mer på insatser mot våldsbejakande islamistisk extremism.

Nationell handlingsplan mot våldsam politisk extremism - prevention i fokus

Storbritanniens stora nationella program *Preventing violent extremism – Winning hearts and minds (PVE)*⁶¹ från april 2007 syftar till att stärka samverkan med det muslimska samhället för att ”isolera, förhindra och bekämpa” våldsam extremism. Handlingsplanen innehåller en mängd konkreta åtgärder genom vilka regeringen i samverkan med muslimska organisationer vill bekämpa politisk extremism. ”Bottum-up” perspektivet anses genomsyra handlingsplanen så till vida att dess förslag härstammar från de organisationer och aktörer (ofta lokala) som kommit i närmast kontakt med de radikaliserings-tendenser som regeringen vill motverka. Handlingsplanen innehåller fyra huvudsakliga insatsområden:

1. Främja skapandet av gemensamma värderingar (Promoting shared values)
2. Stödja lokala lösningar (Supporting local solutions)
3. Främja medborgarnas kapacitet och ledarskap att agera (Building civic capacity and leadership)
4. Stärka muslimska samfundens och dess ledares roller (Strengthening the role of faith institutions and leaders)

Inom PVE är kunskapsuppbyggande insatser centrala. Olika former av stödmaterial och ”guider” utvecklas exempelvis för att stödja skolor och lokala aktörer i sitt arbete mot uttryck av eller tendenser till våldsam politisk extremism. Utbildningsinsatser av olika slag är också vanliga. Fokuset på ”rehabilitering” i fängelser stärkts också inom ramen för PVE. Fler

⁵⁹ 2010-08-03: <http://www.alsresearch.dk.php5-6.dfw1-2.websitetestlink.com/dansk/projekter/uddanelse-radgivning/radikaliseringsforebyggelse>

⁶⁰ Projektbeskrivning från polisen på Syd- och Sønderjylland från 3 april 2010 samt mailkorrespondens med Hans Roost, projektledare.

⁶¹ 2010-08-06: <http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/320752.pdf>

muslimskt lärda samtalspartner och imamer i fängelserna ska erbjuda ideologiska diskussioner med frihetsberövade personer anklagade eller dömda för terrorism.⁶²

Programmet drivs av the Department for Communities and Local Government men själva insatserna genomförs och finansieras i samverkan med andra departement. Home Office (Inrikesdepartementet) har exempelvis haft en betydande roll i programmets implementering.

Implementering av handlingsplanen PVE

Sedan 2007 har ett par lägesrapporter och avstämningar gjorts. Ett exempel är fallstudien *Empowering Muslim Women – Case Studies*⁶³ som ger olika exempel på hur man lokalt har arbetat för att stärka och uppmuntra muslimska kvinnor att ta en mer aktiv roll i närsamhället och i samhället i stort. I mars 2010 kom en uppföljning av initiativ tagna på ”community level” inom ramen för PVE. Det huvudsakliga syftet var att analysera konkreta, lokala insatser mot radikaliserings och identifiera vilka som var mest effektiva givet målet att främja avståndstagande från våldsam extremism i religionens namn. Sammantaget var underlaget för undersökningen relativt bristfälligt. Slutsatserna pekar dock bland annat på att målgruppen ”religiösa ledare” inte var tillräcklig för att åstadkomma ställningstaganden mot extremism i religionens namn. Den visade också att målgruppen ”unga” fick anses vara en effektiv grupp att fokusera på och att varje initiativ måste anpassas till sin specifika målgrupp.⁶⁴

Det brittiska programmet har mötts av både ris och ros från bland annat politiker, lokala aktörer och föreningar. På internet finns mängder av debattinlägg och artiklar med synpunkter om olika insatsers framgångar eller misslyckanden att ta del av. Ett av de senaste inläggen kommer från Storbritanniens nytilträdde inrikes- och jämställdhetsminister Theresa May. Så sent som den 13 juli 2010 rapporterade the Guardian att ”The government's £60m ”preventing violent extremism” programme is to be dismantled after a widespread loss of confidence in it within Muslim communities.”⁶⁵ Inrikesdepartementet (Home Office) uppger att det i framtiden ska vara en tydligare åtskillnad i arbetet mot terrorism och i riskzonen för radikaliserings och det mer allmänna arbetet med att stärka den sociala sammanhållningen och motverka (känslan av) socialt utanförskap bland den muslimska befolkningen. Informationen om ”nedmonteringen” av programmet ska ha presenterats en del av en större översyn av landets ”counter terrorism and security powers”.⁶⁶

Organisationer med fokus på dialog och lokal handlingskraft mot våldsam politisk extremism

Quilliam Foundation är ett exempel på en aktör (de kallar sig själva för en tankesmedja) som bland annat samarbetar med den brittiska regeringen för att motverka våldsbejakande islamistisk extremism i Storbritannien. Organisationen som bildades 2008 har bland annat blivit uppmärksammas för att flera av dess drivande medarbetare själva har en bakgrund i islamistiska extremistiska grupperingar. Quilliam Foundation arbetar bland annat med att sprida kunskap och skapa debatt, för att på så sätt motverka extremism. Under 2009 utbildade de 1000 tjänstemän inom offentlig sektor i islam respektive våldsbejakande extremistisk islamism samt i att känna igen och hantera olika typer av extremism (även

⁶² 2010-08-06: <http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/320752.pdf>

⁶³ Ibid.

⁶⁴ 2010-08-06: Fullständig version och sammanfattning finns på <http://www.communities.gov.uk/publications/communities/preventrapisassesssummary>

⁶⁵ 2010-08-05: <http://www.guardian.co.uk/politics/2010/jul/13/ministers-dismantle-programme-prevent-violent-extremism>

⁶⁶ 2010-08-05: <http://www.guardian.co.uk/politics/2010/jul/13/ministers-dismantle-programme-prevent-violent-extremism>, se även <http://www.bbc.co.uk/news/10619419>

högerextremism).⁶⁷ Quilliam Foundation har också arbetet med föreläsningar och workshops på universitet och skolor.

Det starka stöd som den brittiska regeringen gett Quilliam Foundation har ifrågasatts av ett par liberala och konservativa parlamentsledamöter. Kritiken har handlat om satsningen på en organisation som hittills inte hunnit visa upp effekter av sitt arbete. Det stöd som Quilliam Foundations har från brittiska muslimer, har också ifrågasatts.⁶⁸

Active Change Foundation är ytterligare ett exempel på en organisation som arbetar direkt med i huvudsak unga personer för att motverka uttryck av politisk extremism och stödja avhopp från våldsbejakande extremistiska grupper. Organisationen har funnits sedan 2003 och arbetar för att stärka den sociala sammanhållningen i samhället och därigenom förhindra spridning av extremism. Fokus ligger på att motverka våldsam extremistisk islamism och många i organisationen uppger sig ha egna erfarenheter från problem kopplade till sådana grupper. Organisationen arbetar både med att motverka förekomsten av politisk extremism genom olika lokala dialogprojekt och genom att stödja personer som vill lämna extremistiska grupperingar.⁶⁹

Holland

Holland har historiskt sett haft problem med olika former av politisk extremism. Olika uttryck av högerextremism har funnits i landet och mordet på den islamkritiske Theo van Gogh 2004 är exempel på en händelse som än mer drivit på diskussionen rörande behovet av avradikaliseringssatser.

I Holland har satsningen på kunskapsuppbyggnad och metodutveckling varit centralt i arbetet mot politisk extremism. Nationella riktlinjer och stöd med lokalt agerande har liksom i Danmark och Storbritannien varit en viktig princip i holländska insatser mot politisk extremism. Fokus har i högre utsträckning legat på förebyggande arbete än på stöd till avhoppare.

Holländska rapporter och kunskapsinitiativ om avradikalisering

I forskningsrapporten *Decline and Disengagement – An Analysis of Processes of Deradicalisation*⁷⁰ som kom ungefär samtidigt som *Leaving Terrorism Behind*, analyseras insatserna mot ett antal olika radikala grupperingar från 70-talet och framåt. Rapporten har utarbetats av forskare vid ”Institute for Migration and Ethnic Studies” (IMES) som lyder under Amsterdams universitet. Genom att analysera och dra slutsatser om vilka faktorer som hämmat olika typer av extremistiska rörelser i Holland över tid och genom att titta på internationella avradikaliseringssatser syftar rapporten till att dra slutsatser om lämpliga förhållningssätt till, och insatser mot, våldsbejakande islamistisk extremism. I analysen försöker forskarna identifiera skillnader och likheter i karaktären hos islamistisk extremism i jämförelse med annan form av ideologiskt betingad extremism. Slutsatserna tas upp i det avslutande avsnittet om generella lärdomar gällande avhopparverksamhet.

⁶⁷ 2010-07-20: <http://www.quilliamfoundation.org/>

⁶⁸ 2010-08-05: Se exempelvis <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/politics/article5549138.ece> och <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/oct/23/quilliam-islamic-fundamentalists-terrorism>

⁶⁹ 2010-08-19: <http://www.activechangefoundation.org/>

⁷⁰ Froukje Demant, Marieke Slootman, Frank Buijs och Jean Tillie, *Decline and Disengagement – An Analysis of Processes of Deradicalisation*. (Amsterdam: IMES Report Series, 2008)

”Monitor Racisme and Extremisme” på universitetet i Leiden är ytterligare ett exempel på Hollands fokus på kunskapsuppbyggnad. Det är ett forskningsprojekt som startade i mitten av 90-talet på uppdrag av dåvarande holländska Ministry of the Interior and Kingdom Relations. Sedan 2001 utgör projektet ett samarbete med Anne Frank stiftelsen⁷¹ och universitetet i Leiden. Det var först 2005 som projektet fick sitt nuvarande namn, Monitor Racisme and Extremisme, dessförinnan hette det ”Monitoring Racism and the Extreme Right”. Som namnbytet indikerar har fokuset vidgats och innefattar nu även fler former av politisk extremism.⁷²

Inom ramen för projektet genomfördes 2009 en utvärdering av två avhopparverksamheter (i Winschoten och Eindhoven) med huvudsakligt fokus på personer i högerextremistiska grupperingar. Projektet i Eindhoven skulle också försöka nå ut till ”radikala muslimer”.⁷³ Projektet i Winschoten lyckades få 75 procent av de personer de mötte att lämna den extremistiska grupperingen medan projektet i Eindhoven havererade tidigt. Slutsatsen av utvärderingen var bland annat att den avhopparverksamhet som studerades var mest framgångsrik då den riktades mot personer utanför den absoluta kärnan i en högerextremistisk grupp. För att nå personer i den innersta kretsen av sådana politiskt extremistiska grupper krävdes mer intensivt stöd än vad de projekt som studerades hade erbjudit.⁷⁴

Nationell handlingsplan mot polarisering och radikalisering

År 2007 presenterade den holländska regeringen den fyraåriga handlingsplanen *Polarisation and Radicalisation – Action plan 2007-2011* (Actieplan Polarisatie en radicalisering – 2007-2011). Fokus ligger på att motverka radikalisering mot våldsbejakande högerextremism och islamistisk extremism som anses utgöra ett av de största hoten för samhället. Handlingsplanen uppges syfta till att:

- öka motståndskraften och stärka bandet till samhället hos individer och grupper som kan bedömas ligga i riskzonen för polarisering och radikalisering.
- öka kompetensen hos föräldrar och lokala aktörer som arbetar i nära samarbete med ungdomar, genom att skapa utbildningsprogram och stödteam med olika typer av experter.
- identifiera, avgränsa och bromsa polarisering och radikalisering på ett tidigt stadium.

För varje givet område listas ett antal aktiviteter där olika typer av aktörer, på olika nivåer i samhället behöver agera och inte minst samarbeta. Största delen av budgeten på totalt 28 miljoner euro går ut till den lokala nivån (kommunerna) då regeringen gjort bedömningen att radikalisering bäst motverkas lokalt.⁷⁵ Olika typer av skrivna ”guider” har både innan och efter att den nationella handlingsplanen utarbetades tagits fram för att stödja den lokala nivån i arbetet.⁷⁶

⁷¹ Anne Frank stiftelsen i Holland bildades 1957 med syfte att bevara Anne Franks hus. Numera driver de Anne Franks hus som museum och driver och stödjer olika typer av utbildningsinsatser och forskningsprojekt. Se exempelvis www.annefrank.org.

⁷² 2010-07-29: <http://www.monitorracisme.nl/content.asp?PID=324&LID=1>

⁷³ 2010-07-29: <http://www.monitorracisme.nl/content.asp?PID=322&LID=1>

⁷⁴ 2010-07-29: <http://www.monitorracisme.nl/content.asp?PID=322&LID=1>

⁷⁵ 2010-07-29:

http://www.government.nl/News/Press_releases_and_news_items/2007/August/Plan_to_combat_polarisation_and_radicalisation samt handlingsplanen som exempelvis finns på http://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/E9353925-A523-41C6-94F1-643EACF826CC/0/minbiz007_actieplanukv3.pdf

⁷⁶ Se exempelvis *Counterterrorism on a local level- A guide* (2007) och *Practical Guide to the Deradicalisation of Youngsters* (2009).

Det har varit svårt att få information eller hitta konkreta beskrivningar (åtminstone på engelska) av hur implementeringen av handlingsplanen gått. 2009 kom en lägesrapportering av arbetet med handlingsplanen som än så länge endast finns att ta del av på holländska.⁷⁷

Exempel på lokala holländska initiativ - Slotervaart

Slotervaart, ett mångkulturellt distrikt i Amsterdam, var tidigt under 2007 ute med att utarbeta en lokal handlingsplan⁷⁸ mot radikaliserings. En viktig del av Slotervaarts strategi är att satsa på kunskapshöjande, dialoginriktade insatser riktade mot muslimska ungdomar och föräldrar för att stärka den sociala sammanhållningen i samhället och på så sätt motverka radikaliserings. Samverkan och ”koalitioner” mellan olika typer av aktörer, civila och offentliga, är också en viktig ingrediens i handlingsplanen. I handlingsplanens bilaga 1⁷⁹ finns en detaljerad aktivitetsplan med Slotervaarts insatser. I början av 2008 kom en första lägesrapport av arbetet med handlingsplanen. Där beskrivs relativt ingående svårigheterna med att etablera en god och bred samverkan samt svårigheterna med att engagera alla parter som anledningen till att implementeringen försenats. Olika typer av analys- och utbildningsprojekt, främst inriktat på att stärka muslimska ungdomar och på att få en större inblick i deras upplevelser av det holländska samhället, har också initierats eller genomförts. Ett par föräldrautbildningar har anordnats med fokus på ”parenting as a cultural act”. Kontakter med skolor och ungdomsarbetare har också börjat komma igång likväl som samarbetet med några moskéer. Några av moskéerna har exempelvis anordnat möten mellan olika religiösa grupper i distriktet för att öka förståelsen dem emellan.⁸⁰ Den officiella sidan för Slotervaarts arbete är <http://www.slotervaart.amsterdam.nl/tegenradicalisering>. Där kan man läsa mer om distriktets olika insatser.

Anti-diskrimineringskontor i de Baarsjes

Exempel på andra lokala holländska initiativ finns också. I distriktet de Baarsjes i västra Amsterdam öppnades 2005 ett kontor för klagomål om diskriminering dit muslimer kunde vända sig. Idén härstammade från ett liknande Israeliskt exempel, Anti-Semitism Complaints Office of the Centre for Information and Documentation i Israel (CIDI). Kontoret i Baarsjes uppges ha öppnats i gengäld mot att några muslimska organisationer fick skriva på ett ”kontrakt med samhället” i vilket de bland annat lovade att informera distriktet när medlemmar i deras olika nätverk uppvisade radikaliserings tendenser. Kontoret var bland annat involverat i rättsprocesser mot anti-muslimska teckningar på Internet och ett fall gällande en kvinna som förbjöds att bära slöja på arbetsplatsen. År 2007 vidgade kontoret sin målgrupp till att även innefatta andra typer av diskrimineringsärenden (exakt hur brett fokuset blev är oklart), men 2009 lade kontoret ned då efterfrågan på deras tjänster uppgavs vara för dålig.⁸¹

Andra exempel på avhopparverksamhet och initiativ mot politisk extremism

Ytterligare en mängd initiativ och analyser inom radikaliserings- och avradikaliseringsområdet har identifierats under kartläggningsarbetet. Nedan följer några sådana exempel:

⁷⁷ 2008-08-04: <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2009/12/22/voortgangsrapportage-2009-definitief/voortgangsrapportage2009definitief.pdf>

⁷⁸ 2010-08-23:

<http://www.slotervaart.amsterdam.nl/aspx/download.aspx?file=/contents/pages/97375/slotervaartactionplancounteringradicalisation.doc>

⁷⁹ Ibid

⁸⁰ 2010-08-03:

<http://www.slotervaart.nl/aspx/download.aspx?file=/contents/pages/97375/slotervaartactionplancounteringradicalisation.doc>

⁸¹ 2010-08-03: <http://www.nieuwsuitamsterdam.nl/en/2009/04/district-closes-discrimination-complaints-office>

ReCoRa – slutsatser om utbildningsbehov hos ”frontpersonal” i deras antiradikaliseringsarbete

Under 2008 genomfördes ett EU-projekt med namnet ReCoRa – Recognizing Radicalization. Syftet med projektet var att undersöka utbildningsbehovet hos personer som arbetade i ”frontlinjen” mot våldsam (islamistisk) extremism. Undersökningen gjordes i sex kommuner i Holland, Storbritannien och Tyskland, som alla genomfört avradikaliseringsprojekt där personal på fältet haft en central roll. I undersökningen kunde man bland annat konstatera att det var nödvändigt att fältpersonal (såsom lärare, närpoliser, olika nyckelpersoner i muslimska organisationer och ungdomsarbetare) både hade en förståelse för själva radikaliseringsrisken likväl som för hur de i sitt agerande kunde motverka politisk extremism. En huvudsaklig slutsats bestod också i vikten av att fältpersonalen lyckades bygga förtroendefulla relationer och deras förmåga att agera och kommunicera på ett sätt som genomsyrades av en känsla av omtanke snarare än av informationsinsamling och ”utpekning” av radikaliserings tendenser. En annan fallgrupp som fältpersonalen skulle försöka undvika var att kommunicera på ett sätt som kunde uppfattas som att staten försöker pådyvla en ”önskvärd” form av islam.⁸²

Ny rapport om radikalisering och avradikalisering i fängelser

I juli i år gav the International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR) på King's College London ut rapporten *Prisons and Terrorism Radicalisation and Deradicalisation in 15 Countries*. Det är ett av de första försöken till en mer heltäckande analys av den roll fängelser kan spela gällande radikalisering och avradikalisering, med fokus på islamistisk extremism, av individer. Ett dussintal ledande experter har deltagit i forskningsarbetet där bland annat insatser och tendenser i länder som Algeriet, Egypten, Indonesien, Storbritannien och USA har analyserats. Av dessa är Storbritannien och USA exempel på länder utan regelrätta avradikaliseringsprogram men som däremot har upprättat särskilda strategier för hantering av personer som anklagats, eller dömts, för terrorism.

Syftet med arbetet var att identifiera framgångsfaktorer i olika typer av avradikaliseringsinsatser på fängelser. I slutsatserna lyftes vikten av att blanda olika typer av utbildningsinsatser (ideologiska och yrkesinriktade), styrkan i trovärdiga välinsatta samtalspartners samt fokus på internernas återanpassning till samhället, fram.⁸³

Tyskt nyetablerat Exit program för våldsbejakande extremistiska islamister

Tysklands Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV), som är en del av tysk underrättelsetjänst, har under sommaren 2010 inrättat ett program som ska stödja avhoppare från extremistiska, våldsbejakande islamistiska grupperingar. Programmet går under namnet ”Hatif” som betyder telefon på arabiska. En del i programmet består av en telefonlinje som öppnats för personer som vill lämna radikala, våldsbejakande islamistiska grupper och rådgivning på flera olika språk erbjuds. Detaljerna kring programmets helhet är fortfarande oklara.⁸⁴

Peter Neumann, expert på International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICRS) i London (och ansvarig för studien ovan om avhopparverksamhet i fängelser) har kommenterat programmet. Han menar att det är det första exemplet i Europa

⁸² 2010-08-06: <http://www.nuansa.nl/uploads/47/7b/477b575509dcd636d771f32a282d7777/recora-final-report-en.pdf>

⁸³ 2010-08-06: <http://icsr.info/publications/papers/1277699166PrisonsandTerrorismRadicalisationandDeradicalisationin15Countries.pdf>

⁸⁴ 2010-08-03: <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,702103,00.html>,
http://www.verfassungsschutz.de/en/en_infophone/ samt pressmeddelande från BfV från den 19 juli 2010,
http://www.verfassungsschutz.de/de/aktuell_thema/meldungen/.

på ett program som vänder sig till personer som inte nödvändigtvis ha blivit straffade för ett extremistiskt agerande.⁸⁵

Tysklands mobila rådgivningsteam emot högerextremism

Sedan 2001 har Tysklands "Mobile Beratung gegen Rechtsextremismus in Berlin" (Mobil rådgivning mot högerextremism i Berlin) (MBR) erbjudit behovsanpassad rådgivning och stöd till individer som vill ta aktivt avstånd från högerextremism, rasism och antisemitism. Projektet finansieras både genom regionala och statliga medel.^{86 87}

När en ny koalitionsregering skulle bildas 2009 fanns ett förslag på att vidga MBR:s verksamhet till att innefatta och bekämpa extremism i andra miljöer än de högerextremistiska. Inför "hotet" att ombilda MBR:s verksamhet skrev tio experter (till exempel professorer) en artikel i vilken de starkt kritiserade utökningen av programmet. Deras huvudsakliga kritik låg i att all typ av politisk extremism på så sätt skulle dras över en och samma kam. De ansåg inte att det fanns lika tydligt fastslagna behov av stöd till avhoppare inom andra extremistiska grupperingar, som inom högerextremismen. I artikeln varnade de också för att en sådan typ av utvidgning av MBR:s verksamhet skulle nedvärdera och förminska problemet med högerextremism.⁸⁸

Sammanfattning av den internationella utblicken

Sammanfattningsvis kan man konstatera att de internationella exemplen gällande insatser mot politisk våldsbejakande extremism i begränsad omfattning fokuserat på stöd till avhoppare. Regelrätta exempel på stöd till avhoppare har främst gått att finna då det gäller högerextremistiska grupperingar, men även dessa tycks många gånger innehålla en preventiv del. Verksamhet med specifikt fokus på att stödja personer att lämna våldsbejakande islamistiskt extremistiska grupperingar har varit ovanliga. När det gäller vänsterautonoma grupper har ingen sådan avhopparverksamhet identifierats i något av de studerade länderna.

De studerade ländernas övergripande strategier mot vad de valt att kalla politisk våldsbejakande extremism, terrorism, radikalisering, polarisering etcetera innehåller utöver de hårdare, mer repressiva insatserna, i huvudsak insatsförslag och verksamheter med ett preventivt fokus. Både Danmark, Holland och Storbritannien har under senare år riktat in sig på förebyggande insatser specifikt mot våldsbejakande islamistisk extremism. Många insatser har inriktat sig på att försöka skapa forum för förbättrad dialog, ömsesidig förståelse för olika religioner och religiösa uttrycksformer samt stärkt social sammanhållning i samhället.

Kritiken mot vissa insatser har också pekat på svårigheterna med att hitta bra angreppssätt och ett hållbart klimat för insatser mot politisk extremism.

⁸⁵ 2010-08-06: http://www.straitstimes.com/BreakingNews/World/Story/STIStory_555603.html

⁸⁶ Finansiering genom federala programmet "kompetent für Demokratie – Beratungsnetze gegen Rechtsextremismus" (Kompetens för demokrati – Nätverk för rådgivning mot högerextremism), "das Landesprogramm gegen Rechtsextremismus, Fremdenfeindlichkeit und Antisemitismus" (Det nationella programmet mot extremism, främlingsfientlighet och anti-Semitism) och genom des Beauftragten für Integration und Migration des Berliner Senats (kommissionären för integration och migration under senaten i Berlin).

⁸⁷ 2010-08-03: <http://www.mbr-berlin.de/> och intervju med Anna-Lena Lodenius, 28 april.

⁸⁸ 2010-07-03: <http://www.netz-gegen-nazis.de/artikel/10-professoren-meinen-das-neue-extremismus-bekaempfungsprogramm-rechtsextremismus-9822>

GENERELLA LÄRDOMAR OCH SLUTSATSER

Vilka är då de generella lärdomarna och slutsatserna gällande insatser syftande till att stödja personer att lämna våldsfrämjande politiskt extremistiska grupperingar?

Till att börja med så är området, som tidigare nämnts, ungt och relativt outforskat. I de analyser och utvärderingar som finns att tillgå poängterar så gott som alla författare att de slutsatser som de drar är preliminära, eller bygger på ett begränsat underlag och därför bör tolkas med viss försiktighet.

En annan övergripande slutsats är att området är mycket komplext och olika insatserns effekter i hög grad kontextberoende. Bjørge och Horgan skriver exempelvis i inledningen till *Leaving Terrorism Behind*: ”Although a further objective of this volume is to achieve a sense of the lessons learned from past experiences, caution will surround any effort to over-generalize from individual cases”.⁸⁹ Samtidigt betonar de att även fast olika extremistiska gruppers religiösa och politiska mål skiljer sig åt så är i huvudsak de sociala och psykologiska processerna förenade med att lämna en politiskt extremistisk gruppering bakom sig jämförbara.⁹⁰

Trots att olika länders konkreta insatser mot politisk extremism och radikaliserings fortfarande kännetecknas av en relativt hög grad av experimenterande och sökande efter hållbara, effektiva lösningar har några övergripande framgångsfaktorer och slutsatser gällande avhopparverksamhet identifierats. Några av dessa slutsatser är:⁹¹

- En central framgångsfaktor när det gäller att stödja personer som lämnat grupper som främjat hot och våld för att uppnå politiska mål är att stödja avhopparen med att skapa en ny social ”vardag”. Det kan exempelvis handla om att hjälpa till att hitta en ny bostad, utbildning, jobb eller praktik, nya fritidsaktiviteter och nya vänner.⁹²
- Ju mer stigmatiserad en politisk extremistisk grupp är i samhället, desto svårare är det för före detta gängmedlemmar att återintegreras i samhället vid ett avhopp.⁹³
- Situationer då en person är fysiskt separerad från sin grupp, såsom i ett fängelse eller under en sjukhusvistelse, kan utgöra en bra möjlighet att motivera personen i fråga att lämna sin grupp.⁹⁴
- Brukare, det vill säga personer med egna erfarenheter från den aktuella politiskt extremistiska grupperingen kan vara en kraftfull del av en avhopparverksamhets framgång.
- Personer med egna erfarenheter, ingående förståelse för kontexten och hög trovärdighet är av särskild betydelse i initiativ mot våldsbejakande islamistisk extremism och radikalisering.⁹⁵

⁸⁹ Bjørge och Horgan, sid. 2.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Hänvisningarna efter vissa stycken refererar enbart till exempel på källor där slutsatsen konstaterats. Följande punkter ingår i sammanfattningarna av många av de rapporter och analyser som ingått i kartläggningen.

⁹² Se exempelvis Gruunenberg och van Doonselar, *Deradicalisation: Lessons from Germany, Options for the Netherlands?* (<http://www.annefrank.org/upload/Downloads/Mon7-UK-Ch8.pdf>) sid. 11. Bjørge och Horgan, sid. 150.

⁹³ Bjørge och Horgan, sid. 7.

⁹⁴ Ibid.

- Möjligheterna att inom ramen för en avhopparverksamhet erbjuda säkerhetslösningar kan vara avgörande för dess möjlighet att stödja avhoppare från grupper där det finns en hotbild mot före detta medlemmar. Detta är främst relevant för program riktade mot personer i den innersta kretsen av extremistiska rörelser.
- Fokus på den ideologiska dimensionen är av större betydelse i insatser mot våldsbejakande extremistisk islamism än insatser mot högerextremism.⁹⁶
- Involvering av föräldrar och andra familjemedlemmar i avhopparverksamhetens arbete är generellt sett en framgångsfaktor och kan vara extra kraftfullt i samhällen där familjen och särskilt äldre familjemedlemmar har hög status och auktoritet.⁹⁷
- Det finns olika för- och nackdelar med att bedriva avhopparverksamhet i offentlig (GO), och privat regi (NGO). Fördelarna med en offentlig aktör är exempelvis bättre ekonomiska resurser och större möjligheter att förhandla fram olika möjligheter till ”amnesti” för avhopparen. Offentliga aktörer har också större möjligheter än civila att följa upp avhopparna och påvisa transparenta resultat av sin verksamhet. En civil aktörs största styrka ligger i dess neutralitet. Till skillnad från en offentlig aktör som kan upplevas som ”fienden”, kan en civil aktör agera mer fristående och därmed ligga närmare till hands för en avhoppare att vända sig till.⁹⁸

Bjørge och Horgan poängterar att fortsatt forskning om stöd till avhoppare kan ha flera syften. Det uppenbara målet är att skapa bättre verksamheter och insatser för att hjälpa personer som vill lämna eller har lämnat grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål bakom sig. Ett annat mål är att genom en ökad förståelse för avradikaliseringsprocessen bli bättre på att motverka radikaliseringsprocessen, det vill säga preventiva insatser.

⁹⁵ Demant, Sloodman, Buijs och Tillie, sid. 185.

⁹⁶ Gruunenberg och van Doonselar, sid. 10 och Demant, Sloodman, Buijs och Tillie, sid. 185.

⁹⁷ Bjørge och Horgan, sid. 251.

⁹⁸ Bjørge och Horgan, sid. 252.

En avslutande slutsats rör avhopparverksamhetens roll i ett mer övergripande arbete med att motverka förekomst och uttryck av politisk extremism. Bjørge avser att komma ut med en analys av olika strategier för att förebygga terrorism under hösten 2010. Där sätter han in avhopparverksamhet som en av åtta olika metoder att förhindra terrorism och försöker också påvisa vikten av att analysera vilka insatser som är bäst lämpade för olika målgrupper och syften. Avhopparverksamhet sätts i sammanhanget in som en långsiktig, ”mjuk”, åtgärd i insatser mot uttryck av politisk extremism. Bjørge betonar också utmaningen i att få repressiva (hårda) insatser att inte motverka de mjukare typerna av insatser såsom avhopparverksamhet och initiativ för stärkt social sammanhållning.⁹⁹ Följande citat får åskådliggöra den avslutande slutsatsen gällande avhopparverksamheter.

At no point we attempt to promote individual and collective disengagement from terrorism as a “silver-bullet” in counter-terrorism. Whatever current or future incarnations of disengagement may look like in terms of expression at a programme level, it should only ever be seen as one element within a comprehensive policy in combating terrorism.¹⁰⁰

⁹⁹ Intervju med Tore Bjørge

¹⁰⁰ Bjørge och Horgan, sid. 246.

BEHOV AV AVHOPPARVERKSAMHET I SVERIGE

Då få avhopparverksamheter har kunnat identifieras i Sverige, har kartläggningsarbetet i högre grad fokuserat på att försöka klargöra hur landets behov av avhopparverksamhet ser ut. Frågor gällande behov har ställts både i enkätundersökningen och under intervjuer och samtal.

En tydlig slutsats är att frågan om det finns behov av avhopparverksamhet i Sverige väcker många reaktioner och tankar men ger svar som underbyggs av få indikatorer. Bristen på underlag och indikatorer har gjort det svårt att dra några säkra slutsatser gällande behovet av avhopparverksamhet.

Resultat från enkätundersökningen avseende behov av avhopparverksamhet

I enkätundersökningen ställdes frågan om det i Sverige finns behov av verksamheter som stödjer unga personer (13-25 år) som har lämnat eller vill lämna grupper som främjar våld och hot för att uppnå politiska mål?

Av både Brå-representanterna och polismyndigheterna svarade omkring tre fjärdedelar (82 av 116 respektive 18 av 25). Bland Brå-representanterna vad det tio stycken som inte svarade på frågan och bland polismyndigheternas svar en respondent, med motiveringen att han eller hon inte kommit i kontakt med denna typ av problem.

De som svarade ja på frågan om behov ombads också att närmare beskriva hur de upplever att behovet ser ut med stöd av fyra underfrågor. Cirka 60 procent av Brå-representanterna har valt att kommentera eller vidareutveckla sitt jakande svar. Samtliga respondenter från polismyndigheterna har kommenterat sitt ”ja”.

De flesta av Brå-representanterna svarar eller kommenterar frågan i ganska allmänna termer som egentligen inte underbygger svaret. Någon Brå-representant menar att behovet knappast är påtagligt på kommunnivå och att om en verksamhet ska inrättas bör det göras på länsnivå. Ett par respondenter menar att det finns ett behov av mer förbyggande insatser riktade mot ungdomar som kan tendera att lockas till extremistiska grupperingar. Några anger att de saknar kunskap för att egentligen understödja sitt svar.

På frågan om vilka indikatorer som pekar på att det finns ett behov av avhopparverksamhet hänvisar några stycken (cirka 3-4) Brå-representanter till de erfarenheter som avhoppare delat med sig av i media gällande utmaningarna med att lämna en sluten gruppering. Några fler respondenter hänvisar till mer övergripande och ”allmänt kända” svårigheter gällande identitet, gruppsyck och social tillhörighet som man behöver stöd i att hantera om man lämnar en sluten gemenskap.

Delfrågorna gällande vilka ungdomar som kan behöva stöd att hoppa av samt omfattningen av behovet, har i minst utsträckning besvarats av Brå-representanterna. Många av svaren gällande vilka ungdomar avhopparverksamheten ska rikta sig mot är sammanfattningsvis av karaktären ”ungdomar som hoppar av behöver stöd” och går inte närmare in på vilka typer av grupperingar som dessa ungdomar kan tänkas lämna. Flera av Brå-representanterna menar att det rör sig om ungdomar som är osäkra, identitetssökande och har dåligt självförtroende.

Ett tiotal av Brå-respondenterna har närmare exemplifierat från vilka typer av extrema grupperingar som unga avhoppare kan behöva stöd. Högerextremistiska grupper, främlingsfientliga grupper och kriminella gäng (exempelvis MC-gäng) är de typer av grupper

som främst angetts. Ett par respondenter har även nämnt den vänsterautonoma miljön. Någon nämner också religiösa sekter. De få som kommenterat behovets omfattning har främst nämnt att problemet inte är påtagligt i den egna kommunen.

På den avslutande frågan gällande vilken typ av stöd eller verksamhet som det finns behov av har Brå-respondenterna i huvudsak ett relativt lokalt perspektiv. De har främst nämnt vilka typer av personer som bäst kan stödja en avhoppare och exempelvis angett ”vuxna”, personer som är väl förtrogen med problematiken eller ungdomskultur och personer som arbetar nära ungdomar. En majoritet av de som har besvarat frågan mer utförligt menar att det förutsätts en god samverkan mellan exempelvis skola, föreningsliv, polis och socialtjänst. Några av de mer utvecklade svaren handlar också om vad unga personer som lämnar extremistiska grupper kan behöva stöd med, till exempel att byta socialt umgänge, hitta lämplig sysselsättning och bryta ett missbruk.

Respondenterna hos polismyndigheterna har alltså i högre omfattning än de lokala Brå-representanterna kommenterat sina svar. Bland polismyndigheternas respondenter hänvisar en större andel än Brå:s respondenter till egna erfarenheter av kontakter med (potentiella) avhoppare exempelvis under brottsundersökningar. De hänvisar också till ett behov uttryckt av närstående till personer i politiskt extremistiska rörelser och ger exempel på varför (hotbild, förtal, grupptryck) det kan vara svårt att bryta med en extremistisk grupp och argumenterar på så sätt för behovet av en avhopparverksamhet. Både avseende indikatorer och omfattning menar flera polismyndigheter att det saknas statistik och data för att kunna ge mer exakta svar.

Få har mer exakt angett vilka ungdomar som är i behov av avhopparverksamhet. Polismyndigheterna har dock i något högre utsträckning än Brå-representanterna angett både högerextremistiska och vänsterautonoma grupper som sådana som ungdomar kan behöva stöd att lämna.

På delfrågan rörande vilken typ av stöd dessa avhoppare främst behöver, pekar flera av polismyndigheterna på behovet av någon typ av socialt skyddsnät och stöd i att skapa en ny identitet. Det beskrivs i termer av stöd att hitta tillbaka till sin familj, finna nya vänner och skapa mer ”normala” levnadsformer utan exempelvis missbruk och våld. Ett par nämner att avhoppare bäst stöds av personer med egna erfarenheter av att lämna en extremistisk gruppering. Någon nämner behovet av mer preventiva insatser, exempelvis i skolor, medan någon myndighet menar att verksamheten bör drivas av en offentlig aktör för att säkerställa en god uppföljning.

Resultat från övrig informationsinsamling om behov av avhopparverksamhet

När det gäller avhoppare från högerextremistiska grupper har behovet av sådan verksamhet analyserats i utvärderingen av Exit och i Ungdomsstyrelsens delrapportering till departementet. Slutsatsen är att sådan verksamhet behövs och är efterfrågad men att vissa frågor rörande formerna för sådan verksamhet kan behöva ses över. Kartläggningen har i princip bara kunnat bekräfta att det upplevs finnas ett behov av och ett allmänt stöd till avhopparverksamhet från högerextremistiska rörelser. Behovet har styrkts både genom enkätundersökningen och genom intervjuer och samtal.

Behovsbilden när det gäller stöd till avhoppare från andra extremistiska miljöer har varit svårare att slå fast. Kartläggningen utgår ifrån ett nolläge där det saknas exempel på initiativ och verksamheter som prövat att erbjuda stöd till avhoppare från andra grupperingar och därigenom ”testat” behovet. Kartläggningens slutsatser gällande behov av stöd till avhoppare

från andra (än högerextremistiska miljöer) som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål har därför i hög utsträckning fått utgå från bedömningar gjorda av experter och andra personer som kontaktats i arbetet.

På frågan om det behövs stöd till avhoppare från vänsterautonoma grupperingar är det generella svaret från intervjupersoner ”nej”. Den främsta motiveringen handlar om att ett avhopp från en vänsterautonom gruppering inte medför samma hotbild som ett avhopp från en högerextremistisk rörelse. Att vara medlem i en vänsterautonom grupp upplevs inte heller vara lika stigmatiserande som att ingå i en högerextremistisk gruppering vilket i sig kan innebära att avhopparen möts av ett, relativt sett, ”välkomnande” mottagande från övriga samhället vid avhopp. Under kartläggningsarbetet har det dock framkommit exempel på respondenter i utredningen som har kommit i kontakt med personer som efterfrågat stöd att lämna en vänsterautonom gruppering.¹⁰¹ Möjligen ser dock behovet av stöd annorlunda ut för avhoppare från sådana grupper. Både Bjørgo och Örell är inne på att sådana personer främst kan behöva ett personligt och socialt stöd. Det kan exempelvis handla om samtalsstöd för att bearbeta sina erfarenheter eller att hantera ett drogmissbruk. Det sociala stödet i att återupprätta sociala band utanför den slutna grupperingen som personen har befunnit sig i kan också behövas. Eventuellt är inte behovet av stöd gällande säkert boende eller hjälp att hitta arbete lika stort som för avhoppare från högerextremistiska grupper.

Svaren på frågan gällande om det finns behov av stöd till avhoppare från våldsbejakande islamistiska grupperingar har varit svårast att sammanfatta. Grundläggande frågor och diskussioner som uppkommer handlar exempelvis om förekomsten av radikalisering och förekomsten av våldsbejakande islamistiska grupper från vilka avhoppare i så fall skulle behöva stöd.¹⁰² Vad ”avhopp” innebär när det gäller radikal islamism har också kommit på tal. Att tala om avhopparverksamhet från islamistiska grupper som främjar hot eller våld för att uppnå politiska mål kan uppfattas provocerande och som ett försök att stödja avhopp från islam. Flera diskussioner och synpunkter har också handlat om svensk integrationspolitik i allmänhet.

Ska de intryck som getts gällande våldsbejakande islamism sammanfattas, skulle de behov som framkommit i kartläggningen i liten utsträckning sägas handla om stöd till avhoppare. Behovet beskrivs snarare i termer av mer preventiva, dialog- och utbildningsbaserade insatser som ska främja integration och motverka radikalisering. En annan slutsats är att det behövs mer kunskap om hur lämpliga insatser mot ökad polarisering och för en stärkt social sammanhållning, ska se ut.

Sammantaget har kartläggningen, med undantag för högerextremism, inte med hjälp av data eller befintlig verksamhet (såsom Exit) kunnat identifiera ett behov av stöd till avhoppare från våldsbejakande vänsterautonoma eller islamistiska grupperingar som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Inte heller enkätundersökningen, intervjuer och samtal har pekat på ett tydligt behov av avhopparverksamhet riktat mot individer i just sådana grupper. Många respondenter i undersökningen efterfrågar dock en bredare samverkan och en högre

¹⁰¹ Nämnas exempelvis av Robert Örell och Magnus Sandelin.

¹⁰² När det gäller frågan om förekomst av våldsbejakande islamistiska extremismen i Sverige ska det nämnas att Säkerhetspolisen har i uppdrag att sammanställa en rapport som innehåller en beskrivning av: den våldsbejakande islamistiska extremismen i Sverige, de radikaliseringsprocesser som kan urskiljas i våldsbejakande islamistiska miljöer i Sverige och de verktyg och strategier som kan användas för att motverka radikalisering. Deras uppdrag ska rapporteras i december 2010.

grad av preventivt arbete riktat mot unga personer som kan riskera att dras till olika typer av extremistiska grupperingar.

ROLLER OCH ANSVAR FÖR AVHOPPARVERKSAMHET

Resultaten från enkätundersökningen är relativt vaga när det gäller frågan om vilka aktörer som är bäst lämpade att stödja avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål. Civila aktörer upplevs, av respondenterna, möjligen något bättre lämpade att driva sådan verksamhet än offentliga aktörerna som kriminalvård, socialtjänst och polis. Själva symbolvärdet med att det inte är en offentlig aktör betonas exempelvis. Flera menar att steget att vända sig till en civil aktör är mindre än steget att vända sig till offentlig då staten uppfattas som fienden i många politiskt extremistiska grupper. Ytterligare aktörer som nämns eller preciseras är Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, skola, politiska ungdomsförbund, trossamfund och domstol.

Behovet av samverkan påpekas av många respondenter i enkätundersökningen och framhålls också i samtal och intervjuer. Både i enkätundersökningen och i samtal och intervjuer betonas också vikten av att de som arbetar närmast med att stödja avhopparen måste ha personliga egenskaper, kompetens och förmåga till att skapa förtroende hos personen de möter. Fler nämner också att personer med egen erfarenhet av att lämna en extremistisk gruppering kan vara en viktig anledning till varför en potentiell avhoppare väljer att vända sig till en sådan person, eller den organisation han eller hon arbetar med, för stöd att hoppa av.

Resultatet från behovsanalysen och också från kartläggningens övriga delar sammanfattas och analyseras i följande avslutande kapitel. Där kopplas också resultaten ihop med internationella erfarenheter och forskningsresultat inom området.

SAMMANFATTANDE SLUTSATSER

Politisk extremism, terrorism, radikalisering, polarisering, avradikalisering och avhopparverksamhet – alla dessa begrepp har både i svensk och internationell diskurs visat sig innebära en mängd olika tolkningar, ställningstaganden, strategier och insatser. I denna kartläggning, med fokus på att undersöka förekomst och behov av verksamheter som stödjer avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål, har en mängd angränsande frågeställningar framkommit: Var går gränsen mellan preventiva och reaktiva insatser mot politisk extremism? Vad innebär radikalisering och vad kännetecknar olika radikaliseringstendenser? Vad är skillnaderna och likheterna mellan grupper som *med* respektive *utan* politiska mål, främjar hot och våld?

Denna kartläggning har inte kunnat följa upp alla de stickspår och nya vägar som öppnats upp under arbetet gång. I slutrapporten har dock ett försök gjorts att inte strikt avvisa frågor som inte direkt handlat om just avhopparverksamhet utan istället ta med inspel, områden och slutsatser som angränsar till undersökningens huvudsakliga frågeställningar. Förhoppningen är att det ska bidra till vidgade perspektiv som kan vara av nytta i Ungdomsstyrelsens fortsatta uppdrag.

En utmaning i arbetet har varit bristen på empiri och data inom området. Resultaten i denna undersökning bygger i mycket hög utsträckning på svaren från alla de respondenter som kontaktats i utredningen, och på befintliga nationella analyser och utvärderingar. För att bredda kartläggningen har därför en utblick mot internationella exempel och internationell forskning gjorts. En viktig fråga som ännu inte kommenterats är hur resultaten gällande förekomst och behov av avhopparverksamhet i Sverige förhåller sig till internationella erfarenheter inom området.

Är resultaten för Sverige unika?

Gällande förekomst har som tidigare omnämnts, *en* regelrätt avhopparverksamhet med fokus på att stödja personer som lämnar högerextremistiska grupperingar, kunnat identifieras i Sverige (Exit). Verksamheter som huvudsakligen inriktar sig på att stödja avhoppare från andra typer av politiskt extremistiska grupper finns inte i Sverige. I den internationella utblicken är bilden snarlik. Både i länder som Holland, Danmark, Tyskland och Storbritannien finns det, eller har det funnits, verksamheter med ett liknande fokus som Exit. Däremot måste man röra sig från norra Europa för att hitta exempel på regelrätt avhopparverksamhet för annan typ av politisk extremism. När det gäller program riktade mot vänsterautonoma grupperingar får man exempelvis söka sig till länder i Sydamerika för att i nutid hitta sådana verksamheter. Där finns exempel på stora statliga program som försöker stödja avhopp från stora vänsterautonoma organisationer. I de länder som har undersökts, saknas också exempel på verksamhet som stödjer avhoppare från våldsbejakande extremistisk islamism, möjligen med undantag för det program som nyligen initierats i Tyskland. Initiativ i fängelser har inslag av avhopparverksamhet men erbjuder knappast det helhetsstöd, som till exempel boende, sociala nätverk och arbete, som behövs för att hjälpa en avhoppare till ett alternativ liv.

Gällande behov av avhopparverksamhet finns också likheter mellan den svenska kontexten och internationella resultat. Inom högerextremismen finns i många länder ett erkänt behov av stöd till avhoppare. Frågan handlar många gånger inte *om* behovet av sådan verksamhet finns utan *hur* man ska organisera en sådan verksamhet för att bäst möta efterfrågan. Behovet av stöd till avhoppare från den vänsterautonoma miljön får bedömas vara litet, åtminstone i länder liknande Sverige. Antagandet får visst stöd i forskning som visar att ett avhopp från en

grupp som i mindre utsträckning är stigmatiserad, är enklare än avhopp från grupper som samhället kollektivt tagit ett betydande ställningstagande emot (exempelvis högerextremistiska grupper). När det gäller våldsbejakande islamistisk extremism får det svenska resultatet, där ett preventivt fokus förespråkas, stöd i internationellt agerande. Den internationella utblicken ger i huvudsak exempel på förebyggande insatser syftande till att minska polariseringen och stärka den sociala sammanhållningen i samhället genom dialog, samverkan, utbildning och tidiga insatser mot radikaliserings. Däremot så kan problemet med våldsbejakande extremistisk islamism bedömas olika stort i Sverige och i de studerade länderna. Här får SÄPO:s kommande utredning bidra till större klarhet i frågan.

Utmaningen med att göra korrekta behovsanalyser och att därifrån hitta rätt i val av insatser, är också något som den internationella utblicken visat på.

De huvudsakliga slutsatserna – en sammanfattning

Sammanfattningsvis har följande slutsatser kunnat dras under arbetet med kartläggningen:

- I Sverige är verksamhet som fokuserar på att ge stöd till personer som vill lämna, eller har lämnat, politiskt extremistiska grupper ovanlig. **Exit är den enda identifierade verksamheten i Sverige med ett uttalat fokus att stödja avhoppare från grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.**
- **I Sverige och andra närliggande länder är avhopparverksamhet främst inriktad mot avhoppare från högerextremistiska grupper.** Det saknas i hög utsträckning erfarenheter och exempel på verksamheter med fokus att stödja avhoppare från andra politiskt extremistiska organisationer.
- Flera **exempel på lokala insatser riktade mot ungdomar i ”riskzonen” för att dras med i olika typer av destruktiva grupper har framkommit** i kartläggningen. På kommunnivå är inte den politiska dimensionen avgörande i olika typer av insatser (främst preventiva) mot olika typer av kriminellt agerande. Flera kommuner anger att de driver eller tänker initiera verksamhet som syftar till att motverka organiserad brottslighet och nyrekrytering till kriminella gäng, snarare än verksamhet som motverkar politisk extremism.
- **Lärdomar från annan verksamhet som stödjer ungdomar att lämna olika typer av destruktiva situationer, grupper eller miljöer kan vara av nytta för verksamheter som stödjer avhoppare från politiskt extremistiska grupper.** Forskning pekar på att de sociala och psykologiska aspekterna av att lämna en sluten gruppering ofta är desamma oavsett gruppens ideologi.
- I Sverige **finns ett behov av stöd till avhoppare från högerextremistiska grupper** men däremot **inget påvisat behov av stöd till avhoppare från våldsbejakande vänsterautonoma eller extremistiskt islamistiska grupperingar.** Ser man på förekomsten av avhopparverksamhet internationellt sett, tycks liknande behovsanalyser ha gjorts i flera närliggande länder.
- Behovet av **att fokusera på förebyggande insatser istället för avhopparverksamhet betonas särskilt när det gäller insatser mot våldsbejakande extremistisk islamism.** Andra länder har i huvudsak inriktat sig på just preventiva insatser i den ”mjuka” delen av sitt arbete mot politisk extremism i allmänhet och islamistisk extremism i synnerhet.

- Förmåga att **skapa legitimitet och förtroendefulla relationer är en avgörande faktor** i alla typer av insatser mot politisk extremism. Personer med egna erfarenheter av en extremistisk organisation eller personer inom den egna religionen, kan vara särskilt framgångsrika i att skapa sådana förtroendefulla relationer till avhoppare.
- **Civila aktörer är väl lämpade för att bedriva avhopparverksamhet, men samverkan med offentliga aktörer är nödvändig** för att avhoppare ska kunna stödjas på ett så heltäckande sätt som möjligt. Föräldrar och vänner kan också vara viktiga för en persons motivation och drivkraft att lämna en extremistisk gruppering.
- **Avhopparverksamhet kan sällan ensam påverka förekomsten av politisk extremism**, men kan i kombination med andra typer av kortsiktiga och långsiktiga insatser minska förekomsten av grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.

KÄLLOR OCH REFERENSER

Skriftliga källor Bjørge, Tore och Horgan, John (red), 2009: *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*, Routledge, New York.

Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen, 2009: *Våldsam politisk extremism – Antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten* (BRÅ-rapport 2009:15), Edita Norstedts, Västerås.

Counterterrorism on a local level- A guide, 2007.

http://english.nctb.nl/Information_for/local_authorities/

Counter-Terrorism from Within – Assessing Saudi Arabia's Religious Rehabilitation and Disengagement Programme (RUSI December 2008 Volume)

Dahmström, Karin, 2000: *Från datainsamling till rapport – att göra en statistisk undersökning. Tredje upplagan*, Studentlitteratur, Lund.

Demant, Froujke, Slootman, Marieke, Buijs, Frank och Tillie, Jean, 2008: *Decline and Disengagement – An Analysis of Processes of Deradicalisation*. Amsterdam: IMES Report Series.

Engelsk sammanfattning av projektet *Afradikalisering – målrettet intervention* (ref. nr. 2008 4050-1076, danska Integrationsministeriet)

Föräldragruppen i Klippan och Rädda Barnen, 2001: *En liten skrift om att möta rasism och nazism hos ungdomar*.

Gruunenburg, Sara och van Donselaar, Jaap: *Deradicalisation: Lessons from Germany, Options for the Netherlands?* (<http://www.annefrank.org/upload/Downloads/Mon7-UK-Ch8.pdf>)

Practical Guide to the Deradicalisation of Youngsters, 2009.

<http://www.forum.nl/Portals/0/pdf/Practical%20Guide%20Deradicalisation.pdf>

Projektbeskrivning om danska EXIT-initiativet riktat mot våldsamma gäng från polisen på Syd- och Sønderjylland från 3 april 2010 samt mailkorrespondens med Hans Roost, projektledare.

Regeringsbeslut IJ2009/2331/DEM, 2009-12-17: *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att undersöka verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål.*

Regeringsbeslut IJ2009/2136/DEM, 2009-11-26: *Medel till Sveriges Kommuner och Landsting för att åskådliggöra exempel på hur extremism i lokalsamhället motverkas och bemöts.*

Regeringsbeslut IJ2010/262/DEM, 2010-02-11: *Uppdrag till Säkerhetspolisen att sammanställa en rapport om våldsbejakande islamistisk extremism*

Stora engelska ordboken, 1989: Norstedts, Solna.

Ungdomsstyrelsen, *Kartläggning av genomförd och pågående avhopparverksamhet – förslag på inriktning*, februari 2010.

Ungdomsstyrelsens uppdragsrapportering *Utvärdering av Exit Fryshuset avhopparverksamhet - Delrapport kring insatser för unga som vill lämna grupper som använder våld och hot för att nå politiska mål*, maj 2010.

Muntliga källor Alexandersson, Lars, Brottsförebyggande rådet. Telefonsamtal den 28 april 2010.

Ardell, Lise-Lott, Leanlink i Linköpings kommun. Telefonsamtal den 27 maj 2010.

Bjørge, Tore, Polishögskolan Norge. Intervju den 18 maj 2010.

Carlbom, Aje, Expertgruppen. Intervju den 23 april 2010.

dos Santos Josefine, Försvarshögskolan. Telefonsamtal den 12 april 2010.

Gardell, Mattias, Expertgruppen. Intervju den 29 mars 2010.

Gunnmo, Gunno, Expertgruppen. Intervju den 19 mars 2010.

Kelemen Niklas, tidigare på Rädda Barnen. Telefonsamtal den 19 april 2010.

Korsell Lars, Brottsförebyggande rådet. Telefonsamtal den 29 mars 2010.

Kvick, Gert, Jönköpingskommun. Telefonsamtal den 21 maj 2010.

Lappalainen, Noomi, Hjälpkällan. Telefonsamtal den 5 maj 2010.

Larsson, Annika och Karlsson, Håkan, Stockholm stad. Telefonsamtal den 31 maj 2010.

Lind, Sara, SKL. Telefonsamtal den 24 mars 2010.

Lodenus, Anna-Lena, skribent och författare. Intervju den 28 april 2010.

Martelius Malin, Malmö stad. Telefonsamtal den 25 maj 2010.

Mattsson, Anna och Puhakka, Olavi, Precens Stockholm stad. Telefonsamtal den 28 maj 2010.

Olsson, Johan, SÄPO Telefonsamtal den 7 april 2010.

Oskarsson, Mikael, Kunskapscentrum mot organiserad brottslighet, Göteborg stad. Telefonsamtal den 3 augusti 2010.

Ranstorp, Magnus, Expertgruppen. Intervju den 13 april 2010.

Rask, Per-Olov, Västerås kommun. Telefonsamtal den 21 maj 2010.

Sandelin, Magnus, författare. Telefonsamtal den 21 maj 2010.

Wahlgren, Greger, Brottsförebyggande Centrum i Värmland. Telefonsamtal den 10 maj 2010.

Örell, Robert, Exit. Intervju den 25 maj 2010.

Samt samtal med några företrädare för ideella intresseorganisationer och viss mailkorrespondens gällande internationella erfarenheter och exempel.

Elektroniska källor:

2010-04-20: http://www.bra.se/extra/news/?module_instance=7&id=397
2010-04-29: <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article6394278.ab>
2010-05-05: www.hjalpkallan.se
2010-05-05: <http://www.fri-sverige.se/index.shtml>
2010-05-10: <http://www.fryshuset.se/fryshuset/exit.aspx>.
2010-05-10: http://www.bra.se/extra/news/?module_instance=7&id=281
2010-05-25: <http://livsstilshuset.org/kontakta.html>,
http://www.kris.a.se/pdf/vagen_ut/VU_2009_NR3.pdf och
http://www.kris.a.se/pdf/vagen_ut/VU_1001.pdf
2010-05-27: <http://www.bfciv.se/>
2010-05-27: <http://www.sydsvenskan.se/sverige/article141994/Kunskap-ar-extremismens-motkraft.html>
2010-05-27: <http://www.fryshuset.se/fryshuset/passus.aspx>
2010-05-28: <http://www.sqip.se/>, <http://www.sqip.se/partners.html>,
<http://www.sqip.se/index.html>
2010-05-28: <http://www.fryshuset.se/elektra/> och
http://www.fryshuset.se/elektra/elektra/sharaf_hjaltar.aspx
2010-05-28: <http://www.pelafadime.se/>
2010-05-28:
<http://www.sakerhetspolisen.se/omsakerhetspolisen/radikaliseringochavradikalisering.4.5bf42a901201f330faf80002008.html>
2010-05-30: <http://vlt.se/nyheter/vasteras/1.844154-laget-lugnt-under-demonstrationen>
2010-07-03: <http://www.netz-gegen-nazis.de/artikel/10-professoren-meinen-das-neue-extremismus-bekaempfungsprogramm-rechtsextremismus-9822>
2010-08-05: <http://www.guardian.co.uk/politics/2010/jul/13/ministers-dismantle-programme-prevent-violent-extremism> och <http://www.bbc.co.uk/news/10619419>
2010-07-29: <http://www.monitorracisme.nl/content.asp?PID=324&LID=1>
2010-07-29: <http://www.monitorracisme.nl/content.asp?PID=322&LID=1>
2010-08-03:
http://www.government.nl/News/Press_releases_and_news_items/2007/August/Plan_to_combat_polarisation_and_radicalisation och
http://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/E9353925-A523-41C6-94F1-643EACF826CC/0/minbiz007_actieplanukv3.pdf
2010-08-03: <http://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/8BCC391C-9D18-4FFC-8D9E-F8A93E9F733C/0/Faktaarkafradikalisering.pdf>
2010-08-03: <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,702103,00.html>
2010-08-03: http://www.verfassungsschutz.de/en/en_infophone/
2010-08-03: http://www.verfassungsschutz.de/de/aktuell_thema/meldungen/.
2010-08-03: <http://www.information.dk/219810>
2010-08-03: <http://www.alsresearch.dk.php5-6.dfw1-2.websitetestlink.com/dansk/projekter/uddanelse-radgivning/radikaliseringsforebyggelse>
2010-08-03: http://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/B6795CE0-AB82-4964-8D33-B3E9804C4ACD/0/radikalisering_handlingsplan_status.pdf
2010-08-03:
<http://www.slotervaart.nl/aspx/download.aspx?file=/contents/pages/97375/slotervaartacti-onplancounteringradicalisation.doc>.

2010-08-03: <http://www.nieuwsuitamsterdam.nl/en/2009/04/district-closes-discrimination-complaints-office>

2010-08-03: <http://www.mbr-berlin.de/>

2010-08-04: <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2009/12/22/voortgangsrapportage-2009-definitief/voortgangsrapportage2009definitief.pdf>

2010-08-05: <http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/669801.pdf>

2010-08-05: <http://www.communities.gov.uk/publications/communities/preventrapisassesssummary>

2010-08-05: <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/politics/article5549138.ece> och <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/oct/23/quilliam-islamic-fundamentalists-terrorism>

2010-08-05: <http://www.parliament.uk/business/news/2010/03/mps-warn-prevent-programme-backfiring-in-local-communities/>

2010-08-06: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/8615390.stm

2010-08-06: <http://www.nuansa.nl/uploads/47/7b/477b575509dcd636d771f32a282d7777/recora-final-report-en.pdf>

BILAGA 1 – INTERVJUGUIDE

Introduktion – allmän information om uppdraget samt syfte och användning av intervjun

Om kartläggningen:

- Kartläggningens delar (omvärldsanalys, verksamheternas inriktning, omfattning och effekter samt avgränsningar mellan den civila och offentliga sektorns ansvar)
- Avgränsningar och definitioner (fokus civil sektor, grupper som främjar hot och våld för att uppnå politiska mål)

Syfte med intervjun:

- Ta del av den kunskap och erfarenheter som intervjupersonen har gällande avhopparverksamhet i Sverige och utomlands
- Ta del av intervjupersonens syn på olika aspekter av avhopparverksamhet
- Identifiera exempel på avhopparverksamheter – goda likväl som mindre goda
- Identifiera relevanta källor (skriftliga likväl som nyckelpersoner) som bör inkluderas i kartläggningen

Användning av intervjun:

- Konkreta bidrag till kartläggningen
- Bidra till nästa steg i kartlägningsarbetet

Inledande orientering kring intervjupersonens kunskap, erfarenhet och perspektiv

1. Berätta om ditt arbete och den kunskap och erfarenhet gällande politisk extremism/avhopparverksamhet!
2. Vilka perspektiv och frågor har du särskilt berört i ditt arbete och vilken omfattning har du kommit i kontakt med frågor rörande avradikalisering/avhopp/"disengagement"?

Om avhopparverksamhet – nuläge

3. Vilken är din syn på innebörden av "avhopparverksamhet"?
 - a) Vad – t.ex. organiseringsgrad, projekt/verksamhet
 - b) Vem – t.ex. inblandade aktörer (civil/offentlig), enskilda individer/organisationer
 - c) Hur – t.ex. systematik, kontinuitet

(Regeringsuppdragets definition: *Genomförd och pågående verksamhet som hjälper unga personer att lämna grupper som främjar våld och hot för att nå politiska mål samt stödjer personer som har lämnat sådana grupper*)

4. Vad känner du till om avhopparverksamhet (typ, omfattning, samverkan, kvalitet, metoder, finansiering etc.)
 - a) I Sverige?
 - b) utomlands?
5. Finns det goda respektive mindre goda exempel på avhopparverksamhet som du känner till?
6. Finns det några särskilda länder/internationella organisationer som du tycker kan vara särskilt intressanta att titta på när det gäller avhopparverksamhet? Vilka?
7. Vad vet du om och hur ser du på effekter av verksamheter som hjälper unga grupper att lämna grupper som främjar våld och hot för att nå politiska mål?
8. Vilka är framgångsfaktorerna för avhopparverksamhet?

Om avhopparverksamhet - behov

9. Hur ser du på behovet (typ, omfattning, samverkan, kvalitet, metoder, finansiering etc.) av avhopparverksamhet i Sverige?
10. Vilka målsättningar tycker att avhopparverksamhet bör ha i Sverige?
11. Vilka aspekter/perspektiv är särskilt viktiga att beakta vid uppbyggnad av avhopparverksamhet i Sverige?

Ansvarsfrågan

12. Vilket ansvar ser du att olika aktörer (civila och offentliga) ska ta för avhopparverksamheter?

Andra källor för kartläggningsarbetet

13. Har du förslag på skriftliga källor eller forskning (nationella och internationell) som du tycker att jag bör ta del av i kartläggningsarbetet?
14. Har du förslag på organisationer/personer med goda kunskaper om avradikalisering/avhopparverksamhet som skulle kunna kontaktas i kartläggningsarbetet?

Övrigt

15. Slutligen - har du andra medskick du vill göra till kartläggningsarbetet?
16. Är det okej att jag kontaktar dig igenom om jag har kompletterande frågor? Du får gärna kontakta mig om du kommer på något ytterligare eller om du under våren stöter på information som du tycker jag bör uppmärksamma.

Avslut – avrundning och avslutande information

- Tack för att du har tagit dig tid.
- Slutrapportering för Ungdomsstyrelsen den 31 mars.

BILAGA 2 – ENKÄT GÄLLANDE FÖREKOMST OCH BEHOV AV S.K. AVHOPPARVERKSAMHET

Inledande uppgifter

Myndighet/Kommun:

Roll/titel på dig som svarar:

Kontaktuppgifter till dig som svarar (Frivilligt):

Förekomst av så kallad avhopparverksamhet i Sverige

1. Känner du till några initiativ/verksamheter/individer i Sverige som ger eller har gett stöd till unga personer (13-25 år) som har lämnat eller vill lämna grupper som främjar våld och hot för att uppnå politiska mål? (*Dubbelklicka på rutan framför ditt svar och välj Standardvärde "Markerad"*)

- a) ☐ JA (gå till fråga 2)
b) ☐ NEJ (hoppa till fråga 3)

Kommentar:

2. Om ja - beskriv kortfattat initiativet/verksamheten/individen nedan och ange om möjligt eventuella kontaktuppgifter!

Skriv ditt svar här:

Behov av avhopparverksamhet i Sverige

3. Upplever du att det finns behov av verksamheter i Sverige som stödjer unga personer (13-25 år) som har lämnat eller vill lämna grupper som främjar våld och hot för att uppnå politiska mål? (*Dubbelklicka på rutan framför ditt svar och välj Standardvärde "Markerad"*)

- a) ☐ JA (gå till fråga 4)
b) ☐ NEJ (hoppa till fråga 5)

Kommentar:

4. Om ja – beskriv hur du upplever att behovet ser ut:
a) Vilka indikatorer pekar på att det finns ett behov av så kallad avhopparverksamhet?
b) Vilka unga personer har behov av sådan verksamhet?
c) Omfattning av behovet?
d) Vilken typ av verksamhet/stöd ser du att dessa ungdomar har behov av?

Skriv ditt svar här:

Olika aktörers förutsättningar att bedriva avhopparverksamhet i Sverige

5. Givet att regeringen vill ge stöd till unga personer (13-25 år) som har lämnat eller vill lämna grupper som främjar våld och hot för att uppnå politiska mål – hur bedömer ni olika aktörers förutsättningar att vara framgångsrika i att bedriva sådan verksamhet? Sätt kryss i tabellen nedan!

	Mycket dåliga förutsättningar	Dåliga förutsättningar	Goda förutsättningar	Mycket goda förutsättningar
Civila samhället (t.ex. ideella föreningar och folkbildningsaktörer)	☐	☐	☐	☐
Kriminalvården	☐	☐	☐	☐
Polisen	☐	☐	☐	☐
Socialtjänsten	☐	☐	☐	☐
Övrigt (kommentera nedan):	☐	☐	☐	☐

Kommentar:

Övriga synpunkter, kommentarer eller tips:

Spara din ifyllda enkät som vanligt (Spara som) och skicka det sedan med e-post som bifogat dokument till: ida.thomson@battr.se Senast den 21 maj behöver vi ert svar!

Tack för din medverkan!

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:11

ISSN 1651-2855

ISBN 978-91-85933-35-8

projektledare David Hallal

språkgranskning Linn Elgstrand

omslag Christián Serrano

distribution Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm

webbplats www.ungdomsstyrelsen.se

e-post info@ungdomsstyrelsen.se

tfn 08-566 219 00, fax 08-566 219 98

UNGDOMSSTYRELSEN

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor.

Vi ger stöd till föreningsliv och kommuner samt till internationellt samarbete.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se